

POHJOINEN, PROVINSIALISMI, IHMINEN: TIMO K. MUKKA JA MARIA PEURA

Urtë Liepuoniūtë

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Suomen kieli ja kulttuuri

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2018

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos
Tekijä – Författare – Author Urte Liepuoniute		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Pohjoinen, provinsialismi, ihminen: Timo K. Mukka ja Maria Peura		
Oppiaine – Läroämne – Subject Suomen kieli ja kulttuuri		
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year Huhtikuu 2018	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 72
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Keski- ja Itä-Euroopassa provinsialismi on varsin yleinen käsite jopa arkikielessä, mutta Suomessa se aiheuttaa melkoista hämmennystä ja lukuisia kysymyksiä. Provinsialismilla tarkoitetaan Itä-Euroopassa tietynlaista maailmankäsityksen niukkuutta, yksinkertaisuutta ja jopa vanhanaikaisuutta, joka on ominaista yleensä pitkään agraarisena pysyneille yhteiskunnille ja pienille, kauempana kaupungeista sijaitseville yhteisöille.</p> <p>Pro gradu -työssäni tarkastelen provinsialismi-ilmiötä osana pohjoissuomalaisesta mentaliteetista. Tutkielmassa selvitetään, miten provinsialismin käsitettä tulee ymmärtää ylipäänsä, minkälaisia provinsialismin tunnusmerkkejä löytyy pohjoissuomalaisesta kulttuurista ja pohjoissuomalaisten identiteetistä ja miten ne ilmenevät ihmisten arjessa.</p> <p>Tutkielma pohjautuu Timo K. Mukan teoksiin <i>Maa on syntinen laulu</i> (1964) ja <i>Laulu Sipirjan lapsista</i> (1966) sekä Maria Peuran romaaniin <i>Valon reunalla</i> (2005). Valitsin nämä kaksi kirjailijaa, koska heillä on vahva pohjoissuomalainen tausta ja he molemmat kuvaavat maaseutuyhteisöjä aidosti ja elävästi. Sen lisäksi tutkielmassa halusin tuoda esiin pohjoissuomalaisen identiteetin kehittymistä ja muutoksia vuosikymmenien varrella eikä rajoittua vain tiettyyn historialliseen ajanjaksoon. Valitsemistani kirjailijoista toinen on kuvannut sodanjälkeistä ja moderniin aikaan vasta astuvaa Lappia ja toinen on käsittänyt sitä nykyajan perspektiivistä.</p> <p>Tutkielmassa katan lyhyesti Pohjois-Suomen kulttuurista taustaa sodanjälkeisistä vuosista tähän päivään ja esittelen Mukan ja Peuran tuotantoa ja heidän asemansa suomalaisen kirjallisuuden kentällä. Sitten esittelen provinsialismin käsitettä pääasiassa puolalaisten filosofien Leszek Nowakin ja Mieszko Ciesielskin esseiden sekä kirjailija Witold Gombrowiczin kirjoitusten pohjalta. Tutkielman kolmannessa ja laajimmassa luvussa analysoin provinsialismin ilmentymiä Mukan ja Peuran teoksissa. Esittelen provinsialismin kuusi tunnuspiirrettä, jotka ovat provinsiaaliselle maailmankatsomuksille ominaisia. Analyysissä käytän esimerkkejä kaunokirjallisuudesta, tutkin provinsialismin ilmenemisiä Pohjois-Suomessa perustuen siihen, miten ne nousevat esiin kahden valitsemani kirjailijan romaaneissa, ja pyrin erottamaan yleisen provinsialismin ominaisuuksia näistä, jotka ovat tunnusomaisia vain pohjoissuomalaiselle identiteetille.</p> <p>Tutkielmaa varten olen myös haastatellut kirjailija Maria Peuraa. Laaja haastattelu on tutkielman liitteenä lehtihaastattelun muodossa. Haastattelussa keskustellaan pohjoissuomalaisesta identiteetistä ja kirjallisuudesta, Pohjois-Suomen nykytilanteesta ja mahdollisista provinsialismin ilmenemistä ennen ja nyt.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että provinsiaalinen maailmankäsitys on ollut ominaista pohjoiselle maaseudulle vuosikymmeniä ja korostui erityisesti 1960-luvulla alkaneen vauhdikkaan kaupungistumisen myötä. Mukan kuvaama maaseutuyhteisö on kuitenkin enemmän stereotyyppisen provinsiaalinen, kun taas Peuran teoksen aikana alkaa mentaliteetin muutos ja maaseutu tulee kaupungin kaltaisemmaksi. Pohjoissuomalaisen provinsialismin erikoisuus lienee seksuaalisuuden käsitteleminen, muuten sitä aiheuttavat syyt ja siitä johtuvat seuraukset ja ilmentymät ovat vahvasti rinnastettavissa provinsialismin yleisiin piirteisiin.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords provinsialismi, Pohjois-Suomi, Timo K. Mukka, Maria Peura, pohjoissuomalainen kirjallisuus, maaseutu, periferia, marginalia		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Muoto-opin arkisto		

■
HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

■ Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information

Sisältö

I JOHDANTO	1
1. Tutkimustehtävä	1
2. Mukasta Peuraan: Lapin kulttuuritausta ennen ja nyt	4
2.1 Sodanjälkeinen Lappi	4
2.2 Lapin eksotiikka ja nyky-Lappi	6
2.3 Mukan ja Peuran asemat suomalaisessa kirjallisuudessa	8
II MARGINALIA, PERIFERIA, PROVINSSI:	
PROVINSIALISMIN KÄSITE	14
1. Mitä on provinsialismi?	14
2. Kuvia provinssista: tyypillinen provinssi ja provinsialismin ymmärtäminen	16
III MUKAN JA PEURAN PROVINISIALISMI	21
1. Autioituminen: tyhjiys, ulkona ja sisällä	21
2. Ikävystymisen yhteiskunta	26
3. Luonto ja provinsialismi	33
4. Kirkon vaikutus provinsiaalisen maailmankatsomuksen muodostumiseen	37
5. Seksuaalisuuskeskustelu provinssissa	42
6. Provinssi ja fallosentrismi	49
JOHTOPÄÄTÖKSET	57
LÄHTEET	59
LIITTEET	64
Pohjoinen, provinsialismi, ihminen. Maria Peuran haastattelu	64

I JOHDANTO

1. Tutkimustehtävä

1900-luvulla Pohjois-Suomeen erikoisena, mystisenä alueena alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota. Alue oli 1900-luvun alussa kulttuurimaantieteiden suosima tutkimuskohde ja loi tietynlaista vastakohtaa etelälle: se ei ollut sitä samaa maailmaa, jota kansalliskirjallisuuden päävoimat kuvasivat, vaan jotakin vierasta ja eksootista (Jama 1995: 120). Se erottui omine elämäntapoineen, perinteineen, ihmisineen ja kielineen (Kyläniemi&Rahikainen 2003). Erityinen on myös Lapin maantieteellinen etäisyys ja sijainti itä- ja länsimaailman välissä: jo pelkästään jälkimmäisestä voi päätellä alueen olevan hyvin monimutkainen ja sen takia mielenkiintoinen, vielä tutkimattomia aiheita täynnä. Silti pohjois-suomalaista (muuta kuin saamelaista) kulttuuria on tutkittu yllättävän vähän. Lapin kirjallisuuden yleiset tutkimukset sulautuvat yleensä isompiin, koko suomalaista kirjallisuutta käsitteleviin kaanoneihin kuten esimerkiksi Kai Laitisen *Suomen kirjallisuuden historia* ja tästä syystä jäävät melko pinnallisiksi. Tähän mennessä perusteellisin yleisesitys pohjoissuomalaisesta kirjallisuudesta lienee Sinikka Carlssonin toimittama *Pohjois-Suomen kirjallisuushistoria* (SKS, 2010), mutta se ei taas kata syvemmin kulttuuri- ja identiteettikysymyksiä. Kannattaa myös mainita Matti Savolaisen toimittama artikkelikokoelma *Marginalia ja kirjallisuus: ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta* (SKS, 1995), jossa käsitellään pääpiirteittäin sekä identiteetti- että kulttuurikysymyksiä Lapin historian eri vaiheissa, sekä Veli-Pekka Lehtolan teos *Rajamaan identiteetti: lappilaisuuden rakentuminen 1920- ja 1930-luvun kirjallisuudessa* (SKS, 1997). Toisaalta näiden teosten julkaisemisesta on kulunut jo parikymmentä vuotta ja ne kohdistuivat pitkälti vielä kaukaisempaan meneisyyteen: ajat muuttuivat kuten aluekin, mutta mitään syvempää Pohjois-Suomea käsittelevää nykyajan kulttuuritutkimusta näytä olevan.

Provinsialismi on melko tuntematon ja sekaannusta aiheuttava käsite Suomessa varsinkin siinä merkityksessä, jossa sitä käytetään tässä tutkielmassa. Provinsialismia on tutkittu eri maissa imperialismin ja postkolonialismin näkökumasta (ks. Bothwell et al. 1988, Royce et al. 2010, Bunzl&Penny 2003). Keski- ja Itä-Euroopan kontekstissa provinsialismin käsitettä on käytetty jonkin verran toisella tavalla, jolloin

provinsialismilla tarkoitetaan tietynlaista maailmankatsomuksen niukkuutta, yksinkertaisuutta ja jopa vanhanaikaisuutta, joka yleensä syntyy pienissä, kauempana kaupungeista sijaitsevilla yhteisöillä. Tämän käsityksen mukaisesti isoja kaupunkeja pidetään keskustoina ja niiden ulkopuolella olevat pikkukaupunkeja, kyliä ja maaseutua kutsutaan provinssiksi. Käsitteet, joita on provinsialismin sijaan välillä käytetty suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa, on marginalia ja periferia. Keskustelu marginaliasta liittyy kuitenkin yleensä vähemmistöihin kuten esimerkiksi etnisiin, rodullisiin tai sukupuolivähemmistöihin, ja periferialla tarkoitetaan yleensä maantieteellisesti ja kulttuurisesti syrjäytyneitä alueita. Provinsialismi maakuntahenkisyytenä, kuten tarkastelen sitä omassa tutkielmassani, on mielekiintoinen ja silmiä avaava tapa tutkia pienten, agrarisena pitkään olleiden maiden mentaliteettia. Tutkin pohjois-suomalaista kulttuuria ja nimenomaan provinsialismi-ilmiötä Timo K. Mukan ja Maria Peuran teoksien avulla. Nämä kaksi kirjailijaa valitsin kahdesta syystä: ensinnäkin toivon, että tutkimus heijastaisi Pohjois-Suomen identiteettiä vuosikymmenien varrella eikä kertoisi pelkästään tietystä historiallisesta ajanjaksosta. Valitsemastani kirjailijoista toinen on kuvannut sodanjälkeistä ja moderniin aikaan vasta astuvaa Lappia ja toinen on käsittänyt sitä nykyajan perspektiivistä.

Toinen syy on kirjailijoiden poikkeuksellisuus monella eri tasolla. Mukka erottui aikoinaan jo siinä mielessä, että oli poliittisesti ja yhteiskunnallisesti aktiivinen ajattelija ja osallistuja. Hänen teoksissaan ja artikkeleissaan pohdiskellaan syvästi sodanjälkeisen Lapin asemaa, yhteiskuntaa ja sen ongelmia, alueen menneisyyttä ja tulevaisuutta. Mukan tuotannosta on viime vuosina tehty myös isoja, pohjoiskulttuurin keskusteluun myötävaikuttaneita tutkimuksia, joista tärkeimmät ovat Leena Mäkelä-Marttisen (2008), Elina Armisen (2009) ja Toni Lahtisen (2013). Materiaalista pohjois-suomalaisen yhteiskunnan menneisyyden tutkimuksiin ei siis ole pulaa.

Toisin on kuitenkin nyky-Lappia käsittelevän teorian suhteen. Vaikka kiinnostus Pohjois-Suomea kohti on elpynyt 2000-luvulla, ne harvat akateemiset tutkimukset, joita on tehty, kohdistuvat menneisyyteen. Maria Peura on luonteeltaan hieman erilainen taiteilija kuin Mukka ja hänen yhteiskunnallinen osallistumisensa näkyy pikemmin kaunokirjallisista teoksistaan kuin yhteiskuntakeskusteluun suorasta osallistumisesta. Peuraan on syystäkin viitattua Mukan ”naisversiona” tai ”nykyajan Mukkana”, sillä

Peurallakin on omituinen, muista aikalaisistaan poikkeava tapa kirjoittaa ja kuvailla pienen pohjois-yhteisön elämää ja todellisuutta. Väitän, että myös Peuralle on ominaista niin kutsuttu arktinen hysteria, Aino Sallisen vuonna 1970 tässä yhteydessä käyttämä (Marko Tapion samannimiseen vuonna 1967 ilmestyneeseen romaaniin viittaava) käsite, joka nykyään assosioidaan mainitsemani väitöskirjojen tuloksena Mukan tuotantoon, ja tätäkin tarkastelen laajemmin tutkielmassa. Peuran tuotantoa on kuitenkin käsitelty melko vähän kirjallisilla ja kulttuurisilla areenoilla saati tutkittu. Tarkoitukseni on korjata ainakin osittain tätä kirjallisuudentutkimuksen aukkoa ja luoda perusta syvemmälle Peura-tutkimukselle tulevaisuudessa.

Pro gradu -tutkielmassani selvitän, mitä provinsialismin käsite tarkoittaa ylipäänsä, minkälaisia provinsialismin merkkejä löytyy pohjois-suomalaisesta kulttuurista ja pohjois-suomalaisten identiteetistä, miten ne ilmenevät ja ilmenevätkö ylipäänsä Timo K. Mukan romaaneissa *Maa on syntinen laulu* (1964) ja *Laulu Sipirijan lapsista* (1966) ja Maria Peuran romaanissa *Valon reunalla* (2005). Tässä työssä ei ole tarkoitusta perehtyä saamelaisuuteen aiheen laajuuden ja erikoisuuden takia.

Esittelen seuraavaksi Pohjois-Suomen kulttuurista taustaa sodanjälkeisistä vuosista tähän päivään siten, että lukijan olisi helpompaa ymmärtää sekä aikallisia että alueellisia erilaisuuksia ja erikoisuuksia. Samalla esittelen lyhyesti Mukan ja Peuran tuotantoa ja heidän asemansa suomalaisen kirjallisuuden kentällä. Luvussa kaksi käsittelen ja selitän provinsialismin käsitettä siihen liittyvän teoreettisen kirjallisuuden avulla. Itä- ja Keski-Euroopalle ominaista tapaa ymmärtää provinsialismia selitän pääasiassa perustuen puolalaisten filosofien Leszek Nowakin ja Mieszko Cieselskin esseihin sekä heidän käsittelemänsä kirjailija Witold Gombrowiczin ajatuksiin. Luvun lopussa esitän provinsialismin kuusi piirrettä, jotka ovat mielestäni provinsiaalisille identiteetille ominaisia ja sitä selkeimmin avaavia. Nämä kuusi piirrettä ovat tutkielmani laajin ja tärkein osa ja näitä analysoin kolmannessa luvussa. Analyysissä käytän esimerkkejä kaunokirjallisuudesta, tutkin provinsialismin ilmenemisiä Pohjois-Suomessa perustuen siihen, miten ne nousevat esiin kahden valitsemani kirjailijan romaaneissa sekä pyrin erottamaan yleisen provinsialismin ominaisuuksia näistä, jotka ovat tunnusomaisia vain pohjois-suomalaiselle identiteetille.

2. Mukasta Peuraan: Lapin kulttuuritausta ennen ja nyt

2.1 Sodanjälkeinen Lappi

1950–1970-luvut Lapissa olivat erityisen rankkoja. Kun eteläiset keskukset kuten Tampere, Helsinki ja Turku aloittivat sodanjälkeisinä vuosina talouden kasvattamisen ja voimistamisen, harvaa kiinnosti Lappi, joka oli kärsinyt sodasta paljon enemmän ja täysin raunioitunut. Sodanjälkeisen jälleenrakentamisen loputtua työtä oli vähän tai ei ollenkaan, nuoriso ja varsinkin lapsiperheet muuttivat isompiin kaupunkeihin tai Ruotsiin. Kannattaa pitää mielessä, että alueella oli tähän asti suurelta osin asuttu maaseudulla. Sodan jälkeen elettiin historian suurta kaupungistumista koko Suomessa ja maaltamuutto oli isku Pohjois-Suomelle. Kuten Arminen toteaa, ”maaseutukeskustelussa Lapin erityisasema korostui muutenkin (...) ja Lappiin liittyi enemmän ongelmia kuin mihinkään muuhun maakuntaan” (Arminen 2009: 270). 1960-luvulla savotat alkoivat loppua, työmaat vähenivät ja suurille ikäryhmille ei maaseudulla ollut enää työtä (ks. Vahtola 1994). Samanaikaisesti kun eteläiset keskukset modernisoituivat ja urbanisoituivat, Lapin maaseutu tuli autioituneeksi eikä paljon valoa näkynyt lähitulevaisuudessa. On sanomattakin selvää, että tällaisissa olosuhteissa oli vaikea puhua kulttuurielämän kehittämisestä tai taiteilijan aseman parantamisesta. Kattavan ja ironisen kuvan Pohjois- ja Etelä-Suomen vastakohdasta 1960-luvulla antaa itse Timo K. Mukka artikkelissaan *Pitäisikö perustaa Pohjoinen Tasavalta?* Hänen mukaansa ”maantieteellisen seikkojen takia Lappi on ollut ja on yhä varsinaisesta Suomesta käsin katsottuna eräänlainen epämääräinen liitosalue” eikä ”Lapista tiedetä juuri mitään” (Mukka 1968a). Kirjailija suomii etelässä vallitsevaa ”haluttomuutta tietoon” Lapin kysymyksistä. Historiaallisista lähteistä käy siis hyvin selväksi, kuinka ongelmallinen Lapin alue oli 1960-luvun lopussa lähes kakkien taloudellisten ja yhteiskunnallisten asioiden suhteen.

Lapin maantieteellinen asema oli erikoinen ei ainoastaan etäisyydeltään Suomen etelästä, vaan myös länsi- ja itä-maailman väliseltä asemaltaan. Pitkään Tukholmasta hallittu ja ruotsalaisen kulttuurin vaikuttama Tornionlaakso oli vuonna 1809 jaettu, ja kuten ylitorniolainen toimittaja ja runoilija Olavi Jama kirjoitti, ”joen itärannalle ilmestyi Venäjän tsaarin kaksipäinen kotka. Syrjäseudusta tuli rajaseutu ja idän ja lännen

geopolitiikka alkoi rakentua Tornionjoen molemmin puolin” (Jama 1995: 95). Tämä jakauma vaikutti koko Lapin alueeseen ja tästä johtui kautta 1900-luvun jatkunut aivan omalaatuinen kulttuurin ja identiteetin rakentuminen. Mielenkiintoisin ja samalla monimutkaisin tällaisen kaksipuolisen kehittymisen vaihe alkoi vuoden 1917 jälkeen, Bolševikkien vallankumouksen toteuduttua, ja se vahvistui varsinkin toisen maailmansodan loputtua. 1950-luvulla sosialistinen ideologia levisi laajasti Lapin alueella ja Suomen Kommunistinen Puolue (SKP) oli seudulla hyvin aktiivinen. Toisaalta tämä aktiivisuus oli toista maata kuin esimerkiksi Neuvostoliitossa, jossa vallitsi kommunistinen propaganda, vakoilu ja valtaa totelemattomien kovakätinen rankaiseminen. Näyttää siltä, että kommunistinen liike Pohjois-Suomessa tarjosi pikemminkin mahdollisuuksia, se oli houkutteleva vaihtoehto maaseudulla asuville ja kulttuurielämää kaipaaville. Timo K. Mukka aikoinaan itse kirjoitti: *En ole menettänyt uskoani Neuvostoliittoon enkä Suomen kommunistiseen puolueeseen koska en ole niihin uskonutkaan, silti olen kommunisti, koska haluan synnyttää vallankumouksia* (Mukka 1968b: 490). Kuten Jama huomauttaa, SKP oli se viihdettä, ”virikkeitä nuorelle miehelle” tarjoava organisaatio, joka 1950–1960 -luvulla yhdisti pohjoisen yhteisön sivistyneimpiä ihmisiä ja taiteilijoita (Jama 1995: 127). Hylätyssä Pohjois-Suomessa kuuluminen poliittiseen piiriin tarkoitti mahdollisuutta puhua, keinoa jonkinlaiseen avunhuutoon erämaasta etelään sekä tapaa pysyä hengissä taiteilijana ja ajattelijana.

Toisaalta Lapissa vallitsi samanaikaisesti toinen ääripää, lestadiolaisuus. Jama kommentoi, että 1860-luvulta lähtien lestadiolaisuus pohjoisessa ”oli se voima, joka on pitänyt periferian ihmisiä otteessaan” eikä se pelkästään vaikutti hengellisesti, vaan sen tehtävä oli myös sivistyttää ja ”kasvattaa” pienkylien yhteisöjä (Jama 1995: 109). Kuten poliittiset voimat, niin lestadiolaisuuskin tarjosi mahdollisuutta osallistumiseen ja sosialisoitumiseen. Pienissä pohjois-suomalaisissa kylissä, joiden lähin naapurikylä tai -kaupunki löytyi kymmenien kilometrien päästä, lestadiolaisseurat täyttivät alkuperäisen tarkoituksensa mutta samalla niillä oli myös laajempi yhteiskunnallisen tehtävä: ne tarjosivat koko yhteisölle tilaisuuden kokoontua, tavata toisiaan, vaihtaa uutisia ja juoruja ja jakaa arkipäivän huolia. Kirkko tilana sosialisoitumiseen on ylipäänsä maaseudun tärkeä ominaispiirre, ja sen takia uskonto esiintyy aina tavalla tai toisella maaseudun kirjallisuudessa. Kuten Kari Sallamaa artikkelissaan toteaa, ”lestadiolaisuus on

kulttuurisesti niin paljon Pohjois-Suomen mentaliteettia leimaava suuntaus, että pohjoissuomalaisen kirjailijan on otettava siihen kantaa joko sisältä tai ulkopuolisena” (Sallamaa 1994: 34). Koska uskonto on niin tärkeä provinssin yhteisön mentaliteettia muodostava seikka, sitä tarkastelen syvemmin myös kolmannessa luvussa kirjallisuuden näkökulmasta.

Näissä edellä kuvatuissa olosuhteissa varttui kuitenkin joukko sodanjälkeisen Suomen suuria taiteilijoita, kuten Mukka, Matti Jama, Erno Paasilinna, Annikki Kariniemi, Kalervo Palsa ja muut. Ahdistavat olosuhteet synnyttivät synkkiä lahjakkuuksia, jotka jokapäiväisistä selviytymisyrityksistä huolimatta ehtivät myös luoda koko suomalaiselle kulttuurille merkittäviä teoksia. Nämä harvat, aikoinaan ’nulikoina’ pidetyt, mutta oikeastaan vain rohkeat toisinajattelijat loivat perustan myös tuleville sukupolville, nykyiselle pohjoiselle, joka on luonnollisesti muuttunut ajan myötä, mutta samanaikaisesti säilynyt erikoisena, omituisena ja hieman syrjäytyneenä alueena.

2.2 Lapin eksotiikka ja nyky-Lappi

1960-luvun vilkas kaupungistuminen, modernisointi ja hallitseva yhä kiireisempi keskiluokkainen urbaani elämäntapa kietoutuivat tiivisti kaupallistumisen ja populaarikulttuurin nousuun. Kuten kaikkialla maailmassa niin Suomessakin keskusteltiin siihen liittyvistä vaaroista: arvojen katoamisesta, vieraantumisesta, rahan ja materiaalin hyödyn noususta ihmisten tärkeimpinä päämäärinä (Arminen 2009: 244-246). Tästä syystä varsinkin 1970-luvulla alettiin taas kääntyä maaseutua kohti: sitä nähtiin jonkinlaisena pelastuksena, pakotienä mutta myös kodin etsimisen pyrkimyksenä. Kuten Arminen huomauttaa, urbaani elämänmuoto oli tietynlainen ”normittomuuden tila” ja yksilö kaipasi kontrollia ja kaikista eniten yhteisöllisyyden tunnetta, joita maaseutu tarjosi (Arminen 2009: 272). Maaseutu oli enää tavoittamatonta nostalgista idylliä, joka Arminen sanoin sekä edusti jotakin katoamaan tuomittua että jotakin pysyvää.

Nostalgiseen suhtautumiseen liittyi myös Lappi eksoottisena ilmiönä. Kuten jo mainittiin johdannossa, Lappia mystifioitiin historian eri vaiheissa, mutta maaseudun nostalgia nosti Lapin eksotiikan uuteen valoon. Ihmiset alkoivat etsiä jotakin vielä

kaukaisempaa kuin heidän omat maakuntansa, joista he olivat aikaisemmin muuttaneet kaupunkiin tai joihin varsinaiset kaupunkilaiset matkustivat saadakseen rauhaa ja lepoa; he etsivät jotain ”maaseudullisempaa”, vielä koskematonta. Lapista tuli Mukan sanoin ”etelän nautinta-alue” ja alue kehitettiin etelän ehdoilla (Mukka 1968a, ks. Arminen 2009: 270). Lapista löytyvä eksoottisuus liittyi ei ainoastaan luonnon vaan myös pohjois-suomalaisten yhteistajunnan ja elämäntapojen ajattomuuteen. Kiireisen elämän, kehittyvän teollisuuden ja yhä laajenevan työväenluokan huristessa etelän kaupungeissa pohjoisen maalaiselämän ”luonnollisuudessa” alettiin nähdä korvaamattomia arvoja (Arminen 2009: 267).

Lahtisen (2013: 19) mukaan Mukkaa on pidetty ensimmäisenä Lapin eksotiikan, Lapin myytin murtaajana suomalaisessa kirjallisuudessa (Lahtinen 2013: 19). Teoksillaan ja artikkeleillaan Mukka liittyi Erno Paasilinnan aloittamaan kriittiseen kulttuurikeskusteluun, jolla vaadittiin sellaisten kirjailijoiden kuten Samuli Paulaharju luoman mytologisen Lapin kuvan purkaamista ja Lapin kirjallisuuden ajankohtaistumista ”Lapin provinssiluoneesta” huolimatta (ks. Lahtinen 2013: 34–36, 198–199). Paasilinnan mukaan Lapin kuva oli ollut liian pitkään eteläisten (tai ”eteläistyneiden”) kirjailijoiden rakentama ja pohjois-suomalaisten taiteilijoiden nuoren sukupolven oli itse ryhdyttävää uudenlaisen pohjoiskulttuurin kehittämiseen: Timo K. Mukka otti vakavasti vastuuta tästä tehtävästä.

Toisaalta Maria Peura on huomannut, että Lapin eksotiikka on yhä olemassa. Tätä tutkielmaa varten tehdyssä haastattelussa¹ Peura toteaa, että Suomessa on vieläkin paljon ihmisiä, jotka eivät ole koskaan käyneet Lapissa ja jonkinlainen kuva siitä ”ihmeellisenä maana” pysyy vahvana. Toisaalta kirjailija on haastattelun aikana jatkuvasti korostanut, että Lapin alue ja yhteisö ovat Mukan ajasta hyvin muuttuneet. Lapissa asuvien ihmisten määrä on vielä pienempi, mutta kulttuurinen etäisyys etälästä on myös. Esimerkiksi jako pohjois- ja etelä-suomalaisen kirjallisuuden välillä on haalistunut ja molempia käsitellään nykyään enemmän yhteisenä kirjallisuutena. Tämän todistaa myös pohjois-suomalaisten kirjailijoiden kuten Rosa Liksomin kansallinen ja kansainvälinen suurmenestys. Globalisoitunut maailma on myös vaikuttanut syrjäisempiin alueisiin ja internetin tuomat

¹ Haastattelu on tehty 11.12.2017 ja löydettävissä tutkielman liitteenä lehtihaastattelun muodossa (ks. myös lähdeluettelossa Peura 2017).

mahdollisuudet laajensi luonnollisesti myös Lapin kulttuuri- ja viihde-elämää. Samanaikaisesti pohjoiseen maaseutuun on ilmestynyt myös nyky-yhteiskunnalle ominaisia aiheita, jotka heijastuvat nyky-kirjallisuudessa ja joista Mukan aikana ei ole ollut vielä keskusteltu, kuten Peuran teoksissa ilmenevät yhteiskuntaluokkien väliset erot, nuorten kehittyminen ja yhteiskunnallinen sopeutuminen, lasten ja nuorten hyväksikäyttö, päihdeongelmat.

On kuitenkin olemassa Lapin ominaispiirteitä, joita ei nykyäänkään pystyisi muuttamaan, kuten erikoiset luonnonolot tai äärimmäisuskontoliikkeiden pitkä perinne. Nämä seikat vaikuttavat edelleenkin Pohjois-Suomalaiseen kulttuuriin ja mentaliteettiin ja tekevät nämä erikoiseksi. Juuri nämä seikat, joihin perehdytään myös erikseen tässä tutkielmassa, mahdollistavat mielenkiintoisen, yleisen kulttuuritutkimuksen joukosta erottuvan seikkaperäisen tutkimuksen.

2.3 Mukan ja Peuran asemat suomalaisessa kirjallisuudessa

Timo K. Mukan elämästä ja tuotannosta on viime vuosina kirjoitettu paljon: varsinkin Toni Lahtinen on työskennellyt ahkerasti julkaisematta jääneiden kirjoituksien kootessaan ja julkaistessaan ja kirjailijan tuotantoa tutkiessaan. Tuntuu kuitenkin tarpeelliselta kattaa ainakin pääpiirteittään Mukan asemaa kirjailijana ennen siirtymistä yksityiskohtaisempaan tutkimukseen.

Mukka ilmestyi Lapin kulttuurikentälle 1960-luvulla, kun nuori radikaalijattelijä Erno Paasilinna oli tullut tärkeän Kaltio-kulttuurilehden päätoimittajaksi ja alettiin puhua julkisesti hitaasta Lapin kulttuurielämästä ja eteläisten kaupunkien välinpitämättömyydestä pohjoisen tilannetta kohtaan (ks. Lähteenmäki 2006). Silloin vasta 20-vuotias taiteilija Mukka alkoi ottaa aktiivisesti kantaa sekä lehtijutuissa että kaunokirjallisissa teoksissaan. Vuonna 1965 hän kirjoitti Kansan Tahdossa: *Mitkään vallassaolijat, hallitsijat: kuninkaat tai presidentit tai hallitukset eivät ole tähän päivään mennessä kenneet luomaan maahamme olotilaa, jossa koko kansa eläisi siedettävissä olosuhteissa, inhimillisissä olosuhteissa. Tämän päivän työttömyys, asunnottomuus jne. ovat surkeita esimerkkejä hallitsijoitten tahdottomuudesta yrittääkään todella parannuksia ihmisen asemaan <...>* (Mukka 1965a: 439). Nuoruudelle tyypillisellä ehdottomuudella ja röyhkeydellään mutta epätyypillisellä, suoraan poikkeuksellisella

tiedonvarastolla, havainnointikyvyllä ja älykkyydellään Mukka pyrki osallistumaan yhteiskunnallisesti ja tulemaan huomatuksi.

Lapin synkkää tilannetta mutta romanttista sielua Mukka kuvasi jo ensimmäisessä romaanissaan *Maa on syntinen laulu*, jonka julkaisemisen jälkeen alkoivat arvostelijoiden hurjat keskustelut ”hyvin julmasta ja intiimisesti avoimesta”, myös ”liian primitiivisestä, romanttisesta sekä epä-älyllisestä” romaanin sisällöstä (Lähteenmäki 2006: 113). Kirjailijan lesken mukaan hänen miehensä kirjoituksia pidettiin aikoinaan outoina ja ne herättivät paljon erilaisia tunteita: ”Ei kukaan ollut kirjoittanut sillä lailla. Se oli jo maantieteellisestikin outoa, nuori mies joka kirjoitti Pellon Orajärvellä. Ei kukaan Helsingissä tiennyt missä on Orajärvi. Eikä kukaan tuntenut häntä Helsingissä” (Tolppi 2010). Sellainen Pohjoisen nousukas, ilmestyipä mistä tahansa, ärsytti kulttuurivaikuttajia. He eivät voineet ymmärtää, miksi joku kirjoittaisi maaseudun elämästä, inhottavasta primitiivisyydestä, luonnosta – kaupungistuminenhan Suomessa oli täydessä vauhdissa. Etelän suhtautumista pohjoiseen kuvaa parhaiten aikoinaan *Parnassossa* julkaistu Eila Pennasen kirja-arvostelu, jossa kritiikko väittää romaanin olevan ”primitivismin ylästystä” ja toteaa, että ”paatunut etelän akka nauraa katketakseen pohjoisen ihmisten elämälle” (Pennanen 1964). Liian vähän aikaa oli vielä kulunut, että olisi ollut mahdollista nähdä pohjoissuomalaista taidetta kokonaisuudessaan ja sijoittaa alueen kirjallisuutta laajempaan kontekstiin: etelä ei ollut ollut valmis. Mukalta jäi yhteensä yhdeksän kaunokirjallista teosta ja vaikka hänen elinaikana niistä keskusteltiin ja niihin otettiin kantaa, tuotantoonsa heitti kuitenkin varjon eteläinen kirjallisuus ja vielä skandaalimaisemmat tapaukset, esimerkiksi samana vuonna kuin Mukan esikoinenkin ilmestynyt Hannu Salaman romaani *Juhannustanssit*: Mukan tuotannon uudelleen löytämiseen tarvittiin melkein 40 vuotta.

Nykyään Mukan romaanit ovat kuitenkin tärkeä osa suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin historiaa ja palvelevat suuresti Pohjois-Suomen identiteetti-tutkimusta. Ensinnäkin ne kohdistuvat maakunnan yhteisöön. Kuten johdannossa jo huomautettiin, kirjailijaa kiinnosti pohjoisen kylän yksilön kohtalo, mutta se, mitä arvostelijat – muun muassa Pennanen – ei aikoinaan onnistunut huomaamaan, oli Mukan pyrkimykset myös ”maaseudun eksistentialismiin”. Kuten Arminen huomauttaa, ”Mukka käsitteli maaseudun asemaa sekä nostaen esiin niitä konkreettisia ongelmia, joita keskusten ja

syryjäseutujen aseman eriarvoistuminen tuottaa, että tarkastelemalla suomalaisen yhteiskunnan rakennemuutoksen tuottamaa eksistentiaalista kriisikokemusta. Hän on pikemmin väistämättömän muutoksen kuvaaja kuin menneen elämäntavan säilyttäjä” (Arminen 2009: 276). Mukka oli hyvinkin eksistentiaalisti, vaikka se oli erilaista laatua verrattuna eurooppalaisiin klassikkoihin kuten Camus. ”Mukkamainen” eksistentiaalisuus pikemminkin sulautuneen koko arktisen alueen traditioon, jota kuvaa lyhyesti ja erinomaisesti runoilija Matti Jaman esikoiskokoelman avausruno: *Minä en aloita siitä / että villisorsat muuttavat. / Minä aloitan siitä, / että seison pihalla ja tukehdun.* (Jama 1995: 131). Rankat luonnonolot, arktinen hiljaisuus, sietämätön yksinäisyys ja elämän selittämätön paino rinnakkain maaseutuarjen proosallisuuden ja yksitoikkoisuuden kanssa ovat tunnistettavissa monen pohjois-suomalaisen kirjailijan teoksissa (esim. Annikki Kariniemi, Kari Hanhinsuanto). Tämä eksistentiaalismin omanlainen muoto on myös osa arktisen hysteriali ilmiötä (ks. Lahtinen 2013: 54–55), joka on tunnusmerkki kummankin tässä tutkielmassa käsiteltävän kirjailijan tuotannossa ja jota tarkastellaan syvemmin tutkielman kolmannessa luvussa. Mukka on Lahtisen mukaan nähty sekä pohjoisen ja etelän että realismin ja modernismin välisenä lenkinä ja juuri tämän murrosasemansa vuoksi hän on suomalaiselle kirjallisuudelle erittäin merkityksellinen (Lahtinen 2013: 35). Kaikista mainituista seikoista johtuukin se, että hänen romaaninsa – toinen varhais- ja toinen myöhäistuotannosta – valittiin pohjoisen provinssin tutkimuksen lähtökohdaksi.

Kuten jo aiemmin kävi ilmi (s. 5) Maria Peuran asemaa suomalaisessa kirjallisuudessa ei ole vielä kovin paljon tutkittu lukuun ottamatta Jokilaakson pro gradu -tutkielmaa (2010) pyhän ilmenemistä Peuran esikoiseteoksessa *On rakkautes ääretön*. Kokonaiskuvan kirjailijan tuotannosta antaa parhaiten itse teokset ja kirja-arvostelut.

Peuran esikoisromaanin vastaanotto oli hiukan ristiriitainen. Rankan aiheen vuoksi – 6-vuotiaan Saara lähtee alkoholisoituneilta vanhemmilta isovanhempien luo ja elää ukin jatkuvan seksuaalisen hyväksikäytön kohteena – teosta ei ole Helsingin sanomien Suvi Aholan sanoin ”millään muotoa mukava lukea” ja sitä ”on kovin vaikeaa kiittää” (Ahola 2001). Aholan kirja-arvostelussa Peuraa itse asiassa verrataan nimenomaan Timo K. Mukkaan, mikä sekin loi nuorelle kirjailijalle tietynlaisen leiman. Kriitikko huomaa, että Peuran taustalla on ja romaanissa nousee esiin ”sama uskonnollis-

seksuaalinen kiihkeys ja syrjäinen, suvaitsematon individualismi” kuin Mukan varhaisteoksissa. Mielenkiintoista on se, että yleinen mielipide osoittaa aika lailla samanlaisen suhtautumisen Peuran esikoiseen kuin aikoinaan Mukan *Syntiseen lauluun*: onnistutaan huomaamaan ja nostamaan esiin vain pohjoissuomalainen tausta, rankat seksuaaliset kohtaukset, perverssiys, sen sijaan että olisi keskusteltu kirjan taiteellisesta arvosta kaunokirjallisenä teoksena. Elävä kirjan kieli tai erittäin autenttinen kuvaus lapsen mielenmaailmasta ja ajattelutavasta mainitaan vain ohimennen (ks. Ahola, Soikkeli). Teos sai kuitenkin melkoista arvostusta: samana vuonna se oli Finlandia-ehdokkaana, sai Olvi-säätiön kirjallisuuspalkinnon ja seuraavana vuonna myös Nuori Aleksis -palkinnon. Ainakaan kirjailijan asemansa vakiinnuttamista Peuran ei tarvinnut odottaa yhtä kauan kuin Mukan.

Seuraavasti ilmestyi vuonna 2005 julkaistu romaani *Valon reunalla*, jota tässä tutkielmassa käsitellään. Teos on tietynlainen *Bildungsroman* eli kehitysromaani, jossa seurataan murrosikäisen tytön kokemuksia pohjoissuomalaisessa kylässä, rikkinäisen perheen ja itsetuhoisan yhteisön ahdistavassa ilmapiirissä. Romaanissa tunnistetaan taas pohjoismaista syrjäytyneisyyttä ja synkkyyttä sekä Mukan tuotannosta tuttua pienkylän ympäristöä, mutta sen lisäksi se on emotionaalisesti latautunut ja mustan huumorin vivahteita sisältävä kertomus ensikokemuksista, nuorten ja aikuisten vahvoista tunnetiloista, hauraudesta ja kyvyttömyydestä tunteiden rationaaliseen käsittelemiseen.

Vuonna 2008 ilmestyneessä romaanissa *Vedenaliset* käsitellään taas nuoren tytön lapsuutta ja siirtymistä aikuismaailmaan. Kaupungissa asuva ja opiskeleva Mirja muistelee lapsuudenvuosia eristetyllä saarella kalastaja-vanhempiensa luona. Teoksessa kohtaa selkeästi lumoavan luonnon, hurmaavien maisemien kaipuu ja kaupungin aiheuttama vieraantuneisuustunne, halu kuulua ”laumaan” eli yhteisöön ja löytää kodin. Kolmantenkin romaanin vahvuus tuntuu olevan elävällä kielellä rakennetut henkilöahmot, voimakas tunnemaailma ja täydellä intensiteetillä välitetty henkilöiden aistillisuus.

Hieman pidemmän tauon jälkeen vuonna 2014 julkaistiin Peuran neljäs romaani, *Ja taivaan tähdet putoavat*. Sekin käsittelee rikkinäisen perheen – Annin ja tyttärensä Mirkan – selviytymispyrkimyksiä, murtunutta mieltä ja yksinäisyyttä. Teoksessa palataan taas aiheisiin nuoren iän hauraudesta ja manipuloinnin armoille helposti

antautuvasta mielestä, aikuisten ihmisten – tässä tapauksessa äidin – kyvyttömyydestä heille kuuluviin tehtäviin, toisin sanoen kyvyttömyydestä aikuisuuteen, seksuaalisuudesta ja himmeästä elämän ja kuoleman välisestä rajasta. Romaanissa käsitellään eksplisiittisesti myös lestadiolaisuutta ja uskonnollisuutta ylipäänsä, sen vaikutusta ihmisen psyykkeelle: tämä lienee ensimmäinen niin suoranainen maininta ja pohdinta siitä Peuran kirjallisuudessa. Arvosteluista saa kuitenkin kuvan, että teos kuuluu kirjailijan heikompiin: ”kuivia faktoja” voisi olla vähemmänkin eikä päätös tehdä aikuisesta toinen pääkertoja osoittautu toimivan moitetta (ks. Soikkeli 2014, Kejonen). Peura on itse haastattelussa (2017) myöntänyt, että hän pääsee helpommin lapsen tai nuoren aikuisen pään sisälle ja sen kautta ”irtaavaan kieleen”: ehkä siitä johtuukin, että romaanien nuoret henkilöhahmot ovat aina vahvasti – ja tämän romaanin tapauksessa *vahvemmin* – rakennettuja.

Neljän romaanin lisäksi Peura on julkaissut näytelmän *Suennälkä* (2000), lastenrunokokoelman *Mimmi Moun ilotaika* (2004, yhteistyössä kuvittaja Katja Tukiaisen kanssa), kirjoittajille tarkoitetun tutkielman kirjoittamisesta *Antaumuksella keskeneräinen* (2012) sekä tuoreen novellikokoelman *Tunkeilijat* (2017), jossa käsitellään erilaisten rajojen rikkomista turvapaikanhakijoiden ja vastaanottokeskuksen työntekijöiden tarinoiden kautta.

Maria Peuran tuotanto rinnastetaan ehkä liiankin usein Timo K. Mukan teoksiin. On totta, että kahden pellolaisen teoksissa nousee esiin samoja aiheita, kuten Suvi Ahola sitä luonnehti edellä (s.10) mainitussa kirja-arvostelussa. Peura on sen lisäksi haastattelussa (2017) väittänyt, että hänelle itselle tärkeät teemat ovat ainakin seksuaalisuus ja kuolema, uskonnollinen hurmos, ihmisen psyyke – Mukan kirjallisuudessa toistuva aiheisto. Toisaalta Peuralla on paljon vain hänelle ominaisia piirteitä. Ensinnäkin se on lapsuuden ja aikuisuuden välisten rajojen tutkiminen ja purkaminen, se, miten lapset pääsevat usein ennen aikojaan ratkaisemaan ei-lapseellisia ongelmia ja aikuiset ottavat havoittuvien ja avuttomien lapsien roolin. Peura myös kuvaa mielellään pienten yhteiskunnallisten rakennelmien kuten esimerkiksi perheen sisäisiä ongelmia, niiden välisiä riippuvaisuussuhdeita, fyysisiä (päihdekäyttö) ja henkisiä (häpeä) perimiä, kun taas Mukka on lähinnä yksilö-kirjailija, ”yhden sankarin” kuvaaja, jonka kautta tarinan muutkin henkilöt hahmottuvat. Sen lisäksi Peuran teoksissa näkyy

selkeä kiinnostus ihmisen psykologiaan, mielen taipumuksiin, psyykkeen heikkouteen ja haavoittuvaisuuteen, voimakkaisiin henkisiin peleihin ja manipulointiin: täältä kannalta hänen teokset olisivat tuskin rinnastettavissa Mukan. Peuran tuotannossa on myös paljon musta huumoria – erityisesti *Valon reunalla* -romaanissa – mikä on enemmän näkyvissä lappilaisten nykykirjailijoiden tuotannossa (esim. Liksom, Hanhinsuanto) ja mikä itse kirjailijan mukaan hajottaa osittain myytin pohjoissuomalaisesta kirjallisuudesta pelkkää synkkyyttä ja rankkuutta käsittelevänä kirjallisuutena (Peura 2017).

Molempia kirjailijoita yhdistää kuitenkin vahvasti kieli eli tornionjokilaakson murteen käyttö, mitä varsinkin Peuran kohdalla keuhataan poikkeuksellisen taiteellisenä vahvuutena. Kuten Palttala arvostelussaan sen tiivisti, ”ilmaisun lyyrinen virtaus, rytmin sensuaalinen lihallisuus ja sanojen vitaalinen voima yhdistyvät kaikissa Peuran romaaneissa ainutlaatuisella tavalla” (Palttala 2008). Tämä pätee sekä Peuran että Mukan teoksiin: murteen elävä käyttö herättää henkilöhahmot henkiin ja tarjoaa jo itsestään erilaista lukukokemusta. Juuri kielen taitava käyttö ja runollinen muoto sekä kyky kuvata perin pohjin pohjoisihmisen luontoa, maailmankatsomusta ja ympäristöä nostavat molemmat kirjailijat kaunokirjallisuuden kanoneihin ja asettavat vakaan perustan pohjoisen provinsialismin tutkimukselle.

II MARGINALIA, PERIFERIA, PROVINSSI: PROVINSIALISMIN KÄSITE

1. Mitä on provinsialismi?

Kuten johdannossa jo mainittiin, provinsialimin käsite on vakiintumaton ja osin tuntematon ja epäselvä suomalaisessa kirjallisessa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa, kun taas esimerkiksi Itä- ja Keski-Euroopassa mm. Puolassa tai Baltiassa se on melko yleinen ja jopa arkikielessä käytettävä termi. Ensinnäkin on heti selvitettävä, että tämän työn suhteen termiä *provinssi* ei tule sekoittaa hallinnollisen alueen nimeen, kuten esimerkiksi provinssiin Kanadassa. Termiä käytetään tässä tutkielmassa ranskalaisen ja varsinkin itäeurooppalaisen tradition mukaan, jolloin *provinssi* katsotaan *maaseudun*, *marginalian* ja *periferian* synonyymeiksi. Teoriamateriaalina käytetään tässä luvussa pohjimmiltaan Brzechczynin ja Paprzyckan teosta (2012), ja siitä suurimmalta osin Nowakin ja Ciesielskin artikkeleita, joiden taustalla on puolalainen kirjailija Witold Gombrowiczin romaani *Ferdynurke* (1937) ja *Päiväkirjat* (1957–1966). Olemassa olevat provinsialismiin liittyvät lähteet ovat niukkoja, mutta puolalainen teos käsittelee onneksi olennaisia ideoita ja selityksiä provinsialismista.

Monissa aiheeseen liittyvissä teorieoksissa voi huomata, että käsitteitä marginalia ja periferia käytetään usein samassa merkityksessä (ks. mm. Savolainen 1995). Molemmat sanat tarkoittavat rajaa, reunaa, rajaseutua, mutta niillä on kuitenkin ero. *Periferia* tulee latinan verbistä *peripherein* (”kuljettaa mukanaan, kuljettaa ympäriinsä”) ja se on ympyrän kehä, sillä on selvä keskipiste (Savolainen 1995: 28). Hyvä esimerkki periferiasta on Pariisi: kaupunki kehittyy ja laajenee ympyrämaisesti ja rajaa, missä Pariisin varsinainen kaupunki loppuu ja sen lähiseudut alkavat, kutsutaan nimenomaan periferiaksi, *périphérie*.

Marginalia on taas rajaseutu, mutta kuten Savolainen huomaa, marginaali voi myös tarkoittaa sivun reunaa, johon kirjoituksissa merkitään tärkeitä lisäkirjoituksia ja kommentteja. Marginali voi siis paradoksaalisesti tarkoittaa jotakin painavaa ja tärkeää, kuten Savolaisen mukaan on myös käynyt viime vuosikymmenien aikana Suomessa (Savolainen 1995: 28). Marginalialla on myös eristäytymisen konnotaatio. Kielitoimiston sanakirja esimerkiksi selittää sanaa *marginalisoitua* seuraavasti: ”**Marginalisoitua** –

tulla marginaaliseksi, syrjäytyä. *Marginalisoituvat väestöryhmät*”. Toisin sanoen se ei välttämättä tarkoita tarkkaa fyysistä sijaintia vaan on hieman laajempi käsite: periferia on rajaa maantieteellisesti, kun taas marginalia voi olla myös henkinen, kuten Kielitoimiston sanakirjan esimerkki väestöryhmästä osoittaa. Marginalia ja periferia ovat kuitenkin molemmat mahdollisia ilman keskustaa, jossa kaikki dominoivat hallintoelimet toimivat ja joka hallitsee myös kaikkea, mikä jää sen ulkopuolelle. Kuten Savolainen artikkelissaan huomauttaa, ”marginaalisuus rakentuu aina suhteessa keskustaan, joka nimeää ja määrittelee marginaalisen, asettaa sen itsensä reunoille tai ulkopuolelle” (Savolainen 1995: 12). Kuvaannollisesti selitettynä marginaaliset alueet ovat kuin keskustan kiero peilikuva: kokonaisuus on erilainen, mutta joitakin keskustan piirteitä säilyy aina (keskusta-marginalia välistä suhdetta käsittelen laajemmin seuraavassa alaluvussa). Samassa artikkelissa Savolainen toteaa, että ”suomalaisessa kontekstissa Helsinki muodostaa Suomen keskustan ja muu Suomi on periferiaa” (Savolainen 1995: 12). Tässä tutkielmassa *keskustalla* tarkoitetaan kuitenkin pikemmin koko Etelä-Suomen alue ja varsinkin eteläiset kaupungit Helsinki, Tampere ja Turku edellisessä luvussa selitetyn kaupunkien maineen kulttuuri- ja urbanisaatiokehtoina vuoksi.

Provinssi taas sekä sisältää yllä mainittujen käsitteiden piirteitä että tuo esiin lisää merkityksiä ja konnotaatioita. *Provinssi* on Kielitoimiston sanakirjan mukaan (1) ”hallintoalue, maakunta” tai (2) ”maaseutu, pääkaupungin ulkopuoliset alueet”. Nämä määrittelmät liittyvät siis vahvasti hallitsemissuhteeseen (*hallintokeskus* vs. *hallintoalue*) kuten ’periferia’ ja ’marginalia’, mutta sen lisäksi myös kaupungin ja maaseudun vastakkainasetteluun. Jos marginalia ja periferia ovat laajoja käsitteitä ja marginaalisena kohteena voi olla myös kaupunki tai jonkinlainen väestöryhmä, niin ’provinssi’ tämän käsityksen mukaan tarkoittaa aina *kaupungin ulkopuolta, maaseutua* ja ’provinsialismi’ on vastaavasi *maaseudullisuutta, maalaisuutta* tai, sanakirjan mukaan, *maakuntahenkisyyttä*. Vaikka provinsialismi, kuten marginaliakin, voi olla isommankin alueen ominaispiirre (kuten nähdään seuraavan alaluvun esimerkkeistä), sen olennainen ero kahdesta edellä mainitusta käsitteestä on se, että provinsialismin tapauksessa jopa iso alue (esimerkiksi koko valtio) omaksuu pienen kylän, maaseudun maailmankatsomusta. Provinsialismi on toisin sanoen *maakuntalaista* tai *maaseudullista mentaliteettia*.

Tässä tutkimuksessa *periferia*-käsitettä käytetään ainoastaan maantieteellisessä mielessä, *marginalialla* tarkoitetaan (keskustan suhteen) henkisesti ja kulttuurisesti syrjäalueella olevia väestöryhmiä ja *provinssi* on käsiteltävissä oleva pääkäsite, jolla tarkoitetaan maaseutua, siellä asuvia ihmisiä ja heidän maailmankuvansa. Sana *provinsialismi* kuvaa siis provinssin ihmisen maailmankatsomusta ja sellaisen maailmankatsomuksen mukaan elävä yksilö tai yhteisö luonnehditaan tässä tutkielmassa jatkuvasti adjektiivillä *provinsiaalinen*.

2. Kuvia provinssista: tyypillinen provinssi ja provinsialismin ymmärtäminen

Provinsialismi-ilmiötä käsittelevissä tutkimuksissa (ks. mm. Brzechczyn, Paprzycka 2012) voi huomata, että kaikille provinssin yhteisöille on tyypillistä muutama yhteinen ominaisuus.

Ensinnäkin provinssi kehittyy erikseen keskustasta, se on hieman eristäytynyt (tai eristetty) siitä. Kuten Savolainen huomauttaa, ”koska valtakulttuuri yleensä sulkee vähemmistökulttuurit ja alakulttuurit ulkopuolelleen, nämä ovat kehittäneet omia muotojaan ja käynteitään, jotka palvelevat niiden jatkuvuutta ja säilymistä” (Savolainen 1995: 23). Nämä muodot ja käynnit ovat erilaatuisia keskustaan verrattuna ja jälkimmäiselle ymmärtämättömiä. Provinsialismista kirjoittanut puolalainen filosofi Leszek Nowak väittää, että provinssi on aina jonkinlainen siirtymäalue, kulttuurien välinen erämaa, jossa kuuluu ”vain hiljainen kaiku [maailman kulttuurista]” (Nowak 1998: 53). Vaikka Nowak käsitteli puolalaisen älymistön ja siihen kuuluvan ajattelijan asemaa ja Puolan tilannetta, hän väittää, että se on kaikkien provinssien tuntomerkki. Tästä johtuu, että provinssiin katsotaan keskustalta aina ylimielisesti, kuin sivistymättömiin barbaareihin. Esimerkkejä löytyy myös pohjoissuomalaisesta kontekstista. Olavi Jama pohdiskelee esimerkiksi *Parnasson* Eila Pennasen ajatuksia Timo K. Mukan esikoisromaanin *Maa on syntinen laulu* ilmestyttyä: ”Mukalta puuttuu arvostelijan mielestä ’perimmäinen älyllisyys’, jolla hän kykenisi näkemään oman pohjoisen putkinotkonsa kriittisessä valossa” (Jama 1995: 105). Provinssi on keskustan silmissä kulttuurisesti lapseellinen ja sen takia Brzechczynin ja Paprzyckan sanoin provinssin ajattelijoiden ideoita ei kohdella samalla tavoin kuin niitä kohdeltaisiin, jos ne olisi esitetty keskustassa (Brzechczyn, Paprzycka 2012: 7).

Keskustan ja periferian suhdetta pohtinut Edward Shils nostaa esiin vielä yhden mielenkiintoisen seikan periferiasta. Shils väittää, että mitä kauemmas keskustasta, joka pitää auktoriteetin ja keskeisen arvojärjestelmän (engl. *central value system*) hallussaan, liikutaan, mitä syvämmästä ja hajaantuneemmasta periferiasta on kyse, sitä vähemmän noudataan keskustan arvojärjestelmää (Shils 1961: 124). Tämä väite selittää osittain provinssin yhteiskunnallista pysähtyneisyyttä, konservatiivisuutta, hidasta kehittymistä ja tämä pätee erityisesti Lappiin: kaukana kulttuurisesta keskustasta – Helsingistä – oleva alue ei jaa nopeasti muodostuvia uusia arvoja keskustan kanssa. Shils huomauttaa, että keskeinen arvojärjestelmä moderniyhteiskunnassa, joka on urbanisoituneempi, sivistyneempi ja sen jäsenet enemmän yhteyksissä toistensa kanssa, hyväksytään laajemmin kuin koskaan ennen, mutta tämä moderni globalisoituminen vahvistaa myös erimielisyyttä ja luo yhteiskunnassa intensiivisempää ja avoimempaa luokkataistelua (Shils 1961: 125).

Toisaalta provinssin muodostuminen erillään keskustasta ja ominaispiirteillä erottuminen ei välttämättä tarkoita, että provinssi on originelli. Shils tiivistää, että keskusta tarkoittaa keskeistä tapahtumapaikkaa: se on toimintojen, roolien ja ihmisten rakenne ja juuri näissä rooleissa keskeiset arvot ja vakaumukset ruumiillistuvat (Shils 1961: 117). Voiko provinssilla olla omia intellektuelleja ja uusia ideoita? Nowak väittää, että ei ja se on hänen mukaansa provinssin pääongelma. Provinssin ajattelija tai intellektuelli ei Nowakin mielestä ole kykyinen omaan harkintaan tai arvosteluun (engl. *judgement*) vaan hän välittää keskustan arvostelut vielä syvemmälle provinssille (Nowak 1998: 54). Hän, Nowak seuraavaksi väittää, on henkisesti riippuvainen keskustasta, mutta pyrkii syvemmän provinssin hallitsemiseen. Filosofin antaa esimerkin Puolasta, jonka intellektuelli-eliitti on länsimaisen ajatustavan ”valtaama”. Provinssi toisin sanoen vain matkii keskustan ideoita ja esittää ne ominaan. Eri kirjoittajat (ks. Nowak, Ciesielski, Shils) selittävät, että tämä on kietoutunut tiiviisti alemmuuskompleksiin, josta provinssi kärsii: provinsiaalinen mentaliteetti ei ole ennalta määrätty ja provinssilla voisi olla kaikki keinot keskustan ylittämiseen, mutta se ei uskalla kilpailla keskustan kanssa.

Samasta alemmuuskompleksista johtuu myös se, ettei provinssin ajattelija ole hyväksytty provinssissakaan. Nowakin mukaan jos joku provinssista rohkenee kuitenkin henkiseen kapinointiin keskustaa vastaan, muut provinssin edustajat vaijentavat hänet

pian (Nowak 1998: 55). Filosofi toteaa, että provinssin ihminen tuntee suurta vastenmielisyyttä muita provinssin ihmisiä kohti, jotka ovat häntä parempia ja rohkeampia. Hän kutsuu sitä ”puolalaiseksi helvetiksi” ja tarkentaa heti, että tämä pätee kaikkiin provinssihin (Nowak 1998: 56). Näiden ajatuksien perusteella voi tehdä sen johtopäätöksen, että provinssi on tuomittu olemaan provinssi ikuisesti: se pelkää haastaa keskustaa ja siihen pyrkijät ovat vihollisia. Sen todistaa myös Mukan esimerkki. Ensimmäisen romaanin ilmestyttyä etelän kulttuurikeskukset suomivat kirjan epä-älykästä sisältöä (kuten nähdään *Parnasson* Pennasen esimerkistä), muttei Pohjois-Suomessakaan kiirehditty puolustamaan sitä. Provinssin ajattelija joutuu siis tietynlaiseen välitilaan: häntä ei hyväksytä keskustassa, koska hän tulee provinssista, eikä provinssissa, koska tämä voi hyväksyä hänet vasta sen jälkeen, kun hän on ollut keskustan hyväksymä. Tästä keskustelee esseessään myös Shils ja kutsuu sitä ”auktoriteetin pyhittämiseksi ja arvostamiseksi” (engl. *sacredness and appreciation of authority*, Shils 1961: 118–119). Tämä lienee yksi syistä, miksi tarvittiin 40 vuotta siihen, että Mukkaa löydetäisiin uudestaan ja hänet alettaisiin arvostaa. Mukan kotikyläkin Pello, joka aikoinaan suorastaan karkotti kirjailijan perheineen, on nykyään ylpeästi laittanut Mukan tuotantoa kuvailevan reliefin kunnan kirjastolle. Kuten Nowak päätelee, ihmisen tulee keksiä jotakin uutta vain, jos hän tulee keskustasta. Jos ihminen on provinssista kotoisin, hänen on ymmärrettävä olla viisastelematta ja käyttää sitä, mikä on jo luotu keskustassa (Nowak 1998: 63).

Juuri alemmuuskompleksia on kirjoituksissaan pohtinut Witold Gombrowicz ja nostanut useasti esiin myös sen toista puolta. *Päiväkirjoissa* Gombrowicz kommentoi usein puolalaisen kirjallisuuden tilannetta ja varsinkin kirjallisuudenkritiikkiä. Kirjailija huomauttaa (yleensä hyvin ironisoiden) kuinka alemmuuskompleksi, toive olla ”tärkeä” maailman edessä vie puolalaiset kirjailijat oman kulttuurin mahtipontiseen ja liioiteltuun arvosteluun, jolloin esimerkiksi puolalaista kirjallisuutta verrataan arastelematta vaikka Danteen ja Shakespeariin (Gombrowicz 1957: 5). Puolalainen kirjailija tuntee Gombrowiczin mukaan ”patrioottisen velvollisuuden” nostaa omaa kulttuurinsa esiin maailman silmissä ja uskoo vilpittömästi sen olevan yhtä arvokas kuten länsimainen kulttuuri mutta riittämättömästi tunnustettu. Toisen maailmansodan alettua Gombrowicz sattui olemaan Argentiinassa, johon jäikin ja jossa asui yli 20 vuotta. Ulkomailla

asuminen antoi kirjailijalle mahdollisuuden arvostella Puolaa eri perspektiivistä, puolalaisen kulttuurieliitin luoman kuplan ulkopuolelta. Varsinkin *Päiväkirjoissa* Gombrowicz on moittinut ja pilkkanut toistuvasti puolalaisten kansallisarvoja ja kulttuurista nationalismia suhteessa maailmaan. Kirjailija itse on myös saanut tarpeeksi kritiikkiä, sillä häntä (varsinkin ulkomailla asuvana) koettiin ylimieliseksi nousukkaaksi (Sontag 2000).

Virolainen Aili Aarelaid-Tart on pohtinut keskustan ja periferian suhdetta hieman eri näkökulmasta, mutta Tartkin on tullut samankaltaisiin johtopäätöksiin kuten puolalaiset kirjoittajat. Tart keskustelee Viron ja Tallinnan asemasta Neuvostoliiton aikana, jolloin Moskovasta on tullut kulttuurinen ja poliittinen keskusta ja auktoriteetti ja Virosta – kuten muistakin Neuvostoliiton jäsenistä – periferia. Tart väittää, että Neuvostoliiton ensimmäisinä vuosikymmeninä on muodostunut tietynlainen ”peili-ilmiö” (engl. *mirror effect*), jolloin Moskova oli Neuvostoliiton kulttuurin ”ainoa mahdollinen keskusta” ja muut Neuvostomaat ”eivät voineet muuta kuin vain matkia sitä” (Aarelaid-Tart 1992: 162). Tämä on siis tarkalleen rinnastettava Nowakin väitteeseen provinssista. Tart (1992: 166) nostaa esiin myös sen, että keskustan ja periferian vastakkainasettelu aiheutti Viron tapauksessa kansallista heräämistä ja tarvetta vahvistaa, korostaa omaa identiteettinsä (rinnastettavissa myös Gombrowiczin ajatuksiin). Tämä on tietynlaista kapinallisuutta keskustaa vastaan ja tässä yhteydessä varsinkin Mukkaa voi pitää kapinallisena. Provinssin kapina on toisenlaista laatua kuin se, josta ajatellaan yleisessä mielessä tai johon pyrkii marginaaliset yhteiskuntaryhmät ylipäänsä. Provinssi ei yritä aiheuttaa vallankumousta, vapautua tai taistella oikeudesta olla sellainen kuin se on (vrt. esimerkiksi marginaalissa oleviin väestö-, sukupuoli- tai seksuaalivähemmistöihin). Provinssi pyrkii vain dokumentoimaan olemassaoloaan, esittämään muulle maailmalle millainen se on. Nowakin mukaan se on myös ainoa tapa päästä eroon provinsialismista: sen sijaan, että eristäytyisi, pitää ymmärtää totuus omasta itsestään ja julistaa se ”häikäilemättä” maailmalle (Nowak 1998: 54). Samalla se on mahdollisuus paeta ainakin hetkeksi levotonta, modernisoituvaa ja urbanisoituvaa nykymaailmaa ja, Arminsen mukaan, ”etsiä vierantumattomuuden mahdollisuutta” (Arminen 2009: 277). Nimenomaan sen suorittivat teoksillaan jotkut rohkeimmista ja älykkäimmistä pohjoissuomalaisista kirjailijoista, mm. Mukka ja Peura.

Sekä Nowak että muut provinsialismista kirjoittaneet pitävät ilmiötä yksimielisesti kansan (tai kansojen) ongelmana, joka on voitettava. Johtopäätöksessään Nowak jopa kutsuu sitä ”kamalaksi homeeksi”, joka kukoistaa muuten aika terveellisessä Puolan kansassa (Nowak 1998: 66). Tässä tutkielmassa ei kuitenkaan pyritä esittämään provinsialismia Pohjois-Suomen heikkoutena tai vikana, vaan yritetään selvittää, millaisen yhteisön, millaisen mentaliteetin provinssi synnyttää.

Seuraavassa luvussa tarkastelen juuri sitä yhteisöä ja selitän yksityiskohtaisemmin sen ominaispiirteitä. Pohjoissuomalaista provinsialismia tutkin kuuden aihepiirin kautta, joita pidän ominaisina alueelle. Nämä aihepiirit ovat provinssin autoituminen, sen yhteisön ikävystyminen, suhde luontoon, uskontoon ja seksuaalisuuteen sekä sukupuoliroolijärjestelmä. Aihepiirit on valittu luetun pohjoissuomalaisen kirjallisuuden sekä sitä käsittelevän teorian materiaalin perusteella: Timo K. Mukan ja Maria Peuran kokonaistuotanto, Annikki Kariniemen, Rosa Liksomien, Kauko Röyhkän teokset, taidemaalareiden Reidar Särestöniemen ja Kalervo Palsan tuotanto, myös Erno Paasilinnan ja Toni Lahtisen pohdinnat pohjoissuomalaisesta kulttuurista ja yhteisöstä loi perustan väitteeseen, että juuri nämä aihepiirit ovat eniten toistuvia pohjoissuomalaisessa taiteessa ja sen takia tärkeimpiä pohjoissuomalaiselle identiteetille. Sen lisäksi aihepiireihin liittyvät ilmiöt näyttävät olevan osaa provinsialismia – joko tämän syynä tai seurauksena – ja sen takia nämä katsottiin sopiviksi käsitteen mahdollisimman seikkaperäisimpään ja selkeimpään tutkimiseen.

III MUKAN JA PEURAN PROVINSIALISMI

1. Autioituminen: tyhjiys, ulkona ja sisällä

Sodanjälkeinen provinssi ei ollut iloinen paikka. Suuren murroksen ja maaltamuuton tuloksena alkoi maaseudusta 1960-luvulla tulla autioitunut. Autioituminen oli maaseutujen tärkeä tunnusmerkki, ja esimerkiksi Timo K. Mukka käsittelee sitä useammassa myöhäisteoksessaan. Autioituminen muutti ihmisten arjen ja muodosti yksilöä: tämä suuri muutos synnytti myös provinsialismille tyypillisiä ilmiöitä.

Ensinnäkin maaseutu kutistui ja syrjäytyi entistä enemmän: jäljelle jäivät pienet, tyhjentyneet kylät ja niihin jäivät periaatteessa vain ne ihmiset, jotka syystä tai toisesta eivät olleet jaksaneet lähteä parempaa elämää etsimään. Mukan kuvaamassa Sipirjassa kaikki ovat vanhoja, sairaita tai muuten kivullosia ja kunnanlääkäri ”harmaantuu ja muuttuu muumioksi työskennellessään yötäpäivää näiten ihmisraunioitten hyväksi (LSL 1966: 39). Niillä, jotka eivät ole fyysisesti rampoja, on yleensä jokin mielenvika. Romaanin kertoja toteaa, että kyläläiset vain odottavat päivä päivältä kuolemaansa.

Tällaisissa olosuhteissa maaseudusta tulee tyhjä ja pimeä monessa mielessä. Erno Paasilinna kutsuu pohjoisen kirjallisuutta vuonna 1961 kirjoittamassaan katsauksessa ”pimeän piiriksi”. Hänen mukaansa Lapissa vallitseva pimeys ei ole pelkästään fyysinen vaan myös henkinen (Paasilinna 1961, myös Jama 1995: 131, Lahtinen 2013: 34–35). Periferiassa ei tarjota kulttuurista viihdettä eikä mahdollisuutta henkiseen sivistykseen eikä tyypillinen maakuntalainen välttämättä mitenkään erityisesti kaipaa niitä. Aika maaeudulla pysähtyi.

Näin maaseudulla kylästä riippumatta muodostui Jaman sanoin toinen toisiaan muistuttavia ”henkilögallerioita”: samankaltaisia piirteitä omaksuvia kyläyhteisöjä (Jama 1995: 119). Niihin aina kuuluu ainakin huonomaineinen nainen, kylän hullu tai erakko, kylän juoppo ja kylän viisastelija. Kaunokirjallisuudessa kylän yhteisöstä löytyy yleensä myös rakastunut nuori pariskunta, kuten on tapaus kaikessa kolmessa käsiteltävässä teoksessa. Sipirjan esimerkissä viisastelija on epäilemättä suutari Soldatkin, ”Ruotsissa käynyt” ja suutarinammattia Petteri Laitamaalle evakossa ylpeästi opettanut vanhus, joka ”tunsi kaikki sipirjalaiset” ja tunkeili heille omia pohdintoja halusivat he sitä vai eivät. Huonomaineinen nainen on selvästi Sipirjan Liisa, kylän erakko tuli Herkko

Mäkiniskasta, merkitykseellisempi juoppo Sipirjassa oli Altti Ruusuma, joka sodasta rujana palattuaan ”ontui päiväkaudet pitkin kylää kainalosauvojen varassa”, joi konjakkia ja ”lauloi öisin kun kaikki muut nukkuivat” (LSL 1966: 27). Rakastunut pariskunta Sipirjassa on nuori kirjailija-kertoja ja hänen rakkauskohteensa Ulla.

Toisaalta tällainen provinssinkylän yhteisörakenne ei ilmaantunut yhtäkkiä sodan jälkeen. *Maa on syntinen laulu* -romaanissa, jonka tapahtuma-aika sijoituu *Laulua Sipirjan lapsista* noin viisitoista vuotta aikaisemmin, kuvataan samankaltaista yhteisöä: Martta ja lappalainen Oula rakastuneena pariskuntana, Liinunkorven Aino huonomaineisena naisena ja Mäkelän vanha äijä viisastelijana. Kaukana toisistaan sijaitsevat kylät pysyttelevät omissa oloissaan, mikä Sallamaan mukaan ”luo osaltaan pohjoista mentaliteettia”: ulkopuolinen maailma ei saavuta kyliä ja se puolestaan estää ihmisiä henkisestä kasvusta ja yhteisöä kehittymisestä (Sallamaa 1994: 33). Tämä yhteisörakenne on tyypillistä pienille provinsseille. Koska ulkopuolinen tieto ja kulttuuri ei tavoita heitä, ihmiset pysyvät samanlaisina ja varsin tietämättöminä. Tämä lienee juuri se, mitä Toni Lahtinen kutsuu ”yhteiskunnalliseksi pysähtyneisyydeksi” (Lahtinen 2013: 55). Sellaiset hahmot kuten kylän viisas Mukan romaaneissa todistaa nimenomaan tätä pysähtyneisyyttä ja tietämättömyyttä: matkustanut enemmän kuin muut, ”maailmaa nähnyt” tai kirjoja lukenut toimii jonkinlaisena yhteisön opettajana. Sodanjälkeinen autioituminen vain pysäytti ajan ja vakiinnutti rakenteen, koska maaseutua pakeni nuorimmat: todennäköisimmat toisinajattelijat ja yhteisön kehittäjät, maaseudun ”tulevaisuus”, mahtipontisesti muodostettuna.

Koska sellaisessa tiiviissä ja suljetussa provinssinyhteisössä kuten Sipirja on Armisen (2009: 144) sanoin tiettyjä ”velvoittavia” normeja, joita yksilö sisältää osaksi identiteettiaan, rohkea toisinajattelija ei siellä ole tervetullut. Kuten Sallamaakin huomaa, sellaisen henkilön on ”liikumattomassa maalaisympäristössä” paha olla, koska hän ei ole normien mukainen (Sallamaa 1994: 33). Sipirjan Herkko Mäkiniska on hyvä esimerkki tästä. Mäkiniska on yksi viidestä sodan aikana rintamaalta karanneesta sipirjalaisesta. Rintamaalta karkaaminen on yhteisön silmissä häpeällinen teko, joka aiheuttaa karkureiden tuomitsemista ja syrjintää:

...olen itse nähnyt ne katseet, joita häneen yhä luodaan; sipirjalaiset jotka eivät voi hyväksyä sitä joka poikkeaa tavoista ja siitä mitä muut tekevät, työnsivät häntä kyynärpäillä ja jaloilla kunnes hän vanheni ja katkeroitui ja muuttui umpimieliseksi (LSL 1966: 21).

Myös suutarti Soldatkinia paheksutaan siitä, että tämä oli ollut poissa Sipirjasta liian pitkään (Arminen 2009: 145–146). Tässä on syytä palata Nowakin ajatukseen, että provinssin ihminen vihaa toista, häntä rohkeampaa ja parempaa provinssin ihmistä. Sillä jälkimmäisellä ei ole yhteisön silmissä mitään oikeutta olla toisenlainen, ja niin hänet loppujen lopuksi vaiennetaan.

Toisaalta maaseudun tiiviillä yhteisöllä on myös hyvä puoli. Paikka, jossa kaikki tuntevat toistensa ja elämä pysyy samana, tarjoaa jonkinlaista pelastusta, yhteisöllisyyden eli johonkin kuulumisen tunnetta. Kuten Arminen tutkimuksessaan huomauttaa, se on osaa kodin ja ”aitojen” elämänarvojen etsimisen problematiikkaa. Maaseutuu toimii vastarintana urbanisaatio-, kulutus- ja populäärikulttuuripainotteista maailmaa kohtaan, jossa yksilö on kadottanut omaa identiteettinsä ja kaipaa poispääsyä vieraantumisesta (Arminen 2009: 244–246, 277). Mukkakin vakuuttaa Pohjoisen tasavallasta haaveileksaan, että sen kansalaiseksi voi tulla ”kuka tahansa missä tahansa” ja että tämä kansalaisuus merkitsee ”pakenemista ahdistavasta todellisuudesta periferiaan” (Mukka 1968a: 481). Maaseudusta tulee nostalgian kohde, kuviteellinen maailma jossa kaikki on parempaa:

Mutta sen aikaisista ihmisistä monet palaavat muistoiheen yhä uudestaan vanhaan Sipirjaan ---. Heistä tuntuu että *tämä* aika on hyvä kaikelle elämälle, mutta siitä huolimatta he tuntevat nykyhetkeen liittyvän kaihon: menneessä ajassa oli jotakin mitä enää ei voi saavuttaa. He muistavat kaiken silloin tapahtuneen – se oli toista kuin nyt, sellaista ei ole tapahtunut sittemmin. Ja ne jotka ovat nauttineet elämästä kylliksi ja nyt makaavat haudassa jalat suorina, nyökkäävät (kuka tietää?) viisaasti päitään ja sanovat: niin on! Niin oli silloin... entä nyt? (LSL 1966: 20).

Tämä on vahva provinsiaalisen ajattelutavan ominaisuus: kaipuu menneisyyteen riippumatta siitä, minkälainen se menneisyys oikeastaan oli. Se on regressivistä, koska näin ajatellen yksilö pysyy paikallaan, hän ei kykene luoppumaan vanhasta maailmasta ja se estää häntä henkisestä kehitymisestä (tästä on myös kirjoittanut Elina Arminen, ks. Arminen 2009: 272). Vaikka provinssinihminen väittäisikin pyrkivänsä ”suureen maailmaan” (keskustaan), hän, kuten Nowakinkin totesi, ei uskalla siihen ja pystyy korkeintaan matkimaan sitä. Esimerkkinä toimii myös Mukan kuvaama evakko-kokemus

Laulussa Sipirjan lapsista: ensimmäiset päivät Ruotsissa Sipirjalaiset puhuvat keskenään hiljaa, kaikki on vierasta ja puurokin on omituisen makuista. Pienen kylän ihmiset näyttävätkin ”pieniltä” eivätkä he osaa ruotsia eivätkä tiedä mikä on ”Wee see”. Ja vaikka sipirjalaiset tottuvat ajan myötä ja viihtyvät paikkaan, joka tuntuu paljon rikkaammalta ja paremmalta ylipäänsä, he tulevat kuitenkin takaisin evakosta Sipirjaan elämään entistä elämäänsä. Tämä vain todistaa väitteen, että olisipa provinssi pieni (kuten pohjoinen kylä) tai suuri (kuten Puola Nowakin esimerkissä), se on tuomittu pysymään samanlaisena, pysymään provinsiaalisena.

Peuran ajan maaseutu säilyttää Mukan kaltaisia piirteitä, mutta saa myös uusia ilmiöitä tai pikemminkin uusia yksityiskohtia. Peuran maaseutu on entistäkin autoituneempi ja vieraantuneempi: kapitallistinen kulutuskulttuuri, joka Mukan aikana oli vasta alkamassa, käynnistyy Peuran aikana täydellä vauhdilla, mutta maakunnan yhteisö on silti pysynyt samanlaisena. Peurankin maaseudulla jollakin lailla poikkeava ihminen joutuu kiusan ja syrjinnän kohteeksi. Koska Peuran päähenkilöt ovat usein lapsia tai teini-ikäisiä, kiusaaminen on paljon raaempaa, sosiaalisia normeja ylittävää, kuten esimerkiksi koulun kiusaanringissä, johon voi joutua perheestä kertomisen vuoksi (VR 2005: 60). Mutta myös aikuisilla on tiukat normit ja säännöt, joilla määrätään, kuka saa kuulua yhteisöön ja kuka ei:

Kylällä oli herkkä, helposti hämmentyvä sielu. Sitä piti suojella rikollisilta ja mielenvikaisilta, siltä hullulta opettajalta, joka tuli etelästä ja pyöräili pitkin kylänraittia shortsit jalassa, vaikka pakkasta oli kolmekymmentä astetta, ja joi kaupan kassalla maitoa suoraan purkin suusta. (...) Paksu hämähä putosi ja ihmiset törmäilivät toisiinsa, kunnes mies oli pantu viralta ja häädetty asunnostaan ja kylästä ja ilma sai taas kirkastua (VR 2005: 89).

Yhtaikaa kun suurissa kaupungeissa vapaudutaan eikä kiireessään kukaan edes huomaa mielenvikaista kadulla, maaseutu pysyy sulkeutuneena ja konservatiivisena eikä kaipaa poikkeamia: ne aiheuttavat pelkkää levottomuutta koko yhteisölle. Se on yhä suuri keskustan ja provinssin vastakohta ja provinsialismin tunnusmerkki: se mikä keskustassa on tullut hiljattain normiksi, provississa voi vieläkin olla tabu. Näin romaanin päähenkilö ja kertoja Ristiinan äidin lääkeongelma, isän juoppottelu ja uskottomuus tai ystävä Pirtan äidin epilepsia on jopa modernisempana aikana häpeää – siitä ei saa puhua kenellekään.

Mutta Peuran romaanissa käy ilmi uusia ominaispiirteitä, joista Mukan teoksien aikana ei vielä puhuta. Ensinnäkin kylän yhteisössä paljastuu yhteiskuntaluokittelu. Mukan romaanien henkilöt voivat erottua joukosta henkilökohtaisilla ominaisuuksilla, luonteella tai vauraudella. Mutta selkeä jakaamista yhteiskuntaluokkiin ei siinä näytä olevan: sekä *Syntisen laulun* että *Sipirjan* henkilöhahmot kuuluvat samaan eli kylän yhteisöön – muukalaiset ovat kaikki ne, jotka tulevat sen ulkopuolelta. Toisin on Peuran aikana: kylän kerrostalo, jossa asuu vain köyhiä, tai Ristiinan ystävä Pirta kuuluvat selvästi eri luokkaan kuin Ristiina itse ja hänen perheensä:

Pirtan isä työskenteli ratamiehenä ja äiti muovitehtaassa, eivätkä vanhempani halunneet kutsua Pirtaa meille leikkimään.

– Niilä ole mithään arvoja (VR 2005: 45).

Ristiina ei saa olla tekemisessä ”huonojen” eli köyhien ihmisten kanssa. Maaseudun ehjä yhteisö on nykyään jakautunut ja muukalainen voi löytyä myös naapuripihalta.

Nykyinen maaseutu on myös tullut vaaralliseksi. Ristiina esimerkiksi kertoo, miten pitää varoa Muonion miehiä, koska ne voivat juottaa metanolia, ja miten nenään saaneet kemiläiset eivät enää uskaltaneet kylään ilman aseita: ”autojen takaikkunoille ilmestyivät haulikot ja kirveet” (VR 2005: 34). Kun Mukan maaseudulla tappelu tuli vain alkoholin ja henkilökohtaisen riidan seurauksena, Peuran kylässä kaikki nykymaailman ”varusteet” ovat läsnä: lääkkeet, huumeet, aseet. Nykyinen maaseutu on siis omaksunut kaupunkien (kaupungistumisen) piirteet, muttei ole täysin kehittänyt tapoja käsitellä niitä.

Kasvavan yhteiskuntaluokkien välisen eron huolimatta, nykyinen maaseutu on yhtä köyhä kuin Mukan kuvaamana aikana, jopa köyhempi autioitumisen ja kapitalistisen, suuriin keskustoihin suuntautuvan yhteiskuntajärjestyksen takia. Maanviljelyn tuottamaa vaurautta ei ole enää ja jäljelle jää keskituloinen virkatyö tai työttömyys. Rikas maaseudulla on silti köyhempi kuin rikas kaupungissa. Köyhyys on myös provinsialismin ominaispiirre tai ehkä pikemmin köyhyys ylläpitää provinsialismia. Köyhyys sekin estää yhteisöä mahdollisuuksista laajempaan kulttuurielämään, uuteen tietoon ja viihteisiin. Provinssiin vasta saapunut uusi tapahtuma tai ilmiö on keskustassa jo nähty ja koettu monta kertaa, ja siihen on ehditty tylsistymään tai siihen ei kiinnitetä edes huomiota. Maria Peura on haastattelussa (2017) yrittänyt kiistää väitettä, että provinssissa ei tapahdu mitään. Peurasta maaseutu tuntui hyvinkin

luovalta olotilalta. Mutta samalla hän tavallaan vahvisti haastattelijan väitteen kulttuurisesta pysähtyneisyydestä lisätessään: ”Jos tuli ulkomaalainen, vaikka joku poika, kuinka jännittävä se oli!” Tuskin kukaan kaupungissa jännittyisi tällaisesta.

Tässä luvussa kuvattu maaseudun ja provinsiaalisen yhteisön rakenne on ominaista provinsseille sekä sodanjälkeisinä vuosina että nykypäivänä. Fyysinen ja varsinkin henkinen autioituminen, sulkeutuminen (tai sulkeminen) ulkopuoliselta maailmalta ja kultturimahdollisuuksilta ja yhteiskunnallinen pysähtyneisyys estää yhteisöä kehittymisestä ja ylläpitää provinsialismille tyypilliset ominaispiirteet. Yksi tärkeimmistä on ikävystyminen, jonka seurauksena syntyy muitakin provinssin yhteisölle ominaisia ilmiöitä, ja sitä tarkastellaan seuraavassa alaluvussa.

2. Ikävystymisen yhteiskunta

Liikkumattomassa maalaisympäristössä, kuten Sallamaa sen luonnehti, syntyy tylsistymisen, ikävystymisen kulttuuri ja *ikävystymisen ihminen*: häntä kulttuurielämä ei tavoita eikä välttämättä kovin kiinnosta. Sellaisessa ympäristössä ajanvieton mahdollisuudet ovat niukkoja ja yksilö alkaa käydä levottomaksi. Tästä ikävystymisestä syntyy provinssille tyypillinen tapaa elää, ajatella ja käsittää maailmaa.

Ikävystymisestä johtuu ensinnäkin informaation janoaminen. Maaseudun yhteisössä pyrkimys tiedon saamiseen on osaa arkielämää, se on viihdetapa. Kuten Sallamaakin toteaa, ”informaatioarvo” jossain pohjoisessa kylässä on paljon suurempi kuin ”etelän nimettömien massojen väentungoksissa. Kaikki outo kiinnostaa enemmän kuin suurissa kaupungeissa” (Sallamaa 1994: 33). Sille, jolla on ensitiedot ja mahdollisuus välittää ne muille maanmiehille, kuuluu valta ainakin tilapäisesti. Väitettä valaisee erinomaisesti *Laulun Sipirjan lapsista* kohta, jossa suutari Soldatkin saa ensimmäisenä tietää, että Sipirja poltettiin maan tasalle:

Sitten hän vilkuili malttamattomana kelloonsa, ja toivoi että joku heräisi pian ja saisi häneltä kuulla uutisen ensimmäisenä. (...) Kun asuntoparakeista alkoi kuulua liikettä, hän meni sisään, tuijotteli murheellisen näköisenä pukeutuvia naisia ja unisia lapsia eikä virkkonut sanaakaan, ennen kuin Keskitaipaleen Aili kysyi, mikä Soldatkinia vaivaa.

Eipä paljon mikään, hän vastasi ja lisäsi hetken päästä, että ulkona oli kylmä – talvi tulisi piakkoin. Vasta ollessaan varma että kaikki katsoivat häneen, hän sanoi: Sipirjakin on kuulemma poltettu viime yönä (LSL 1966: 87).

Soldatkin viivästyttää paljastamishetken mahdollisimman pitkään, hän nauttii tiedonhallinnasta, koska ympäristössä, missä ei tapahdu paljon mitään, se on tapa viihdyttää itseään. Samanaikaisesti tämä liittyy tiivistä yhteen myös Nowakin ajatukseen, että provinssin ajatteliija kykenee pelkästään välittämään keskustan arvostelut vielä syvemmälle provinssille eli olemaan profeetta vain omalla maallaan kuuluisan sanonnan vastakohtana. Soldatkin ei itse luo jotakin uutta vaan toimii tiedon välittäjänä. ”Profeettamaisuus omalla maalla” on provinssin ominaisuus: provinssi tarvitsee sen kaikenkietävän, joka ”on nähnyt maailmaa” ja tietää millaista keskustassa on. Hän välittää keskustan tietoa tai arvosteluja, mutta hän on hyväksytty provinssinyhteisössä – palatessa taas Nowakin esseeseen – vasta sen jälkeen, kun keskusta on hyväksynyt hänet. Tämä käy selkeämmin Mukan tuotannossa kuin Peuran: ainakin *Valon reunalla* -teoksessa ei näytä olevan ainoa selkeää kylän profeetta -hahmoa. Se ei kuitenkaan tarkoita, että sellainen hahmo on hävinnyt nykyajan provinsialismista. Tästä hyviä esimerkkejä ovat pienten yhteisöjen ja pienten maiden taiteilijat nykyäänkin. Suomen kohdalta voi esimerkiksi mainita Sofi Oksasen: jos Suomea miettii suhteessa isoihin Länsi-Euroopan maihin, joissa on vanha ja vakiintunut historia ja kulttuuri (Iso-Britannia, Ranska, Saksa ym.) tai Yhdysvaltoihin (keskusta Nowakin tutkielmassa), Oksaseen ilmiönä liittyy juuri profeettamaisuutta. Kansainvälisesti kiitetyn ja arvostetun romaanin *Puhdistus* (2008) julkaisemisen jälkeen kirjailijasta on Suomessa tullut jonkinlainen neuvostoliitonjälkeisten maiden ja niiden historian asiantuntija ja neuvostoliitonjälkeisen yhteiskunnan edustaja. Koska keskivertosuomalainen tietää asiasta suhteellisen vähän ja koska kirjailija on hyväksytty asiantuntijana lännessä, hänen tietoonsa luotetaan kiistämättä ja kyseenalaistamatta. Samalla tavalla maaseudun (esimerkiksi Sipirjan) yhteisö on varsin tietämätön keskustan asioiden suhteen, ja sen takia tietoa hallitsevalla on sellaisessa yhteiskunnassa erikoisasema.

Tiedon janoamisesta johtuu, että kaikki tietävät kaiken ja jokainen uutinen nousee suureksi keskustelukohteeksi. Pentti Haanpää luonnehtii novellissaan ”Kerran kesäkuussa” (1939) tätä mainiosti: ”Maalaiskylä ei kärsi mitään salaisuuksia. On tiedettävä, mistä kukin tulee ja mihin menee, mitä joku on tehnyt ja mitä aikoo tehdä. Muuten ei ole hyvä olla” (Haanpää 1939: 381, ks. Sallamaa 1994: 33). Tämä johtunee nimenomaan ikävystymisestä ja se on läsnä sekä sodanjälkeisessä että nykyisessä

maakuntayhteisössä. Mukka avaa ilmiön vielä paremmin *Syntisen laulun* loppuvaiheessa, jolloin Martta on jo pitkälti raskaana ja lappalainen kuollut:

Illalla Alatalon Liisa toimitti Riitta-tytön Mäkelästä kahvia lainaamaan.

(...)

– Sano, että oli jo niin myöhänen ettei kauphaan saatanu... sano, että jos täti, eli jos tahot Martalta niin sano, että anna Martta rakas pikku kuppi kahvia, että saapi keittää aamula yhen kerran. Mutta ei sulla hoppua ole...

– Istu sitte vähän. Poriset Hanneksen kanssa. Kuulet, mitä net puhuu, puhuvatko lappalaisesta vaikka... kiitä sitten lainasta lähteissä... (SL 1973: 209)

Lappalaisen mysteerinen katoaminen aiheuttaa levottomuutta kylässä ja nousee juorujen pääaiheeksi, kaikki tahtovat selvittää asian. Yhä koomisemmaksi tilanne käy silloin, kun Mäkelässä pieni vilpitön Riitta-tyttö unohtaa Liisan kaikki opetukset ja rupeaa itse kertomaan tajuamatta, miten pahasti Liisaa kotona hakataan: sellaisista uutisista sairaalloon Alli jopa unohtaa hetkeksi selkäkivutkin. Juoruttelusta, pienemmänkin tiedon saamisesta on selkeästi viihdettä ja hetkellistä elämäniloa.

Ilmiö ei ole muttunut Peurankaan aikana. Kohtaus intiaanien saapumisesta kylään *Valon reunalla* -romaanissa kuvaa sen erinomaisesti:

He rakensivat tiipit ja asettuivat taloksi. Sitten heitä ei näkynyt pitkään aikaan. Kukaan ei oikein tiennyt, mitä he söivät. Maa ei vielä antanut marjoja ja kohmeisia puita oli vaikea käyttää ravinnoksi.

Kukaan ei tiennyt. Sellainen tekee levottomaksi (VR 2005: 87).

Myös ne asiat, joista ”ei saa puhua”, kuten esimerkiksi Pirtan äidin epilepsia, ovat avoimia salaisuuksia: viihdemuotona ne kiinnostavat maakuntayhteisöä, sillä on aikaa ja keinoja saada ne selväksi ja yhteisö näkee tämän omana velvollisuutena – muuten ei ole hyvä olla. Se, että tällaisesta tiedosta tehdään suuret keskustelukohteet on ominaista provinssinyhteiskunnalle ja provinssiaaliselle kulttuurille ylipäänsä. Palataan taas Nowakin ajatukseen, että provinssi haluaa kipeästi olla keskustan kaltainen: provinssissa kaivataan (joskus alitajuisesti) tapahtumia, jotka ovat keskustassa ajankohtaisia ja näin pienemmätkin uutiset yritetään nostaa keskustan tasolle, matkia keskustan tapaa keskustella niistä.

Ikävystyminen synnyttää vakavampiakin ilmiöitä: alkoholisoituminen on yksi niistä. Alkoholismia voi tutkia monesta eri näkökulmasta esimerkiksi maa- tai

kulttuurikohtaisesti. On kuitenkin selvä, että syrjäalueella tämä ongelma esiintyy lähes aina kulttuurista riippumatta (ks. Dixon&Chartier, Donath et al.). On ymmärrettävää, että maaseudulla, jossa viihdettä ei tarjota, alkoholin liikakäyttö on todennäköisempi kuin kaupungissa – siitä tulee ajanvietto (juuri tähän viitataan myös Donathin tutkimuksessa). Samaa paralleelia voi käyttää vertailussa provinssi – keskusta. Ikävystymisen, syrjäytymisen, vieraantumisen takia alkoholista tulee olennainen osa elämää, ja tämä siirtyy sukupolvesta toiseen. Sitä voi havainnoida sekä Mukan että Peuran teoksissa. *Laulussa Sipirjan lapsista* on kohtaus, jossa Herkko Mäkiniska juo ravintolassa vävynsä kanssa. Elävästi muutamassa sivussa kuvattu tilanne todistaa, miten alkoholi toimii sosialisoitumisen, filosofoinnin ja avautumisen välineenä – paitsi että se on jo siinänsä hauska ajanvietto. *Syntisessä laulussa* alkoholi on pikemmin ylellisyys: ravintoloissa käyminen ei ole tavallista ja pullo otetaan esiin kotiympäristössä tiettyjen tilaisuuksien – kylän tanssin, savotasta palaamisen, poroerotuksen, hautajaisen – kunniaksi. Hienonvaraista tapaa siemailla ei tunneta vaan viinaa otetaan runsaasti, koska sitä on. Se merkitsee maakuntalaiselle harvinaista hetkeä ylellisyyttä, erikoisuutta ja juhlallisuutta. Alkoholin käyttötilaisuus on se, mikä erottaa sen tietyn hetken arkipäiväisestä rutiinista, nostaa yksilön sen yli. Voi toki väittää, että alkoholin liikakäyttö on tavallista koko Suomelle eikä pelkästään maaseudulle pohjoisessa. Mutta tämä onkin mielenkiintoinen seikka: jos taas katsotaan koko Suomea provinssina suhteessa länsimaihin, voi hyvinkin väittää, ettei liikakäyttöä aiheuta pelkästään huonot sääolosuhteet ja pimeys (kuten suomalaiset itse usein väittävät) vaan se johtuu myös osaksi provinsiaalisesta kulttuurista, ikävystymisen kulttuurista, jossa ei ole paljon tekemistä (länsimaihin verrattuna) ja alkoholin käyttö assosioi erikoiseen, tavallisesta rutiinista poikkeavaan hetkeen ja tunteeseen (Apo 2001: 14, myös 230–236).

Peuran kuvaamassa provinssissa ikävystymisen aiheuttama alkoholismi ei väisty yhteiskunnasta vaan päinvastoin, näyttää vahvistuvan ja saavuttavan äärimmäisyyksiä. Teoksessa alkoholi on ensinnäkin pelastus – ongelmista, todellisuudesta – sekä aikuisille että teini-ikäisille. Ristiinan äiti juo jatkuvasti miehen uskottomuuden takia ja käyttää samanaikaisesti erilaisia lääkkeitä kunnes lopuksi mielensä sekantuu täysin. Ristiinalla ja hänen ystävillään on jatkuvasti ongelmia alkoholin saamisessa, mikä johtaa vaarallisiin leikkeihin kuten ”happis”.

Jos happista leikki liikaa, sattoi päässä naksahda. Karungin sairaalassa makasi tyttö, joka ei ollut herännyt, vaikka kaverit odottivat. Mutta hän hengitti vielä.

(...)

Pirta kaatui ja meidän pehmeät kätemme suojelivat hänen päätään iskeytymästä sementtilattiaan.

(...)

Pirta leijui pois. Suru oli pois. Sen tillalla oli valoa ja ihmeellisiä värejä, joita Pirtan muuntunut mieli tuotti anteliaasti. Tallasime sementtilattiaan veristä ympyrää, kunnes uni äkkiä katkesi ja Pirta syntyi käsivärsillemme silmät suurina rakkaudesta (VR 2005: 78).

Mikä tahansa huumaantumistapa tarkoittaa hetkeä vapautta, unohdusta, painottomuuden tunnetta liian raskaaseen elämään. Päihdeongelmien korostuminen Peuran kuvaamana aikana johtuneen nykyajan, modernisoinnin ja kaupungistumisen aiheuttamasta ongelmasta: vieraantumisesta. Jos Mukan *Syntisessä laulussa* kylän yhteisö on yhä hyvin tiivis ja läheinen, hänen myöhäistuotannossa, myös *Laulussa Sipirjan lapsista*, se tuntuu jo hajoavan. Peuran kuvaaman kylän yhteisö tuntuu saavuttaneen vieraantumisprosessin huippukohtaa: sekä lapset että aikuiset pärjäävät yksin, luottamusvälit ovat katkeneet sekä perheessä että yhteisössä. Sulkeutuneessa, muista eristäytyneessä yhteisössä alkoholi, huumausaineet ja mikä tahansa päihtyminen toimii poispäässynä ja ongelmien ratkaisuna.

Ikävystyminen tarkoittaa myös aikaa: kiireiseen kaupunkielämään verrattuna maaseudulla on enemmän tai jopa liikaa aikaa hitaan elämään ja ajattelemiseen, omien olojen pohdiskelamiseen. Siitä johtuu pohjoisen ihmiselle ominainen eksistentiaalisuus ja arktinen hystertia, jotka mainittiin jo johdannossa. Käsite arktinen hystertia tulee alunperin Marko Tapion samannimisestä romaanista ja sen nosti ensimmäisenä esiin kirjallisuusarvostelija Aino Sallinen (Lahtinen 2013: 168). Arktisen hysterian ominaispiirteisiin kuuluu Lahtiseen perustuessa ainakin ”kuoleman ja seksuaalisuuden korostuminen, uskonnon kuvaus seksuaalisen ahdistuksen ilmaisuna sekä yhteiskunnallinen pysähtyneisyys” (Lahtinen 2013: 55). Tälle eksistentiaalismin ”arktiselle versiolle” on siis ensinnäkin keskeistä tietoisuus kuolemasta ja sen läsnäolo lähes kaikissa elämän tilanteissa, ja tämä on erittäin havaittava käsiteltävissä teoksissa. Sekä Mukan että Peuran romaaneissa kuolema on niin tuttu ja arkipäiväinen käsite, että se tuntuu luonnollisemmalta kuin elämä. Sitä kuvaa myös Leena Mäkelä-Marttinen väittäessään, että pohjoisen ihmisen maailma ”ei olekaan luotettava” ja siinä on ”pelottavaa elää”: sen sankari ”kokee enemmänkin elämän kuin kuoleman pelkoa”

(Mäkelä-Marttinen 2008: 344). Erinomainen esimerkki siitä löytyy Peuran teoksen kohdalta, jossa Ristiina ja Pirta keskusteleivat Pirtan serkun Annelin itsemurhayrityksestä. Kohtauksessa on myös läsnä Ristiinan koira Pulla:

Pirta kiertoi sormensa Pullan kiharoihin. Sitten hän puhkesi itkemään.

– Soon niin elävä, että pahaa tekkee, hän nyhkytti (VR 2005: 32).

Elämäniloa ei ole vaan elämä tuntuu raskaalta velvollisuudelta. Kuolema on sen sijaan jotakin tavallista, mikä tapahtuu joka päivä ja on niin olennainen osa arkea, että sitä ilman tuntee heti tyhjyyttä ja levottomuutta.

Mukan *Laulussa Sipirjan lapsista* taas mainitaan toistuvasti kuolleina syntyvät lapset ja kertoja puhuu kuolemasta yksinkertaisesti ja jopa välinpitämättömästi: eräänä päivänä omaiset vain viedään sairaalaan ja tuodaan sieltä huomenna takaisin, ”jalat ja kädet kangistuneina ja rinta kylmänä” ja suntio merkitsee hautuumaan karttaan ”rastin johonkin ruutuun” (LSL 1966: 40). Kuolemantapausta ei dramatisoida vaan suoritetaan osana rutiineja, ja eläville se on lähes sosialisoitumistilanne, tilaisuus kokoontua ja tavata toisiaan. Myös *Syntisessä laulussa* kuolema on osaa elämänsykliä. Vanhan äijän kuoltua poikansa isä-Juhani käy muutama kerta saunassa kuollutta isäänsä katsomassa. Kuollut ruumis ei ole maaseudulla pelottavaa, epämiellyttävää eikä tabua: se on ihmisen elämän luonnollinen vaihe, jolloin hän saa vihdoin rauhansa.

Valon reunalla -romaanissa kuolema on vielä keskeisempi aihe mutta myös ihmisten suhde siihen on monimutkaisempi. Mukkanainen ihminen kokee kuoleman lähinnä väistämättömyytenä, fundamentaalisena kokonaisuutena, jota ei voi paeta ja sen tietoisuuden kanssa on opittava elämään. Jopa luonto tuntuu olevan kuoleman vertauskuvana kun ihmiset ajattelevat, ”ettei kesä tule enää koskaan” (LSL 1966: 24), ja kuolemaan on mukauduttava juuri kuten luonnonoloihin. Kuolemaa Peuran teoksessa käsitellään lähes jokaisessa kirjan luvussa siten, että se tulee jopa mustan huumorin aiheeksi. Peuran ihminen tuntuu kuitenkin olevan koko ajan kuoleman partaalla: se tulee ihmisen elämään heti synnyttyä (*Isä remontoi suvun kartanon joentörmällä. Muutimme siihen, kun ajatukseni olivat jo muuttuneet kuvista lauseiksi. Kun osasin sanoa: – Mie olen Ristiina ja mieki joskus kuolen* (VR 2005: 7) ja tuntuu olevan läsnä jopa arkipäiväisissä tilanteissa (esimerkiksi Ristiinan äiti, joka uhkaa hiirtäytyvänsä, jos isä ei vaihda housujaan lähtiessään rakastajattarelleen luo).

Ruotsin puolella pojat olivat leuhkoja, hymyilivät niin, että hampaat näkyivät, käyttivät pakkasella ohutta farkkutakkia. --- Ruotsin puolella naurettiin tyhjää eikä kuoltu tarpeeksi, jotta olisi tarvittu omaa hautausmaata.

(...)

Suomen puolella ei kulutettu voimia hauskanpitoon. Siellä tehtiin työtä, rakennettiin kylää, rakennettiin taloja puusta ja tiilestä, tehtiin keskusta, jossa pääsi ajamaan autolla ympyrää (VR 2005: 7).

Kuoleman olemattomuus tarkoittaa toista, ulkopuolista, materiaalisesti parempaa mutta samalla pinnallista maailmaa. Peuran teoksessa havainnoidaan selvästi myös kuoleman etsimistä ja leikkimistä sen kanssa, mikä ei ole vielä tavallista Mukan tuotannossa. Kuten alkoholi, kuolemanleikitkin toimivat tietynlaisena huumausaineena, jolla paetaan todellisuutta ja piristetään tylsää arkea. Edellä kuvattu happis-leikki, lasten jatkuva kilpa saapuvan junan kanssa ja Ristiinan käynnit joen heikkoilla jäillä antaa adrenaliinia ja on paradoksaalisesti tapaa tuntea itsensä elävältä. Ilman kuolemanleikkejä maaseudun tylsästä ympäristöstä tuskin löytyisi muita jännitteitä.

Eksistentialismi ei ole juuri provinssille ominainen piirre, mutta provinssin eksistentialismi on erikoinen keskustaan verrattuna. Jos mietitään Pohjois-Suomen maaseutua, sille ominainen eksistentialismi ei ole täysin Länsi-Euroopan eksistentialismifilosofian mukainen: paitsi ajatuksia yksilön olemassaolosta, elämän merkityksestä tai sen olemattomuudesta, väsymyksestä ja olosuhteiden absurdiudesta (vrt. Sartren, Camusin teokset) on arktisessa eksistentialismissa myös arkipäiväinen elämä ongelmiseen hyvin läsnä. Kuten Arminen toteaa, syrjäseutujen elämää tarkastellessaan ”Mukka tuo esiin sellaisten ihmisten kokemukset, joiden huolet tulevaisuudesta eivät liity globalisaatioon, vaan riittämättömään toimeentuloon, maaseudun muutoksen vääjäämättömyyteen ja vaihtoehtojen vähyyteen” (Arminen 2009: 270). Toisin sanoen Mukan (ja Peurankin) teoksissa yksilön eksistentialismi kulkee käsi kädessä ”ehjien”, konkreettisen ongelmien kanssa eikä synny pelkästään jonkilaisen abstraktin tyytymättömyyden seurauksena. Juuri se tuntuu olevan tunnusomaista provinssille.

Provinssissa siis muodostuu ikävystymisen ihminen, joka ei rakenna terveellistä ja toimivaa kulttuuriyhteisöä vaan matkii korkeintaan keskustan viihdetapoja tai tarttuu vaihtoehtojen niukkuuden ja väsymyksensä takia provinssin tarjoamiin viihdykkeisiin,

jotka estävät taas henkisestä kehittämisestä sekä johtaa vielä syvempään ikävystymiseen. Arktinen ympäristö on osa ongelmaa, sillä kuolemasta ajatteleva on luonnollisempaa kuin elämän jatkaminen. Provinssin yksilön ikävystyminen on ajan myötä vain vahvistunut jatkuvan autioitumisen ja kasvavan provinssissa ja keskustassa tarjottavien viihteiden välisen eron takia.

3. Luonto ja provinsialismi

Luonto saa tradition mukaan ison roolin suomalaisessa kirjallisuudessa. Toni Lahtinen nostaa esiin Pertti Lassilan kartoituksia aiheesta, joiden mukaan luonnolla on suomalaisessa kirjallisuudessa ”niin aiheena kuin maailmankuvan osatekijänä” ehkä vielä tärkeämpi sija kuin muissa Euroopan maissa (Lahtinen 2013: 12). Tämä tutkijan mukaan lienee 1800-luvun romantiikan sekä luterilaisen uskonkäsityksen vaikutusta. Pohjois-Suomen alue ei ole siinä suhteessa mikään poikkeus ja ihmisen suhde luontoon tuodaan pohjoisessa kaunokirjallisuudessa useasti esiin, mutta siinä on myös erikoisia ominaisuuksia.

Luonnon merkitystä pohjoissuomalaiseen provinsialismiin kannattaa alkaa käsitellä hieman kauempaa. Näkökulmia on erilaisia, sillä luontoa on kaunokirjallisuudentutkimuksessa tutkittu jo vuosikymmeniä. 2000-luvulla suosituksi on esimerkiksi nuossut ekokriittinen tulkinta – luonnon ja ihmisen välisen suhteen tutkimus, jolloin luontoa ei koeta enää vain ”maisemana” vaan ”ympäristönä”, ja käsitellään usein ympäristöön liittyviä eettisiä ongelmia (Tieteen termipankki). Lahtisen väitöskirja tulkitsee esimerkiksi Mukan kirjallisuutta juuri ekokriittisestä näkökulmasta. Ekokriittinen tulkinta ei toisaalta ole sopivin provinsialismin kontekstissa, sillä se tuskin liittyy provinsiaaliseen maailmankäsitykseen: yksinkertaisesti selitettynä, provinsiaalinen yhteisö on juuri sellainen, jossa ei käsitellä ympäristöä itseisarvona tai ympäristöongelmia. Hyvän lähtökohdan luonnon merkityksen provinssiyhteisössä tarkastelemiseen tarjoaa niin kutsuttu eräkirjallisuudentutkimus (Varis 2003). Eräkirjallisuuden genre näin yksiokoisesti kuvattuna sisältää eräelämää, metsästystä ja kalastusta käsittelevää fiktiivistä kirjallisuutta (Kirjasampo 2011). Tässä kontekstissa pyrkimys aloittaa luonnon ja pohjoissuomalaisen provinsialismin välisen suhteen tarkastelu eräkirjallisuuden prisman kautta tuntuu sopivalta ensinnäkin siksi, että

eräkirjallisuudentutkimus kattaa laajasti juuri luonnon merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa läpi historian (ks. Varis 2003). Kuten Varis (mts: 9) huomauttaa, eräelämä on ollut luonnollista suomalaisille kautta aikojen ja ”suomalaisen arkinen kulttuuri on tunnetta, metsää ja vesistöjä, ei salonkien oppitekoista käyttäytymistä”. Toisin sanoen luonto on Variksen mukaan suomalaisille luonteeltaan lähempänä sydäntä kuin korkeaa sivistystasoa osoittavien mutta keinotekoiselta tuntuvien hienojen käytöstapojen omaksuminen. Tämä on osaa provinsiaalista maailmankäsitystä, jolloin korkea kulttuuri (Variksen sanoin ”oopperasta kirjoittaminen”, 2003: 9) ja koulussa saatu opetus ja sivistys ovat kulttuuristen keskustojen edistämiä ”ylellisyyksiä”; provinssin ihminen kokee luontoa ja metsää ymmärrettävämpinä ja turvallisempina.

Sen lisäksi eräkirjallisuutta voidaan pitää tärkeänä genrenä juuri Lapin kuvauksen näkökulmasta: kuten Varis huomauttaa, Lappi on kiinnostanut eräkirjailijoita enemmän kuin mikään muu Suomen alue ja huomattava osa Lappia käsittelevää kirjallisuutta 1900-luvulla oli nimenomaan eräkirjallisuutta (Varis 2012). Näin ollen yleinen eräkirjallisuudentutkimus käsittää suurelta osin nimenomaan pohjoissuomalaista kirjallisuutta ja esimerkiksi Variksen moni väite sopii pohjoissuomalaisen identiteetin tutkimukseen. Varis huomauttaa, että pohjoissuomalaisten kirjailijoiden kuten Mukan tai Pentti Haanpään teoksissa luonto ei toimi enää pelkkänä miljöönä (vrt. esimerkiksi Aleksis Kiveen), vaan luonto ”saattaa sanella ihmisen elinehdot paljon kohtaallokkaammin” (Varis 2003: 362). Voi siis väittää, että luonto on pohjoissuomalaisille vielä tärkeämpi kuin muilla alueilla ja edellä kuvattu provinsiaalinen maailmankäsitys suhteessa luontoon ja korkeakulttuuriin vallitsee erityisesti pohjoisessa.

Varis (2003: 29) puhuu myös ”eräkulttuurin mentaliteetista”, jolle on tunnusomaista yksinäisyyteenkaipuu ja sen takia pakeneminen luontoa, metsää ja maaperää kohti. Hän siteeraa (2003: 29) Heikki Ylikankaan artikkelia väittäessään, että tämä taipumus yksinäisyyteen ”on johtanut siihen, että suomalaiset pelkäävät elää kylässä – toisten ihmisten ja ongelmien parissa”. Suomalainen hakeutuu (tai jää) siis vaistomaisesti syvemmälle luontoon väistääkseen suurta ihmisten määrää, kaupungistumista ja muutosta. Näin tuetaan jälleen pienen, maaseudun tyyppisen yhteisön rauhallista mutta yhteiskunnallisesti pysähtynyttä elämää eikä provinsiaalista maailmankatsomusta täten juuri haasteta.

Maaseudulla luonto on arjen tärkeä osatekijä monesta syystä. Siellä on ensinnäkin aikaa luonnon huomaamiseen. Elämänrytmi on kaupunkilaisten rytmiin verrattuna paljon hitaampi ja pohjoisen maaseudun asukas viettää paljon aikaa ulkona: maa on harvaan asuttu, matkavälit ovat pidempiä kuin kaupungissa ja julkisen liikenteen sijaan kävellään tai kuljetaan polkupyöräillen. Sallamaan sanoin ”Pohjois-Suomi on liikettä” ja ”täällä ei tule toimeen kököttämällä paikallaan kuin etelän savitalonpojat” (Sallamaa 1994: 33). Maaseudulla asuminen edellyttää jo itsestään sitä, että luonto ei voi jäädä huomaamatta, ja arjen puuhat ovat riippuvaisia luonnonloista. Luonto on myös ajanvieron vaihtoehto: kun kaupungin työläinen heittäytyy pitkän työpäivän jälkeen pienessä asunnossaan sohvalle television eteen, maakuntalainen sen sijaan lähtee hiihtämään tai kävelemään, metsää, suota tai jokea kokeilemaan.

Mukan tuotanto on usein nähty erottomattomana pohjoisesta luonnosta mutta suhtautuminen siihen vaihtelee Mukan varhais- ja myöhäistuotannossa. Varhaistuotannossa ovat tunnistettavia ne piirteet, joiden takia Mukka leimattiin jo heti esikoisteoksen julkaistuttua luonnonmystikoksi: alkuvoimaisuus, aistinvaraisuus, romanttisuus, kiinteät ihmisen ja luonnon yhteiset syklit (Lahtinen 2013: 15, 44–45). Luonto ja luonnonolot ovat aina läsnä arjessa ja ihmisten havaittavissa, se tarjoaa turvaa ja selitystä myös ihmisen olemukselle, sen tunteille. Kuten edellä mainittiin (s. 31), myös abstraktit käsitteet kuten kuolema rinnastetaan usein luontoon ja näitä ymmärretään juuri luonnon avulla. Kaikkien kyläläisten elämä ja kuolema sidotaan Lahtisen sanoin ”pohjoiseen maaperään, josta henkilöitä ei voi leikata täysin irrallisiksi hahmoiksi (Lahtinen 2013: 41). Toisaalta myöhäistuotannossa, kuten *Sipirjan lapsissa*, luonnon kasvot muuttuvat: se on pahaenteinen, ahdistava, ihmisen voimat imevä, mutta samanaikaisesti se on nostalginen, jotakin menetettyä symboloiva:

Kevätkö sen vaikutti? Hän tuijotti ikkunasta ulos ja tunnisti ohjavia autoja – niin monissa niistä oli vieraan länin tunnuksia; ne olivat turisteja jotka ryntäsivät hulluina kokemisen ja näkemisen halusta yhä edemmäs kohti pohjoista ehtiäkseen nauttimaan viimeisistä lumenriipeistä, kevätauringosta ja tunturien kylkiä pyyhkivästä ahavasta jostakin hotellista vuokraamallaan suksilla tai löytäkseen lomaseuraa tunturiravintolan salteista, jotka ilta illan jälkeen kansittuivat etelästä tulevilla ikäneidoilla ja kaupparatsuilla. Miten hulluja ihmisiä! (LSL 1966: 94)

Tämä suhde pohjoiseen maisemaan on edellä kuvatun autioittumisen ja ikävystymisen synnyttämä. Toni Lahtinen kirjoittaa perinteisen pastoraalin idelisoivista piirteistä, jotka

vievät lukijan ”parempaan meneisyyteen” (Lahtinen 2013: 222). Tässä pastoraalinomaisessa tilassa maaseudun maisema on monimutkaisen kulttuurin vastakohta. Kadotettuja arvoja ja turvaa luonnosta etsivät sekä maaseudun että kaupungin asukkaat. Ensimmäisille se on viimeinen jäljellä oleva kiintopiste vanhaan maailmaan, ja jälkimmäisille luonto merkitsee joko pelastusta vieraantumisesta ja yksinäisyydestä tai koskemattoman maiseman eksotiikan kokemusta. Maailmassa, jossa tiiviit ihmisuhteet ovat katkeneet, luonto tarjoaa tietynlaista henkistä latautumaa.

Peuran teoksessa ihmisen suhde luontoon on vielä henkilökohtaisempi ja usein ruumiillistuu päähenkilö Ristiinan suhteessa jokeen. Esimerkiksi luvussa ”Karvat” rinnastetaan Ristiinan ensimmäisten häpykarvojen ja kuukautisten ilmestyminen ja joen pursuaminen keväällä jäiden lähtiessä. Luonto ei merkitse enää yhteistä kotia tai yhteistä muistia eikä sidoksia menneisyyteen. Se on pikemmin jotakin konkreettista ja käsinkosketeltavaa, jotakin sellaista, mihin voi luottaa:

Jää voi pettää, räjähtää rikki, voi mennä jään läpi ja hukkuu. Niin sanottiin aina, siksi piti mennä. Muutakaan paikkaa ei ollut. Turvallista sileää pintaa.

(...)

En sanonut sitä, mitä piti. En sanonut, vaikka jää käski. Että minut se tiesi. Minussa joki virtasi, eivätkä minua koskeneet kiellot. Että ei jäälle sulien aikaan (VR 2005: 5).

Kuten Mukankin teoksissa, myös Peuran romaanin päähenkilöiden suhde luontoon on hyvin läheinen. Kirjailija on itse myöntänyt haastattelussa (2017), että luonto on pohjoissuomalaisille – niin hänelle itsellekin – hyvin tärkeä: se on vahvasti kiinni lapsuuden muistoissa ja juurissa. Peura kuitenkin kuvaa samanaikaisesti ihmisen halua haastaa sitä, vetää kilpaa. Se on kuin viha-rakkaus -suhde ihmisen ja luonnon välissä, synkän leikillinen kiusanteko, joka taas johtuu ikävystymisestä ja levottomuudesta.

Mukan *Laulussa Sipirjan lapsista* ja Peuran *Valon reunalla* -romaanissa havaittava suhde luontoon on ominaista provinsiaalisille yhteisöille. Luonnon rooli pohjoisessa erottuu kaamoksen synkkyydellä ja luonnon valtavuudellaan, mutta muut piirteet, kuten eksotiikan ja menetettyjen arvojen etsiminen, ilmenevät kaikissa provinssiyhteisöissä. Modernisoituminen nykymaailmassa tapahtuu jatkuvasti ja vauhdikkasti mutta provinssissa se hyväksytään ja otetaan vastaan hitaasti. Luonto koetaan romanttisesti modernimaailman vastakohtana, pyhänä rauhanpaikkana. Se on

taas osaa edellä (s. 23) mainittua regressiivista maailmankatsomusta, joka estää kehityksestä. Uskomus, että kaikki omassa luonnonmaisemassa on turvallista ja hyvää, kylvää ihmiseen epäluottamusta ja pelkoa kaiken ulkopuoliseen, vangitsee hänet niin sanotusti omaan kuplaan ja lisää tietämättömyyttä luoden kuvaa, että kaikki modernimaailman tekniset saavutukset edustavat ihmistä uhkaavaa pahuutta.

4. Kirkon vaikutus provinsiaalisen maailmankatsomuksen muodostumiseen

Kirkko ja Raamattu, joilla länsimaissa on ollut keskiajoista asti valtavin rooli kaikilla yhteiskunnallisen elämän aloilla (ks. Hanson 2014), ovat joutuneet vuosisatojen varrella eri vaiheisiin ja saaneet uusia muotoja yhteiskunnan muutoksien mukaisesti. Suurten kaupunkien yhä nopeampi laajeneminen, työllistyminen ja modernisuuksia kaipaaminen, myös tieteen ja tutkimuksen nopea kehittyminen varsinkin sotien jälkeen vähensi hiljalleen uskonnon roolin ihmisten arjessa. Kuten Ilkka Huhta huomauttaa, läntisen kulttuuriperinteen maissa Raamatun merkitys väheni julkisessa keskustelussa ja perinteisiä kirkkoja ryhdyttiin arvioimaan uudella tavalla: yhteiskunnallisesta, ihmisoikeuksien toteuttamisen yhteisöissä näkökulmasta (Huhta 2013: 68). Huhta kutsuu tätä länsimaailman ”sekularisaatiokriisiksi”. Kirkko ei ehtinyt kaupungistumisen tahtiin ja sen arvot olivat yhä enemmän ristiriidassa jatkuvasti globalisoituvan maailman ja uudistuvan tieteen arvojen kanssa. Se aiheutti jakautumista kirkon sisälläkin, joka sekun alkoi tapahtua 1960-luvulla: esimerkiksi Suomessa osa kirkkoa ei katsonut sotien aiheuttamien sosiaalisten ongelmien kuten avioerojen lisääntymisen tai alkoholiongelmien ratkaisemista tehtäväkseen (Huhta 2013: 73). Iso merkitys oli myös koko maailmalla levinneellä vasemmistoliikkeellä ja kommunismilla, jonka ateistinen linja hylkäsi uskonnon tai kuten Neuvostoliiton tapauksessa jopa kielsi sen ja taisteli sitä vastaan (ks. Eberts 1998). Huhta huomauttaa kuitenkin, että Suomen erikoisasema lännen ja idän välissä aiheutti sen, että sekularisaatio tapahtui täällä länsimaita hitaammin ja uskonnon kehitys sai omia erityispiirteitä (Huhta 2013: 69). Varsinkin maaseuduilla kirkon asema pysyi suhteellisen vakaana maaseutuyhteisön suurkaupunkia hitaamman kehittymisen vuoksi. Kun kaupungeissa käytiin kiivaita keskusteluja kirkon yhteiskuntaroolista, uudistamisesta ja kirkosta eroamisesta, kirkolle maaseudulla kuului yhä yhteisön moraaliopettajan ja yhteisen kokoamispaikan rooli. Esimerkiksi jo

pelkkästä sana ”kirkonkylä” (käsite on myös tuttu mm. Saksassa *Kirchdorf*, Ruotsissa *kyrkby*, Liettuassa *bažnytkaimis*) – mikä Mukan ja Peuran kotikaupunki Pello on – viittaa siihen, että kirkko oli asuinpaikan ja koko elämän keskuspaikka ja tärkein (ellei ainoa) yhteys muihin ihmisiin, tietoon ja ulkopuoliseen maailmaan, ja Pohjois-Suomi ei tässä tapauksessa ollut mikään poikkeus. Kuten Olavi Jama huomauttaa, kirkolla on historiallisesti ollut tapana vastata sivistyselämästä kaikissa periferia-alueissa 1600-luvulta lähtien, ja Lestadiuksen kuoleman jälkeen tämän tehtävän on Pohjois-Suomessa ottanut vastaan lestadiolainen liike (Jama 1995: 95, 109). Maaseudun ihmistä tavoittava tietoisuus oli ensin käynyt kirkon ”suodattimien” läpi, mikä puolestaan kasvatti konservatiivista ja kaupunkiin verrattuna yhä suljettua, tietämätöntä yhteisöä ja rakensi tietynlaista identiteettiä: tämä kaikki on myös yksi provinsialismin tärkeimmistä ominaispiirteistä.

Lestadiolaiset korvasivat virallisen kirkon Lapissa ja olivat erittäin tärkeä osa sekä henkistä että kulttuurista elämää. Kuten Sallamaa asian tiivistää, lestadiolaisuus oli se vakaa instituutio, joka ”piti maailman kohdallaan”. Hän väittää lestadiolaisuuden olevan pikemmin elämänfilosofiaa kuin uskonnonhaara ja nostaa Lars Leevi Lestadiuksen itse Kierkegaardin rinnalle sekä kutsuu häntä ”pohjoissuomalaisen identiteetin isäksi” (Sallamaa 1994: 34). Vaikka vertailu filosofian suurimpiin ajattelijoihin ja koko länsimäisen kulttuurin vaikutusvaltoihin tuntuu hieman liialliselta, varmaa on, että Lestadiuksen oppi muodosti suurelta osin ainakin pohjoisen ihmisen maailmankatsomusta. Tämän mukaan oikea on selvästi erotettavissa väärästä, mikä pienessä maakuntayhteisössä, jossa kaikki tietävät ja tuntevat kaiken, kylvää ennakkoluuloja, pahansuopaisuutta, moralisointia ja muiden nopeaa tuomitsemista.

Maa on syntinen laulu on malliesimerkki uskonnon (ja uskomuksien) vaikutuksesta kylän yhteisöön: nuoren uskovaisen Elinan pelokkaat vastaväitteet päähenkilö Martan rakastumiselle lappalaiseen Oulaan (”se on liian vanha sulle... ylitte kolmekymmen ikänen... Sillä on monta lasta akoile kuulemi...”), kylän akkojen juorut tyttöjen (kenen kulloinkin) raskauksista tai kiihloista, nuorison tietämätön suhtautuminen seksuaaliseen heräämiseensä ja lopuksi kaikkien kyläläisten pahansuopa suhde Marttaan ja hänen tuomitseminen – tämä kaikki nostaa esiin uskonnon raammeissa kylvättävää mielen niukkuutta. Mäkelä-Marttinen väitti, että Mukka *Syntisellä laulullaan* parodioi

hieman kylän yhteisöä, mutta parodia ”ei osoita kaiken iloista suhteellisuutta vaan surullista tietämättömyyttä ja tyhmyyttä” (Mäkelä-Marttinen 2008: 125). Selvä esimerkki tästä on kuuluisa seurakohtaus, jolloin Elina kertoo saarnajalle unessa nähneensä kuolleen rakastetunsa Auliksen:

- Tuliko sinun unissasi himo siihen nuorukaiseen? kysyy saarnaaja.
- Tuli..., kuiskaa Elina.
- Oliko niinkuin et olisi voinut olla paikoillasi ja tuliko sinun hiki?
- Tuli...
- Tiedä siitä, Elina, että hekumalliset ajatukset olivat luonasi viime yönä. Oliko tämä Aulis Outakota edes kristitty?
- Ei, sanoo Elina, ääni pelkoa ja tunnustusta vavahtaen.
- Se pahentaa vain asiaa. Sillä kristitty ihminen voi kauttansa antaa pyhää henkeä myös lähimmäisilleen, mutta Jumalan hylkäämä ihminen saattaa pelkällä läsnäolollaan lähimmäisensä onettomuuteen ja helvetin kidutukseen.
- (...)

Saarnaaja nousee seisoalleen, hän kohottaa kätensä, vetää ilmaa keuhkoihinsa; kuin ruoskan iskut ovat hänen sanansa kipeät hänen moittiessaan Elinaa unissaan hehkumoinnista kadonneen sielun kanssa.

Yöllä Elina itkee unissaan. (SL1973: 93)

Elinan seksuaalinen herääminen ja inhimillinen mutta nuoren tytön tapaan varsin viaton himoilu on tuomittu rangaistavaksi synniksi. Vaikka kaupungistuminen ja modernisointi uusine arvoineen alkoivat Mukan kuvaamana aikana, kylien yhteisöt – varsinkin Suomen pohjoisessa lestadiolaisuuden vaikutuksen alla – jatkoivat yhä omien uskomuksien noudattamista, mikä vain piti yhteiskunnallista pysähtyneisyyttä ja pimeyttä yllä.

Uskonnon rooli romaanissa *Valon reunalla* ei ole enää niin selvästi esillä Mukan tuotantoon verrattuna. Maria Peura on kuitenkin keskustellut siitä erikseen haastattelussa (2017). Hän nosti esiin myös sen, kuinka uskonnon vaikutus oli vielä hänen lukioaikanaan levinnyt myös kirkon ja lestadiolaisseurojen ulkopuolella ja erityisesti kouluissa. Uskonnonopetus koululuokissa oli kirjailijan mukaan vahva manipulointi-, pelottelu- ja hallitsemiskeino, jota käytettiin jatkuvasti lasten käyttäytymisen ja moraalin ”parantamiseksi”. Peura muistaa vielä 1980-luvun lopussa kotiseutunsa Pellon kirkossa tapahtuneen riivaajan karkoittamistilaisuuksia (Peura 2017). Hän myöntää kuitenkin, ettei nykyään tällainen vallankäyttö olisi enää mahdollista ainakin koulujärjestelmässä:

tilanne on kirjailijan sanoin ”onneksi” muuttunut ja sellaiseen tänään puututtaisiin. Hän on tosin sitä mieltä, että vielä tänäkin päivänä on järkeä keskustella uskonnon roolista pohjoisen kylän yhteisössä. Voimakas uskonnollinen ilmapiiri on aiheuttanut henkistä ahdistusta, joka muuntui usein vakaviksikin ongelmaksi kuten esimerkiksi masentuminen, päihdeongelmat tai alkoholin liikakäyttö, ja joka siirtyi osittain myös seuraaville sukupolville.

Uskonnon suurvallan kyläyhteisöissä salaisuus piilee siinä, että se toimi eräänä sosiaalisoitumismuotona. Pienessä maaseudun yhteisössä kirkko tarjosi kokoontumisajan ja -paikan, johon ihmiset tulivat muun muuassa nähdäkseen toisiaan, jutellakseen ja vaihdakseen uutisia ja juoruja keskenään. Samalla lailla toimi myös lestadiolaisseurat pohjoisessa:

Jonkin ajan kuluttua Elina puhuu:

- Et siekhään ole kuulu: meilä on seurat tulevalla viikola. Tullee saarnamies. Sullaki hauska tulla kuuhleen jumalansannaa... sitten...
- Tässähän nistä jo puhuttiin, että olis pitäny jo menheelä viikola olla.
- Ensi pyhänä net on.
- Kyllä mie tulen. Jotakin virkistystä se on... (SL 1973: 226)

Tai sitten:

- ...taihvaan jumala, anna Oulanki tulla seuhroin, että sen sielä näkis... (SL 1973: 95)

Kommunistisen liikkeen tapaan lestadiolaisseuratkin tarjosivat virkistystä kylän ihmisille. Sitoumus ja jatkuva osallistuminen uskonnolliseen toimintaan oli tapa olla osana yhteisöä. Samalla se esti kuitenkin provinssin yhteisöä modernista kehittämisestä ja piti sen vanhoillisten uskomusten ja näkemysten puitteissa: kaikki uskonopin mukaista oli oikein ja hyvää, ja kaikki sitä vastaan oli moraalitonta jumalanpilkkaa.

Sekä Mukan että Peuran esimerkit todistavat, että uskonto on ollut tärkeä osa pohjoisen maaseutuyhteisön identiteetin kehittymistä ja sillä on ollut iso rooli provinsiaalisen ajattelutavan ylläpitämisessä. Lestadiolaisessa ympäristössä on muodostunut pelokas, ahdistunut ja ahdasmielinen yksilö, joka kokee sen lisäksi tylsistymistä, tapahtumien ja virkistysen puutetta: moralisoinnista ja muiden tuomitsemisesta tulee sellaisissa oloissa titetynlainen huvi. Tämä on selvästi näkyvissä myös Mukan myöhemmässä tuotannossa. Romaanissa *Laulu Sipirjan lapsista* se lienee

parhaiten kuvattu järkyttävässä kohtauksessa, jossa lukija näkee Sipirjan kuolleen Liisan: alastomana, paksu oksa haarojen väliin tungettuna. Vaikka pienen kylän ihmiset järkyttyvät ja ihmettelevät keskenään kauhuissaan saksalaisten teosta, rivien välissä kuitenkin luetaan, että kyläläiset tuomitsevat eniten nimenomaan Liisaa hävyttömänä naisena:

Pappi kiiruhti heti hautauksen toimitettuaan juomaan kahvia osuuskaupan johtajan luo kylän keskustaan rakennettussa talossa.

(...)

Vaikka kysymyksessä oli niin harvinaislaatuinen tapaus, oli ruumista saattamassa ainoastaan kymmenkunta sipirjalaista, pappi, muutama muualta tullut sukulainen ja joitakin kylän lapsia, joita haudalle ajoi silkka uteliaisuus, sillä todellisuudessa ei ollut olemassa sellaisia jotka olisivat tuon naisen kohtalosta piitanneet laisinkaan.

(...)

Niin... kävin hautaamassa Liisarakan, sanoi Soldatkin uudelleen. (...) Yhtä hyvin siinä olisit voinut olla sinä! Mutta pöljät eivät näe tällöisessä asiassa mitään merkitystä... kaikki vain puhuvat, että Liisa oli semmonen, sanoi Soldatkin kiihtyen omista sanoista. (LSL 1966: 58–60)

Soldatkin on tässä tilanteessa harvinainen tapaus, koska hän ainoa on aidosti järkyttynyt eikä kiirehdi tuomitsemaan Liisaa vaan yrittää ymmärtää ja puolustaa hänen luonnettaan. Kyläyhteisöjen stereotyyppisistä hahmoista Sipirjasta lähtenyt ja maailmaa nähnyt Soldatkin edustaa kylän viisasta, vanhaa ja liberaalia hahmoa, joka ei välitä moraalipuheista tai ihmisten yleisestä mielipiteestä vaan on älyllisellä ja henkisellä tasolla muita sivistyneempi ja vahvempi. Liisan murhakohtaus vie takaisin myös Nowakin väitteeseen, että provinsiaalinen ihminen tuntee suurta vastenmielisyyttä muita häntä parempia tai muulla tavalla erottuvia provinssin ihmisiä kohtaan. Nowak ei tosiaan eksplisiittisesti keskustele uskonnollisuudesta ja sen vaikutteista, mutta ideansa toimii tässäkin kontekstissa samalla lailla: Sipirjan ihmiset eivät voi ymmärtää Liisan vapaamielisyyttä ja sen takia häpäisevät häntä. Puolassa, jota Nowak käyttää esimerkkinä esseissään provinsialismista, on läpi historian ollut vakaa kristinuskon perinne – yhtä tärkeä aina tähän päivään asti. Vaikka kirkon roolia provinsialismissa ei Nowakin tai Ciesielskin esseissä juuri käsitellä, puolalaiseen kristillisyyteen kiinnitetään uskontotutkimuksessa erillistä huomiota (ks. Eberts 1998, Borowik 2002): se, että

uskonnolla on ollut suoria yhteyksiä Nowakin kuvailemaan puolalaiseen provinsialismiin, on selvästi havaittavissa.

Uskonto, jolla oli joskus suuri sivistyttämisen ja hyvien tapojen opettamisen rooli, alkoi varsinkin 1960-luvulla vaikuttaa täysin päinvastaisesti. Kaupungit ja suuret yhteisöt ryhtyivät yhteiskuntakeskusteluun, jossa myös kirkkoa pohdittiin uudesta näkökulmasta. Vasemmistolaiset, pasifistiset ja vapautuvat tunnelmat ylipäänsä sekä moderniin tapaan kehittyvä yhteiskunta pakottivat myös kirkon mukautumaan ainakin suuremmassa osassa länsimaailmaa. Pienillä ja syrjäisillä alueilla muutos tapahtui kuitenkin hitaammin ja Pohjois-Suomi kuuluu tähän luokkaan. Uskonnon voi väittää olevan yhtä lailla provinsialismin syy kuin seurauskin, ja ainakin Pohjois-Suomessa se pysyy yhä yhteisön identiteettiin vaikuttavana seikkana (ks. esimerkiksi kirjailija Pauliina Rauhalan tuotanto ja haastattelu: Petäjä 2018).

5. Seksuaalisuuskeskustelu provinssissa

Lapin uskonnollinen ilmapiiri oli 1900-luvulla erikoinen, koska sillä oli vahva yhteys seksuaalisuuteen, mitä Toni Lahtinen juuri pitääkin arktisen hysterian tunnusmerkkinä (ks. yllä luku ”Ikävystymisen yhteiskunta”). Tämän tiiviin uskonnon ja seksuaalisuuden välisen suhteen vuoksi on vaikea keskustella ensimmäisestä mainitsematta toista. Seksuaalisuus ja sen kuvaaminen oli kenties se tärkein ominaispiirre, jonka takia Mukan varhaisteokset aiheuttivat 1960-luvulla niin kiihkeää keskustelua eteläisten intellektuellien piireissä. Mukan romaaneissa esiin nouseva aistillinen ja peittämätön ruumiillisuus, nuorison seksuaalinen herääminen ja sen sekaantuminen vahvaan uskonnolliseen hurmukseen oli Jaman sanoin arvosteltu joko liian uuden tai liian vanhan estetiikan läpi (Jama 1995: 105). Mukan kuvaamat yhdyntäkohtaukset, joissa henkilöt ovat useinkin ala-ikäisiä, tai henkilöhahmojen seksuaalinen ahdistus voivat tänäkin päivänä hämmentää heikkohermoisempaa lukijaa. Maria Peura on romaaneissaan käsittellyt vieläkin vaikeampia seksuaalisuuteen liittyviä aiheita kuten seksuaalinen hyväksikäyttö tai inesti, ja myös haastattelussa (Peura 2017) myöntänyt, ettei ole sattuma, että sellaiset teemat ovat usein tavalla tai toisella löydettävissä pohjoissuomalaisen kirjailijoiden tai taiteilijoiden teoksissa (mm. Annikki Kariniemen, Rosa Liksomin tuotanto). Ei voi väittää, että avoin seksuaalisuus olisi sinänsä

provinsialismin synnyttämä ilmiö, pikemminkin päinvastoin: alkoihan koko seksuaalisen vapautumisen kohu 1960–1970-luvuilla ja kukki nimenomaan länsimaailman keskustoissa kuten Yhdysvallat (hippiliike, ”rakkauden kesä”) tai Ruotsi (kuuluksa ”ruotsalainen synti”). Provinseissa esiintyi toisaalta erilaisia seksuaalisuuden pursuamismuotoja. Seksuaalisuus ja sen käsitteleminen sai Pohjois-Suomessa erikoispiirteitä, jotka ovat erottamattomia arktisen hysterian ilmiöstä ja osittain provinsiaalisen ajattelutavan muodostamia.

Seksuaalisuuteen liittyvät aiheet ovat eurooppalaisessa provinssissa yleisesti ottaen pitkään olleet tabu. Arminen huomauttaa, että länsimaisen älymystön keskustelu seksuaalisesta vapautumisesta ”antoi puolestaan välineitä ruumiillisuuden ja seksuaalisuuden ymmärtämiseen osana kokonaisvaltaista ihmisyyttä” (Arminen 2009: 253). Provinssissa sellaista keskustelua ei ollut: sen todisti jo Mukan esikoisen kirja-arvostelut. Tämä kietoutuu tiiviisti yhteen edellä keskustellun uskontoroolin kanssa. Kirkko on provinssiyhteisöissä istuttanut konservatiivisen käsitteen seksuaalielämästä, joka oli vahvasti vain perheen sisäinen asia. Seksuaalinen herääminen, sukupuolisuhte ennen avioliittoa tai pelkät intiimit ajatukset ovat Raamatun mukaan syntiä. Siitä ei puhuta ja sen takia sitä ei tunnisteta: näin annetaan valtaa seksuaaliseen tietämättömyyteen, seksuaalisuuden käsittelemiseen lapseellisen naiivisti. Tämä ilmenee lestadiolaisessa ympäristössä vielä vahvemmin ja ankaremmiin. Hyvin rajallinen, melkein olematon keskustelu seksuaalisuudesta aiheuttaa sen, että yritykset lähestyä aihetta sekä arjessa että taiteessa voivat tuntua järkyttäviltä. Mukan *Syntinen laulu* oli erinomainen esimerkki siitä:

Miehen perässä Martta kiipesi ylös. Vain pieni tila oli katon ja heinien välissä. Mies polki kuopan heinäkasaan, vieritti itsensä ja tytön sen pohjalle ja makasi huohottaen tytön päällä.

(...) Hän antoi Kuki-Pertin riisua lapikkaat ja housut jaloista ja pani silmänsä kiinni, kun mies laskeutui hänen päälleen. Kun kipu oli mennyt ohi, hän vähitellen tempautui mukaan nytkäyttelyyn, takapuoli soutaen ja huulet naurussa temmeltäen. Sitten Kurki-Pertin ruumis äkkiä jäykistyi – hän työnsi muutaman kerran koko vartalo nytkyen, valui pois tytön päätä ja jäi makaamaan heinäläjälle Martan viereen, kattoon tuijottaen.

(...)

– Vähän ajan päästä uuvestaan, kuiskasi Kurki-Pertti.

– Mikset sie pitemphään..?

Mies naroi.

– Ei sitä saata... kukhaan. Net tulee rasvat ylös ja silloin se on mahoton, hän puhui. – Mie piän, että se on hyvä jos kymmenen minuttia saattaa. Viis minuttiakin on jo hyvä... (SL 1973: 55-56).

Seksuaalisuus Mukan romaanissa ei ollut 1960-luvun keskustan tavoin kääritty hienovaraiseen, romanttiseen, kauniilla epiteeteilla varustettuun kieleen, vaan sitä kuvaillaan sellaisena kuin se on: kömpelö kokemattomien nuorien yhdyntä, epäromanttiset, hyvin arkipäiväiset tilat, joissa se tapahtuu, ruumiintoimintojen yksityiskohtiin liittyvä tietämättömyys ja pikemmin pakosta kuin nautinnosta saavutettu kulminaatio. Kirjeessään kustantajalle Mukka perusteli kirjoittamiaan väitteellä, ettei hän tahallaan pyri ”rivouksiin” vaan kuvaa länsipohjailaisen kylän elämää ja kirjoittaa ”vain niin kuin on kirjoitettava” (Paasilinna 1974: 65). 1960-luvun alussa se tuntui suorastaan hävyttömältä: pohjoista kylää ei ennen sitä ollut kaunokirjallisuudessa kovin kuvattu ylipäänsä ja kylän todellisuus oli varsin hämärä kenttä (Jama 1995: 95). Tämä todellisuus osoittautui hyvin erilaiseksi siitä, jota elettiin kaupungissa.

Raakkuus ja primitiivisyys, joista Mukkaa kenties eniten suomittiin, syntyy arkipäiväisistä tosielämän tilanteista, mutta myös vahvasti maaseudulle ominaisesta kielestä, ilmaisutavasta. Kaupungin ja maaseudun kielen vertailemista palvelee Antti Kuusen *Ylioppilaisen vallankumouksessa* esittämä idea, että ”länsimaissa vallankumouksia pidetään primitiivireaktionä, koska valtiota, joka pyrkii sublimoimaan luonnolliset tarpeensa, pidetään kultivoituneena” (Arminen 2009: 255). Samaa pätee kieleen. Kaupunkien intellektuellit käyttävät sivistynyttä, kultivoitunutta kieltä näin tukahduttaen ja sublimoiden eli jalostaen raa’at vietit, mutta keskivertoinen maaseudun yksilö sellaista kieltä ei käytä. Esimerkiksi Finlandia-voittaja, kirjailija Laura Lindstedt on haastattelussa selittänyt maaseudun ihmisen kielen olevan maan ja maatilän kieltä, jotakin hyvin konkreettista (Liepuoniemi 2017). Myös Peura huomauttaa haastattelussaan (2017), että murteella on roolinsa: murre mahdollistaa sen, että henkilöhahmoista tulee suorasukkaisemmat, röyhkeämmät. Mukan ”modernistinen” seksikohtauksien kuvaaminen on siis hyvinkin provinssin realismia, jossa henkilöillä ei ole kehitetty tapaa keskustella tai jopa ajatella seksuaalisuudesta. Ruumiintoiminnat – myös yhdyntä tai synnytys – ajatellaan ja kuvataan kaunistamatta ja salailematta, samalla kielellä kuin kaikki muutkin arkipäivän rutiinit. Esimerkiksi *Syntisessä laulussa* Ainon synnyttämisen rinnastetaan vasikan syntymiseen eli inhimillisestä ruumiintoiminnasta kerrotaan tuttuja

arkipäiväisten mielteiden avulla. Mukka itse piti seksuaalisuutta luonnollisena voimana ja, kuten Arminenkin huomauttaa, korosti ”taiteen merkitystä vääristyneiden seksuaalisuutta koskevien puhetapojen purkajana” (Arminen 2009: 255). Mukka pyrki tietoisesti käsittelemään seksuaalisuutta realistisella puhekielellä luodakseen aitoa seksuaalisuuskäsitystä. Kirjailija kritisoi moraalinormien liioittamista ja kannusti murtamaan ne ja vähentämään tietämättömyyttä keskustelemalla kiertämättä seksuaalisuudesta (Mukka 1965b). Maaseudun yksilön kieli liittyy tiivistä sen ajattelutapaan, jota Itä- ja Keski-Euroopassa kutsutaan nimenomaan provinsiaaliseksi. Sen ajattelutavan ominaispiirteisiin kuuluu tietynlainen yksinkertaisuus ja konkreettisuus: se ei tarkoita typeryyttä vaan pikemminkin mutkittomuutta, maailman näkemystä mustavalkoiseksi. Seksuaalisuuskeskustelussa tämä ajattelutapa on hyvin näkyvissä. Esimerkiksi *Syntisessä laulussa* seksuaalisuus liittyy lähes aina pragmaattisiin tarkoituksiin ja biologisiin tarpeisiin, kuten edellisestä otteesta näkyy. Provinsialisessa yhteisössä ei puhuta sukupuolisuhteesta mahdollisena elämänilona, hedonistisina nautintona pelkkää nauttimista varten. Vietit ovat toisen läheisyyden etsimisen seuraus, ja yhdynnän on johduttava joko perheen perustamiseen tai omien inhimillisten tarpeiden tyyliin tyydyttämiseen. Sukupuoliyhdyntä on yksinkertaista ja animaalista ilman sen kummempaa runollisuutta.

Animaalisuus pohjoissuomalaisessa provinssissa ei kuitenkaan liity pelkästään sukupuolisuhteeseen vaan myös suhtautumiseen ruumiiseen – varsinkin naisen ruumiiseen. Toni Lahtinen tutki ilmiötä suhteessa maa-syboliikkaan, jolloin naisen ruumista verrataan jatkuvasti alkuperäiseen voimaan, maahan. Mutta ruumiin karkea esittäminen ja naishenkilöiden (kannattaa huomata, että yleensä nimenomaan nuorten, seksuaalisesti aktiivisten naishenkilöiden) moukkamainen käytäytyminen on myös osa provinsiaalisen seksuaalisuuskeskustelun olemattomuuden problematiikkaa.

Äijä ehätti herättämään Marttaa. Hän nipisti kovilla sormillaan peitteen alta pilkistävää olkapäätä.

– Nouse, nouse... ryökäle. Isästi on savothaan lähössä. Häätty sinun evhätit sille laittaa...

Tyttö nousi nopeasti. Hän potki peiton lattialle ja kulki ympäri huonetta vaatteitaan etsien. Äijä vältti katsomasta tyttöön, hän nosti Martan lattialle pudottaman peitteen takaisin sänkyyn, istui sitten uuninvierukselle ja kaiveli vaivaantuneena tupakkavehkeitä. Isä-Juhanin suupielissä kareili hymy.

– Saatanan äijä, minun alushousut taas piilottannu, pauhasi Martta.

Rehevälihainen takapuoli hypähteli reisien päällä – hän polki jalkaansa äijälle.

– En vain, intti äijä. – Hä hää, mie piu purhautan sulta piimän tissistä, jos et heitä nukkumasta alasti, huusi hän.

Isä-Juhani puhkesi hohottavaan nauruun.

– ... se on joka aamu sama peli... se pirruuttansa äijälle ilvehtii... pella persettä vanhale miehele!

(SL 1973: 42).

Koska yhteisö ei tunne keinoja puhua seksuaalisuudesta, ei nuori tyttö osaa Armisen sanoin suunnata viettien energiansa sosiaalisesti hyväksyttävään toimintaan (Arminen 2009: 253). *Syntisen laulun* tapauksessa Martta ei osaa käsitellä herävää seksuaalista energiansa eikä välttämättä edes tiedä sen heräävään. Se on ahdistava aihe myös häntä ympäröiville aikuisille, jotka valitsevat poispäässynä tilanteesta joko naurun tai vaitina pysymisen.

Ruumiiseen ja sen toimintaan liittyvä häpeilemättömyys ei ole kaikille provinsseille yleistä. Se on nimenomaan pohjoissuomalaisen provinssin vahva ominaisuus, joka on kietoutunut tiivisti arktisen hysterial ilmiöön. Arktinen hysteria on ensinnäkin ahdistuneisuutta monella henkilökohtaisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Seksuaalisesta ahdistuksesta – sekä nuorten (*Syntisen laulun* Martta, Elina) että aikuisten (Sipirjan suutari Soldatkin) – johtuu oman seksuaalisuudensa ilmaisutapojen etsiminen. Provinsiaalisessa yhteisössä, jossa sellainen keskustelu on tabu, seksuaalisuuden ilmaisutavat saavat äärimmäismuotoja ja uskontoliike pelaa siinäkin roolinsa. Kuten Mukka selitti sen itse: ”sen sijaan että ihmiset kykenisivät synnyttämään luonnollista kaikenkäsittävää rakkautta, he etsivät rakkaudelleen keinotekoisien objektien: Jumalan, seksuaalisen perverssyyden <...> tai himokkaan moraali-järjestelmien ja kokonaisuuksien rakentamisen ja niillä leikkimisen” (Lahtinen 2013: 9). Kuten jo mainittu, arktisen hysterial ominaispiirteisiin kuuluu myös kuoleman ja seksuaalisuuden korostuminen ja yhteiskunnallinen pysähtyneisyys. Juuri pysähtyneisyys, ikävystyminen, epätoivo (ks. edelle luku ”Ikävystymisen yhteiskunta”) on tunnusomaista nimenomaan provinssin yhteisölle. Pohjoissuomalaisessa yhteisössä ilmenevä tapa käsitellä seksuaalisuutta on siis hyvinkin peräisin provinsiaalisesta tavasta käsitellä maailmaa ylipäänsä.

Sekä Mukan esikoisessa että *Laulussa Sipirjan lapsista* suhtautuminen seksuaalisuuteen provinssiyhteisössä ilmenee useasti ja selkeästi. Kuten Arminen selittää, seksuaalisuus tabuna aiheuttaa seksuaalisten viettien tukahduttamista, vaikka seksuaaliset tarpeet ovat ihmiselle välttämättömiä. Tästä johtuu, että kaikki normia rikkova toiminta

pääsee julkisuuteen ja siitä tulee julkinen puheenaihe. Arminen toteaa, että sellaisessa yhteisössä ”yksilö kokee seksielämänsä olevan julkinen asia ja jatkuvan tarkkailun kohde” (Arminen 2009: 257). Palataan siis tämän osan alussa (s. 27) käsiteltyyn väitteeseen, että maaseudun yhteisössä kaikki tietävät kaiken ja myös yksilön seksuaalielämä on tuomitsemisen ja moralisoinnin kohde – juuri kuten Mukan *Syntisen laulun* naishenkilöt Liinunkorven Aino ja Martta tai *Laulun Sipirjan lapsista* Liisa. Sellainen tapa suhtautua seksuaalisuuteen on siis taas provinsialismin esimerkkiä: sen sijaan että aihetta käsittelee rakenteellisen, faktoihin perustuvan tieteellisfilosofisen keskustelun avulla, luotetaan konservatiivisen yhteisön luomiin ennakkoluuloihin ja moraalinormeihin. Sen sijaan, että puhuttaisiin seksuaalisesta vapautumisesta, pysytään vaii ja rohkeampia tuomitaan moraalisten arvojen turmelemisesta (tässä kohtaa voi taas viitata Nowakin ajatukseen provinssin yksilön vastenmielisyydestä toista, rohkeampaa provinssin ihmistä kohti). 1960-luvun suomalaiset kirjailijat ja taiteilijat kuten Mukka, Hannu Salama tai Kalervo Palsa uskalsivat, ja tästä hyvästä jokainen kohtasi yhteiskunnan paheksunnan ja syrjinnän.

Maria Peura puolestaan vahvistaa (Peura 2017), että seksuaalisuus on tärkeä aihe myös hänen teoksissaan. Se tuntuu osaltaan luonnolliselta, sillä Peuran kuvaamat henkilöt ovat usein murrosiässä, jolloin seksuaalinen herääminen alkaa ja on sitä kokevalle yksilölle keskeinen mutta hämmentävä käsite. Mukan ja Peuran kuvaamassa seksuaalisuudessa on paljon yhtäläisyyksiä, mikä taas mahdollistaa väitteen, että se on pohjoissuomalaisille kirjailijoille ominainen ja yhteinen aihe. Myös Peuran romaaneissa kuvataan avoimesti ja yksityiskohtaisesti seksikohtauksia, ihmisen seksuaalisten tarpeiden hillittömyyttä, intiimiyden olemattomuutta ja seksuaalisen suhteen eläimeellistä luonnetta. Myös tietämättömyys seksuaalisuuden käsittelemistä kohti on läsnä, joka johtuu välillä lapseellisesta kokemattomuudesta (kuten *Valon reunalla* -romaanin Ristiinan), välillä uskonnollisesta moraalista, pelosta ja keinojen aiheen käsittelemiseen puutteesta (kuten Peuran esikoisromaanin mummon, joka vastaa ukin seksuaaliseen hyväksikäyttöön hiljaisuudella ja jopa mustasukkaisuudella). Mukan teoksille ominaisina pidetty seksuaalisuuden ilmaiseminen ja käsitteleminen pohjoissuomalaisessa provinssissa on siis selkeästi näkyvissä Peurankin teoksissa ja hahmotettavissa myös muiden pohjoissuomalaisten kirjailijoiden tuotannossa (mm.

Kariniemi, Liksom). Peuran kuvaamassa provinssissa seksuaalisuuskeskustelu saa kuitenkin uusiakin piirteitä – aikojen muuttumisen myötä.

Seksuaalisuus ja ihmissuhteet eivät ole Peuran provinssissa enää niin yksinkertaisia kuin esimerkiksi *Syntisessä laulussa*. Mukan kuvaamassa yhteisössä moraalinormit ovat selkeitä ja oikea on sellaisen yhteisön mielestä helposti erotettavissa väärästä. Esimerkiksi Lappalaista Oulaa pidetään Siskonrannan kylässä moraalittomana miehenä, koska hänellä on naisia monessa eri kylässä ja myös ”kläppiäkin”. Hänestä juoruillaan ja Elina neuvoo Martalle pysyä kauempana miehestä. Myös *Laulun Sipirjan lapsista* kertoja tuntee häpeää ja luulee olevansa ikuisesti tuomittu, koska lapsena makoi rakkaudensa kohde Ullan kanssa ”niin kuin aikuiset makaavat”. Teko on kylän yhteisön silmissä moraalitonta ja väärää. *Valon reunalla* -romaanissa ihmisten suhteet tulevat monimutkaisemmiksi. Tämä näkyy parhaiten Ristiinan vanhempien avioliitosta. Ristiinan isä on tunnetusti ”huorapukki”, joka lähtee päiväkausiksi toisten naisten luo. Äiti kärsii siitä ja turruttaa kärsimystään alkoholilla ja lääkeillä, toisaalta molemmat elävät silti yhteistä perhe-elämää muuttamatta tapojaan. Teoksessa vihjataan myös siihen, että syy isän kevätkenkäisyyteen on äidin seksuaalinen vieraantuminen (*Mutta ko äiti ei halvaa naia, eikä isä kestä sitä!* VR 2005: 60). Kyse on siis jo vapaudesta elää seksuaalista elämää ei ainoastaan lapsien synnyttämistä varten vaan myös nautintoa varten, ja vapaudesta puhua siitä. Mukan kuvaamassa kylän yhteisössä sellaista keskustelua seksuaalisuudesta ei vielä ollut. Toisaalta isän aviorikos yritetään salailla julkisuudelta ja jatkaa malliperheen roolin esittämistä (”Äiti avasi sälekaihtimet vain aloittaessaan siivoamisen. Silloin Pirtan äiti näki, että meillä ahkerotiin <...> VR 2005: 46). Pelätään siis, että seksuaalielämä tulee Armisen sanoin julkiseksi aiheeksi, koska siinä tapauksessa se joutuisi yhteisön tuomion armoille. Provinssin yhteisö kokee toisaalta seksuaalisen vapautumisen merkkejä mutta toisaalta on yhä tuomitseva ja tekopyhyyteen taipuva.

Peuran käsittelee teoksissaan myös vaikeita aiheita kuten lasten hyväksikäyttö tai inesti: Mukan kuvaamassa yhteisössä sellaisiin kysymyksiin ei viitata. Peuran esikoinen keskittyi aiheisiin laajemmin, mutta vihjeita on myös *Valon reunalla* -romaanissa:

Ohjailin tulehdusta tahdonvoimalla. Suurimman tyydytyksen sain, kun umpislääke tulehtui käskystäni ja vatsani leikattiin auki juuri ennen kuin mätä purskahti vatsalaukkuun. Aikuiset

polvistuivat eteeni ja joutuivat antamaan minulle sitä, mitä eniten halusin. Morfiinia! Kouluun palasin voitonriemuisena. Olin suojattu pilkalta ja häpäisemiseltä, kunnes tuli jälkitarkastuksen aika ja lääkäri työnsi sormensa emättimeeni. Siellä ei ollut tilaa. Kukaan ei ollut siellä vielä käynyt. Mahanpohja täyttyi liekeistä. Leikkaushaava repeytyi auki. Huusin ääneen, mutta lääkäri vain hymyili.

– Ajattele jotaki muuta, ajattele vaikka kesää! hän kuiskasi työntyessään toista sormea peräaukkoon (VR 2005: 36).

Peuran esimerkki ei tarkoita sitä, että sellaiset tapaukset olisivat ilmestyneet vasta nykyaikana eikä sitä, että ne olisivat mahdollisia vain pohjoissuomalaisessa provinssiympäristössä. Peuran teokset ovat todistusta siitä, että yhteiskunta on muuttumassa ja tietynlainen seksuaalinen käytäntö ei ole enää hyväksyttävä. Kirjailijan teokset osoittavat kuitenkin, ettei hänen kuvaamassa provinssissakaan tarjottu rakentavaa tapaa reagoida sellaisiin ongelmiin kuten seksuaalinen hyväksikäyttö, vaan aihe pysyi häpeällisenä ja tabuna.

Seksuaalisuuden ilmenemät pohjoissuomalaisessa yhteisössä on moniulotteinen aihe, jota on laajasti tutkittu aikaisemminkin (ks. Lahtinen 2013, Arminen 2009) ja jota usein assosioidaan juuri pohjoissuomalaiseen taiteeseen. Vaikka Mukka aikoinaan pahoitteli sen olevan lähes ainut pohjoissuomalaista identiteettiä ja kirjallisuutta määräävä tekijä, todistavat kuitenkin alueen kirjailijoiden – myös Mukan ja Peuran – teokset seksuaalisuuden pohjoisessa provinssissa olevan ei ainoastaan itse yhteisön identiteetille tärkeä vaan myös suomalaisen ja koko eurooppalaisen kirjallisuuden joukosta erottuva ominaisuus.

6. Provinssi ja fallosentrismi

Fallosentrismistä on vaikea puhua pelkästään provinsialismin puitteissa, koska koko länsimainen kulttuuri on kautta aikojen ollut ilmiön valtaama. Yksinkertaisesti selitettynä fallosentrismi tarkoittaa olettamusta, että *phallus* eli siitin on sekä seksuaalisen kehittymisen että sosiaalisen maailman keskuselementti. Vielä paremmin sen selittää Matti Savolainen, joka muistuttaa sanan pidemmästä muodosta, *fallogossentrismistä* (fallos + logos) ja korostaa, että ”kysymys on nimenomaan miehen tai isän sanan, äänen ja järjen ensisijaistamisesta” (Savolainen 1995: 15). Se on siis erityisesti feministisen kulttuurintutkimuksen esiin nostama ilmiö, jota voi lähestyä hyvin erilaisista

näkökulmista (myös keskustoissa), ja on mahdotonta erottaa, missä kohtaa fallosentristinen maailmankatsomus on pelkän provinsialismin synnyttämä ja kylvämä. Toisaalta fallosentrismi on erottamaton osa provinsiaalista ajattelutapaa, joten sen käsitteleminen tuntuu tässä tutkielmassa luonnolliselta ja väistämättömältä. Sen lisäksi provinsiaaliselle fallosentrismille on tunnusomaista mielenkiintoinen seikka, nimenomaan naisen vahvuus fallosentristisessä yhteiskuntajärjestelmässä, joka tekee keskustelun vielä kiinnostavammaksi. Mukan ja Peuran teokset sekä ajatukset tarjoavat värikästä materiaalia aiheen käsittelemiseen.

Provinsiaaliseen sukupuolikäsitykseen kuuluu vahvasti sukupuolistereotyypit ja vakiintuneet sukupuoliroolit. Mies on aina fyysisesti vahva, hänen äänensä on ensisijainen, hän tekee työtä, tuo perheelleen leipää eikä kiinnostu tyhjänpäiväiseen. Mieheen ruumiillistuu viisaus, mikä ilmenee jatkuvasti kaunokirjallisuudessaakin: esimerkiksi pienten yhteisöjen viisas, luottamushenkilö on paljon useammin mies kuin nainen. Nainen on taas lempeyden, haurauden, kauneuden symboli. Hän yleensä myös tietää asioista vähemmän tai ymmärtää niitä huonommin kuin mies, ja pienten yhteisöjen juorulijat ovat aina naisia (ks. myös Pöntinen 2016). Timo K. Mukan teoksien henkilöhahmot ovat tutkittuja monesta eri näkökulmasta, ja esimerkiksi Arminen pyrkii jopa asettamaan ne osaksi sukupuolten tasa-arvo -keskustelua mainitessaan diplomaattisesti Mukan ”varsin polarisoitunutta” käsitystä sukupuolista ja selittäessään ettei kirjailija käsitellyt kysymystä sukupuolten tasa-arvosta eksplisiittisesti (Arminen 2009: 252, ks. myös 252–267). Ei voi kuitenkaan kiistää, että sukupuolistereotyypit ovat *Syntisessä laulussa* tai *Laulussa Sipirjan lapsista* hyvin läsnä. Se ei tarkoita sitä, että kirjailija tai tarinankertoja olisivat itse väheksyneet naisten asemaa. Mukan teoksissa pyritään pikemmin kyläyhteisön ja sosiaalisuhteiden autenttiseen kuvaamiseen: naisen ja miehen asemat kuvataan sellaisina, koska se oli todellisuutta.

Syntisen laulun Siskonrannan kylän mieshenkilöhahmojen valikoima koostuu lähes kokonaan vain sellaisista kuin Mäkelän isä-Juhani. Vaimonsa Allin terveys on hyvin heikko, hän on jatkuvasti sairas ja häntä kuvaillaan surkeana, heikkona, avuttomana. Hän hoitaa kotinsa parhaansa mukaan kun miehensä on viikkokausia töissä savotassa, mutta tämän sana on kuitenkin lopullinen ja siitä muistutetaan heti kotiin palattua:

– ...hyvä jumala, voihekaisi Alli löntystäen kamarista alushameillaan. – ...päissä nyt tulee kotia vaikka tietää, että on kuolema käyny....

(...)

Isä-Juhani vilkaisi Alliin ovelta.

– Älä sie aina soita naamaa perkele... mie niin harvoin viinaa maistan...

Ja sitten:

– Ois se vain Hanneski saanu ottaa, hän virkkoi pantuaan pullon pöydän alle.

Poika pudisti päätään.

– ... mie perusta, hän kuiskasi.

– Mie sinun iässä kävin isän kanssa Tornion markkinoilla... Taisin jo naisten kanssa pyllistellä...
joo (SL 1973: 131–132).

Isä-Juhanin kaltainen hahmo on provinsiaalisessa yhteisössä hyvin vakiintunut, ja sellaisia voi usein kohdata provinssin elämää kuvaavassa kirjallisuudessa (ks. s. 50 esimerkkejä miehen ja naisen roolista, myös Laitaneva 2016). Hahmoon ruumiillistuu juuri Savolaisen luonnehtima ”äänen ja järjen ensisijaistaminen”: mies on se, joka päättää perheen elämästä, hänen mielipiteitä ei kyseenalaisteta. Fallosentristiseen maailmankäsitykseensä kuuluu myös se, että naista tai jopa nuorta tyttöä voi kohdella avoimesti seksuaalisesti eikä sitä kylän yhteisössä paheksuta tai ihmetellä:

– Kaaja mulle vielä kuppi!

– Joo, kyllä tätä on. Pouan isäntä tarjoaa...

Joku vanhoista äijistä taputti Marttaa takapuoleen. Ryppyiset huulet tempoilivat nautuun riehaantuneina, luisen kovat sormet värisivät intoa.

– Hä hää... se... se se... se on niin pulskea tyär...

– ... sitä saa vanhan miehen, torui tyttö.

Hän heristi sormiaan äijälle.

– Vanhan! Vanhan... mitä?

Mies nauroi. Hän iski käsillään polviinsa, nyhji vieressään istuvaa ja nipisti tyttöä reidestä (SL 1973: 30).

Tapauksia, jolloin nuorta tyttöä ahdistellaan seurueessa kaikkien nähden, on pidetty provinssissa arkipäiväisinä ja niihin on suhtauduttu vähätellen. Tämän vahvistaa myös Maria Peura (2017). Kirjailija väittää kuitenkin sen olleen pikemmin aikakauden eikä provinssin ongelma. Mutta provinsiaalinen ajattelutapa koostuu suurelta osin piintyneestä maailmankatsomuksesta eli arvoista, jotka eivät ole ajan myötä muuttuneet. Voi siis

ajatella, että miesten fallosentristinen käytäntö, joka oli Mukan kuvaamana aikana kaikiällä vielä itsestään selvää ja tavallista, on säilynyt nykyaikana vain provinsiaalisesti ajattelevassa yhteisössä, jota Peura kuvaakin. Kuten jo aiemmin (s. 49) mainitsin, fallosentrismiä on hankala erottaa aikakauden kontekstista ja rajata tarkasti vain provinsialismin käsitteen puitteissa. Toisaalta kohtauksista voi nähdä, miten tiivisti fallosentristiseen maailmankatsomukseen kietoutuu edellä käsitelty provinssin seksuaalisuuskeskustelu eli sen olemattomuus: fallosentrismi saa sellaisessa ympäristössä tukea ja on itsestään selvä yhteiskuntajärjestys.

Kenties eniten provinsiaaliseen fallosentrismiin samoin kuin fallosentrismiin ylipäänsä kuuluu se, että nainen on olemassa miestä varten. Fallosentrimi ei tarkoita naisen suoranaista halveksuntaa, vaan se on naisen *aseman* väheksyntää. Se tarkoittaa, että naisia voi ihailla ja yrittää tavoittaa, mutta miesten tarpeet ovat aina etusijalla. Kuten aikaisemmin on todettu, provinsiaalinen elämänkäsitys on suurelta osin uskonnon muodostama ja konservatiivinen. Tämän käsityksen mukaan perheen perustaminen on yksilön elämän huippukohta ja suurin tavoite. Perheessä mies on vallanpitäjä ja nainen on olemassa palvellakseen miestä. Jos nainen suorittaa velvollisuutensa epäonnistuneesti, hän todistaa myös olevansa epäonnistunut sekä vaimona että naisena:

Hän riisui puseron ja housut yltään mentyään viimein sisään, ripusti ne kuivumaan kamarinsa oven päälle ja sanoi Marjalle: Jos nyt laiskuudessasi kehtaisit hakea minulle kuivat alusvaatteet. Minulla pitäisi olla puhtaana vielä kaksi paria...

Ja kun Marja yhä istui kahvikuppi edessään pöydänpäässä, hän sanoi: Pesetin Keskitaipaleen Aililla tässä...

(...)

Miksi niitä alusvatheita nyt vaihtaa... kuivaa net mikkä sulla on päälä ja säästä muut... jos tulee vaikka Ruothiin lähtö kohta... mie kuulin...

Mistä sinä sen kuulit, sanoi suutari halveksivasti. Minä sen sijaan kävin hautaamassa Sipirjan Liisan! (LSL 1966: 59).

Marja ei tässä tapauksessa ole suutarin aviovaimo, mutta suorittaa vaimon roolia. Miehen tekemät työt ovat selkeästi tärkeämpiä, naisen tekemiset ja tietämiset eivät ole verrattavissa niihin. Naisen on tehtävä kaikki, että miehen olisi parempi ja helpompi olla: vastakkaisessa tapauksessa nainen on laiska, naisena hyödytön.

Naisen asema vaimona ja palvelijana tulee selkeämmäksi myös suhteessa elämäntapaan ja vietteihin. Fallosentristisessä yhteisössä nautinto ja fyysinen tyytyväisyys kuuluvat vain miehen oikeuksiin. Mukan kuvaamissa yhdyntäkohtauksissa tai seksuaalisuutta koskevissa puheissa ja vitseissä naisen mahdollinen nautinto ei tule kysymykseenkään. Esimerkiksi *Laulun Sipirjan lapsista* kohtauksessa, jossa miehet karkaavat rintamaalta ja menevät piiloon Keskitaipaleen Aililla, vitsaillaan, että sakemannit osaavat ”käsitellä naista niin hyvin, että ko net naipi, nainen on rasvassa alta ja päältä... ja se on sitten hyvä!” (LSL 1966: 123). Aili nauraa miesten kanssa eikä se tunnu hänestä loukkaavalta. Myös *Syntisen laulun* Martan sukupuoliyhteykskokemuksista sekä Kurki-Pertin että Oulan kanssa nähdään, että tavoitteena on tyydyttää pelkästään miestä. Naisen kohdalta yhdyntän huipentuma saavutetaan korkeintaan silloin, kun nainen tulee raskaaksi (tämä ilmenee selvästi myös rinnastuksissa eläimiin: ennen makaamista Martan kanssa Kurki-Pertti toteaa, että Tähtiö-lehmä on tiheenä, koska heidän sonninsa Alperti ”on työntäny sillee hyvää perseeseen...SL 1973: 50). Sen sijaan naisten sukupuoliyhteyden kaipaamista ja etsimistä paheksutaan, kuten nähdään vaikka Sipirjan Liisan esimerkistä. Miehen ”pyllistely” naisten kanssa isä-Juhanin tapaan katsotaan mieheyden ja aikuistumisen symboliksi, kun taas naisen nautinnot ovat haureutta. Konservatiivinen, tuomitseva suhtautuminen naiseen on syvästi juurtunut provinsiaalisessa yhteisössä ja on taas peräisin näistä seikoista, joita on tässä tutkielmassa jo keskusteltu: yhteisön pieneydestä, yhteiskunnallisesta pysäytyneisyydestä ja varsinkin uskonnon vaikutuksesta, jolloin nainen on synnin, ihmisen turmeluksen symboli (ks. Lahtinen 2013: 54–63).

Toisaalta provinssissa nousee esiin mielenkiintoinen ominaispiirre, jota Savolainen yleisesti selittää naisten mahdollisuutena ”ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan” fallosentristisen dominoinnin sisällä (Savolainen 1995: 15). Savolainen tarkoittaa sen pikemmin yleisen naisliikkeen historian kannalta, mutta sitä voi käsitellä myös provinsiaalisen fallosentrismin näkökulmasta. Mielenkiintoista on juuri se, että provinssin nainen on miesten dominoimassa yhteisössä silti hyvin vahva. Se johtunee osittain siitä, että esimerkiksi vielä toisen maailmansodan jälkeen maaseudulla, josta provinsiaalinen ajattelutapa kumpuakin, paljon fyysisiä maatalan töitä oli naisten hartioilla. Sen lisäksi sota aiheutti miesten lähtöä, kuolemaa tai vammaisuutta: naiset

jäivät usein huolehtimaan perheestä ja maatilasta. Hyvä emäntä oli siis fyysisesti vahva ja reipas, myös käytännöllinen luonteeltaan ja tämä perinne jatkui vielä muutaman sukupolven aikana aina kaupungistumiseen ja agraarisen elämän pääelinkeinona väistämiseen asti. Esimerkiksi *Syntisen laulun* Marttaa usein kehutaan reippaana tyttönä, joka ”pystyisi paimentamaan vaikka kymmenen lehmää” ja josta tulisi hyvä vaimo. Alkoholista nauttiminen ei sekään kuulu naiselle, ja vahvat emännät ovat aina valmiita hoitamaan ryyppämisen yhteydessä syttyneet riidat:

- Aamuyöllä tuli Outakodalle Alatalon Liisa myrskylyhty kädessään. Hän oli aikansa odottanut tyttöjä ja viimein lähtenyt hakemaan näitä.
 - Kristus Jeesus, mikä homma täällä on ollu! Kaikki on teurastettu ko siat..., hän siunaili lyöden käsillään lanteitaan. Hän laittoi Villen siteet paremmin ja herätti Auliksen kaatamalla kylmää vettä tämän niskaan. Tyttöjä hän ei raatsinut panna yksin kotimatkalle.
 - ...tiä kuka näkkee tienpäällä ja tappaa siihen paikkaan. Parempi se on, että mieki olen yön täällä ja katon ettei enempi lahata.
- Aulis istui jurona pöydän päässä nojaten päätään käsiinsä ja puhjeten itkuun, kun Ville tuli tajuihinsa.
- Voi saatana mie lopetan sinut! huusi Ville yrittäen nousta sängystä.
- Liisa iski kämmenellä häntä suulle ja mies rauhoittui.
- Niin kauan ko mie olen täällä, ei tapela, puhui Liisa luoden vihaisen silmäyksen Aulikseen (SL 1973: 82).

Naiset ovat nopeita puuttumaan, tarkkoja ja pelottomia tilanteissa, jotka on hoidettava asiallisesti. Sen todistaa myös Liinunkorven Ainon synnyttämiskohtaus, jossa poikaansa Hannes tai Kurkelaisen Annan poika Pertti ovat täysin kyvyttömiä toimimaan: Anna sen sijaan ryhtyy heti avuksi ja hoitaa kriittisen tilanteen parhaansa mukaan. Tämä asiallisuus tulee sekin edellä (s. 45) mainitusta provinsiaalisesta yksinkertaisuudesta, ajattelun mutkittomuudesta: kaikki tapahtuva – myös kriittiset tilanteet kuten synnytys tai kuolema – kuuluu elämänkiertoon ja luonnonjärjestykseen; kaikki kuuluu samaan tunnetasoon ja on hoidettava kuten muutkin arkipäiväiset asiat. Tämä naisellinen asiallisuus ja vahvuus on yksi kiinnostavimmista provinssin yhteisön ominaisuuksista.

Mukan teoksiin verrattuna fallosentrismin piirteet Peuran romaanien maailmassa tuntuvat haalistuvan tai vaihtavan muotoaan. Romaanin *Valon reunalla* kenties vahvin mieshenkilö on nuori Kari. Hän on röyhkeä ja suhtautumisensa naisiin (eikä pelkästään Ristiinaan) on machomiehen tapaan välinpitämätön ja töykeä (*Voi vittu, Angela, tai voi*

vittu Ristiina, sulla on paksut reiet VR 2005: 53, 145). Toisaalta Karin *machomaisuus* johtunee pikemmin hänen omista psykologisista traumoistaan, lapsuudensa rankasta ilmapiiristä ja henkilökohtaisista epävarmuuksista kuin provinsiaalisesta mentaliteetista. Tämä on uutta suhteessa perinteiseen pohjoissuomalaisen kirjallisuuden mieskuvaan ja heijastaa ajan muuttumista: varsinkin Mukan varhaisteoksissa mieshenkilöhahmot ovat stereotyyppien mukaan hyvin vahvoja eikä miesten sisäistä maailmaa tai heikkouksia ruveta käsittelemään. Peuran kuvaamassa yhteiskunnassa mies nousee esiin yhtä herkkänä ja haavoittuvana kuin nainen ja sen väärinkäyttö alkaa selittyä avoimemmin miehen psykologisilla ongelmilla tai rankalla henkilökohtaisella taustalla (kuten Karin tai Ristiinan isän tapauksissa).

Myös naiskuva on Peuran kuvaamana aikana muuttunut. Sukupuoliroolien väliset erot välillä häviävät ja välillä roolit kääntyvät ylösalaisin (parhaana esimerkkinä Ristiinan vanhempien suhde ja roolinvaihto läpi romaanin). Kaupungistuminen, työväenluokan kasvu ja maatilojen määrän vähentyminen aiheuttavat sen, että myös maalaiselämään kuuluvan fyysisyyden merkitys vähenee. Fyysisesti vahva maalaisnainen muuttuu työläiseksi tai kotirouvaksi (Ristiinan äidin maalliin). Myös alkoholi ja päihteet ovat enemmän ja helpommin naisten käytössä verrattuna esimerkiksi *Syntisen laulun* tai jopa *Laulun Sipirjan lapsista* arkeen. Toisin sanoen mies- ja naisasemat Peuran romaanissa sulauttavat ajan yleiseen henkeen eikä provinsialismin piirteet ole enää selvästi erottuvissa. Fallosentristinen yhteiskuntajärjestys muuntuu pikemmin ajalle tavalliseksi sukupuoliroolien vastakkainasetteluksi: miehen (isän) sana ei ole enää välttämättä lopullinen eikä perheen naisen elämä aina kierrä miehen hyvinvoinnin ympäri, mutta mies pysyy valta-asemassa ja naisen hyväksikäyttö (seksuaalinen tai psykologinen) on yhteisön arjessa yhä yleistä.

Fallosentristinen maailmankatsomus osoittautuu varsinkin nykypäivän kontekstissa muinaiseksi jäämäksi. Sukupuolten välisen tasa-arvon tavoittaminen ulottuu pitkään kaupungin (keskustan) ulkopuolelle ja rinnastuu käsitteisiin ”nykyaika” ja ”demokratia”. Keskustelluista yhteiskunnallisesta pysähtyneisyydestä ja uskonnollisen moraalien vaikutuksista johtuu kuitenkin se, että fallosentristisen yhteiskuntajärjestyksen piirteet ovat helpommin havaittavissa provinssin kuin kaupungin yhteisössä. Sukupuolten tasa-arvoa koskevat yhteiskunta- ja identiteettimuutokset ovat vielä hyvin tuoreita, ja

tästä syystä olisi kenties aiheutta suorittaa sukupuolten rooleja provinssissa ja kaupungissa vertailevaa kenttätutkimusta. Tämä on kuitenkin sosiaalipsykologian, yhteiskuntatieteiden sekä feminismin tutkimuskentälle luokiteltava tutkimusaihe, johon kahden pohjoissuomalaisen kirjailijan kaunokirjalliset teokset saattaa tarjota materiaalia, pohjoissuomalaisen provinssin aitoa kuvaa.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Pohjois-Suomi ei ole läheskään ainut alue, jossa voi etsiä (ja löytää) provinsialismin piirteitä. Provinsialismi on lähinnä maaseudulla vallitseva maailmankäsitys, jonka synnyttää ja jota ylläpitää marginaalinen sijaisuus, kulttuuritarjonnan niukkuus, vakiintuneet moraalisäännöt ja -normit, yhteiskunnallinen pysähtyneisyys ja modernielämän, kaupungistumisen sekä demokratian aiheuttamien muutosten pelko. Toisaalta provinsialismi voi olla myös kokonaisia valtioita luonnehtiva ominaisuus, joka on muodostunut jonkinlaisen sisä- tai ulkopuolisen tahon vaikutuksen tuloksena (kuten kirkon voimakas asema Puolan tapauksessa tai Neuvostoliiton miehitys ja kommunismin vaikutus blokin muihin maihin).

Yksi tärkeimmistä provinsiaalista maailmankatsomusta muodostavista seikoista lienee kirkon ja uskonnon asema eri yhteisöissä. Tutkielman lähdekirjallisuudesta ja esimerkeistä selviää, että sekä kristilliskirkon vaiheet Puolassa ja sen asema puolalaisessa yhteiskunnassa että lestadiolaisuus Pohjois-Suomessa ovat yhteiskuntanormia säättäviä instituutioita, jotka tukevat provinsiaalista ajattelutapaa, konservatiivisuutta, estää yhteisöä liberaalikehittymisestä ja uusista, rohkeista ideoista. Uskonnon rooli on siis välttämätön aihepiiri keskustelussa provinsialismista.

Vaikka Mukan viimeisten teosten ja Peuran *Valon reunalla* -romaanin tapahtumajaksot melkein asettuvat limittäin, maaseudun yhteisön ja sukupolvimuutos ovat selvästi näkyvissä. Mukan kuvaama melkein stereotyyppisen provinsiaalinen maaseudun yhteisö kollektiivisine häpeän aiheineen ja tabuineen muuttuu Peuran sukupolven myötä keskustan (kaupungin) kaltaiseksi: yleiset yhteiskuntamuutokset kuten esimerkiksi mies- ja naisroolien muutokset ulottuvat provinssillekin. Toisaalta Peuran kuvaamalle yhteisölle on edelleen tunnusomaista vahvat provinsialismin piirteet, kuten uskonnollisen ilmapiirin aiheuttama häpeä, yhteisöstä poikkeavien julkinen tuomitseminen, viihteen puutteesta johtuva ikävystyminen ja sen korvaaminen alkoholilla tai päihteillä. Suhde luontoon on myös yhtä tärkeä molempien kirjailijoiden kuvaamissa provinssiyhteisöissä ja osoittautuu tässä tutkielmassa pohjoissuomalaisen provinsialismin tunnusmerkiksi.

Pohjoissuomalainen erikoisuus suhteessa yleiseen provinsialismi-keskusteluun lienee seksuaalisuus. Avoin seksuaalisuus on myös Pohjois-Suomessa yleisen provinsiaalisen käsityksen mukaisesti tabu ja nuorison seksuaalista heräämistä tai

seksuaalisuutta ylipäänsä käsittelevä keskustelu puuttuu pohjoissuomalaiselta yhteisöltä varsinkin Mukan teoksien aikana. Toisaalta seksuaalisuuden tärkeä asema, tarve kuvata kaunokirjallisuudessa raakaa ja avointa seksuaalista suhdetta, mikä on ominaista juuri pohjoissuomalaisille kirjailijoille, poikkeaa (provinssin) kirjallisuuden joukosta. Provinsiaalisen maailmankäsityksen mukaan seksuaalisuuteen liittyviä aiheita ei mielellään käsitellä ollenkaan, sillä se on moraalitonta ja häpeällistä. Vaikka seksuaalisuuskeskustelu oli varsinkin Mukan mutta myös Peuran kuvaamana aikana tabu myös Pohjois-Suomessa, esimerkiksi sukupuoliyhteys pohjoissuomalaisten kirjailijoiden ja muiden taiteilijoiden (mm. Kalervo Palsan) teoksissa kuvataan silti kaunistamatta ja salailematta ja seksuaalisuudella on tärkeä rooli muiden aiheiden joukossa. Tällä tavalla pohjoissuomalainen provinsialismi poikkeaa esimerkiksi puolalaisten kirjailijoiden ja tutkijoiden esittämästä provinsialismista.

Keskustelua provinsialismista voi nähdä tietynlaisena yhteiskuntakritiikkinä, jolla pyritään tarkastelemaan ja selittämään (pohjois)suomalaista mentaliteettia. Samalla selittyy myös monen muun pitkään agraarisena pysyneen ja pitkälti maaseuduilla kautta aikojen asuneen eurooppalaisen maan mentaliteetti. Provinsialismi-tutkimus on hyvä lähtökohta nykymaailmassa vallitsevien yhteiskunta- ja kulttuurierojen ymmärtämiseen; provinsialismilla selittyy osittain esimerkiksi maakohtaiset erot suhteessa yhteisiin nykyongelmiin ja niiden ratkaisemiseen (mm. seksuaalinen häirintä tai sukupuolten tasa-arvo). Kuten aiemmin (s. 20) on väitetty, tässä tutkielmassa on yritetty jäädä ottamatta kantaa siihen, onko provinsialismi Nowakin mukaan ”kansojen home” vai onko siinä myönteisiäkin puolia. Tarkoitus oli tutkia provinsialismia ilmiönä ja selittää sen lukijalle mahdollisimman ymmärrettävästi. Lopultahan – kuten myös Nowak (1998: 54) esseessään toteaa – provinsialismin ymmärtäminen läpikotaisin, sen vastaanottaminen ja hyväksyminen osaksi omaa identiteettiä on ainut keino päästä eroon siitä.

LÄHTEET

Kaunokirjalliset teokset

MUKKA, Timo, K. 1973/1964: *Maa on syntinen laulu*. Gummerus, Jyväskylä.

MUKKA, Timo, K. 1966: *Laulu Sipirjan lapsista*. Gummerus, Jyväskylä.

PEURA, Maria 2005: *Valon reunalla*. Teos, Helsinki.

Muut lähteet

AARELAID-TART, Aili 1992: Two semiotical essays on Estonian culture. Essay one: Displacements of Center and Periphery in History of Estonian Culture. Teoksessa Eero Tarasti, Paul Forsell, Richard Littlefield *Center and Periphery in Representations and Institutions: Proceedings from the ISI Conference in Imatra, July 16-21, 1990* s. 159–170. International Semiotics Institute, Imatra.

AHOLA, Suvi 2001: *Kirja, josta on kovin vaikea kiittää*. Helsingin sanomat 28.4.2001.

ARMINEN, Elina 2009: *Keskeltä melua ja ääntä. Timo K. Mukan myöhäistuotanto, kirjallisuuskäsitys ja niiden suhde 1960-luvun yhteiskunnallis-kulttuuriseen keskusteluun*. SKS, Helsinki.

APO, Satu 2001: *Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin*. SKS, Helsinki.

BOROWIK, Irena 2002: *The Roman Catholic Church in the Process of Democratic Transformation: The Case of Poland*. Social Compass 49 (2), s. 239–252.

BOTHWELL, Robert, DRUMMOND, Ian, ENGLISH, John 1988 (1981): *Canada since 1945: power, politics and provincialism*. University of Toronto Press, Toronto.

BRZECHCZYN, Krzysztof, PAPRZYCKA, Katarzyna (toim.) 2012: *Thinking about Provincialism in Thinking (Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, vol. 100)*. Rodopi, Amsterdam/New York, NY.

BUNZL, Matti, PENNY, Glenn, H. 2003: *Worldly provincialism: German anthropology in the age of Empire*. University of Michigan Press.

CIESIELSKI, Mieszko 2012: Human on the Periphery of Community. Witold Gombrowicz on Provincialism. Teoksessa Krzysztof Brzechczyn, Katarzyna Paprzycka (toim.) *Thinking about Provincialism in Thinking (Poznań Studies in the Philosophy of*

the Sciences and the Humanities, vol. 100) s. 103–122. Rodopi, Amsterdam/New York, NY.

DIXON, Mark, A., CHARTIER, Karen, G. 2016: *Alcohol Use Patterns Among Urban and Rural Residents*. Alcohol Research. Current Review. 38 (2016): 1, s. 69–77.

Verkkoverion: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4872615/>

DONATH, Carolin et al. 2011: *Alcohol consumption and binge drinking in adolescents: comparison of different migration backgrounds and rural vs. urban residence - a representative study*. BMC Public Health. Julkaistu verkossa 7.2.2011 [katsottu 13.3.2018].

Verkkoartikkeli: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3045949/>

EBERTS, Mirella, W. 1998: *The Roman Catholic Church and democracy in Poland*. Europe-Asia Studies, vol. 50, issue 5, s. 817–842.

GOMBROWICZ, Witold 2012/1957: *Diary*. Volume 1. Translated by Lillian Vallee. Yale University Press, New Haven.

HAANPÄÄ, Pentti 1989/1939: Kootut teokset 5. *Ihmisen karvas ihanuus ja muita teoksia*. Kolmas painos. Otava, Helsinki.

HANSON, Eric, O. 2014/1987: *The Catholic Church in World Politics*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.

HUHTA, Ilkka 2013: *Suomen luterilainen kirkko ja julkisen keskustelun murros 1960-luvulla*. Media&Viestintä, 36 (2), s. 68–85.

Verkkoversio: <https://journal.fi/mediaviestinta/issue/view/4368>

JAMA, Olavi 1995: Haaparannan lukioista Sipirjaan. Torniolaakson kirjallisuus kahden kansalliskirjallisuuden marginaalissa. Teoksessa Matti Savolainen (toim.) *Marginalia ja kirjallisuus*. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta s. 93–144. SKS, Helsinki.

KEJONEN, Rauha 2014: *Maria Peura: Ja taivaan tähdet putoavat* -romaanin kirja-arvostelu. Savon sanomat 23.8.2014.

KIRJASAMPO 2011: *Eräkirjallisuus* 20.12.2011. Verkkoartikkeli [katsottu 9.4.2018]

<http://www.kirjasampo.fi/fi/genre/er%C3%A4kirjallisuus>

KYLÄNIEMI, Hanna, RAHIKAINEN, Päivi 2003: Northern Finland – a special cultural area? Teoksessa Teppo Korhonen, Helena Ruotsala ja Eeva Uusitalo (toim.) *Making and*

Breaking of Borders. Ethnological Interpretations, Presentations, Representations s. 211–220. Finnish Literature Society, Helsinki.

LAHTINEN, Toni 2013: *Maan höyryävässä sylissä. Luonto, ihminen ja yhteiskunta Timo K. Mukan tuotannossa*. WSOY, Helsinki.

LAITANEVA, Jarmo 2016: *Suomalainen mies kirjallisuudessa*. Tommi Kinnusen ja Jarmo Ihalaisen radiohaastattelu [katsottu 10.4.2018].

<https://areena.yle.fi/1-3394150>

LIEPUONIÜTÈ, Urtè 2017: *Kirjallisuudesta, kuolemasta ja kirosanoista: Laura Lindstedtin haastattelu*. Kaltio 1/2017.

LÄHTEENMÄKI, Maria 2006: *Terra ultima. A Short History of Finnish Lapland*. Otava, Helsinki.

MUKKA, Timo, K. 2010/1965a: Kirjailijat, taiteilijat ja sosialismin rakentaminen (Kansan Tahto 3.10.1965). Teoksessa Toni Lahtinen (toim.) *Näin heti sitten ketun. Runoja, proosaa ja muita kirjoituksia 1960–1971* s. 438–442. WSOY, Helsinki.

MUKKA, Timo, K. 2010/1965b: Sukupuolisivistyneistö (Kansan Tahto 5.12.1965). Teoksessa Toni Lahtinen (toim.) *Näin heti sitten ketun. Runoja, proosaa ja muita kirjoituksia 1960–1971* s. 448–451. WSOY, Helsinki.

MUKKA, Timo, K. 2010/1968a: Pitäisikö perustaa Pohjoinen Tasavalta (APU 10/1968). Teoksessa Toni Lahtinen (toim.) *Näin heti sitten ketun. Runoja, proosaa ja muita kirjoituksia 1960–1971* s. 478–482. WSOY, Helsinki.

MUKKA, Timo, K. 2010/1968b: SKP, SKP, miksi et jo kuole! (Pohjoinen 6/1988). Teoksessa Toni Lahtinen (toim.) *Näin heti sitten ketun. Runoja, proosaa ja muita kirjoituksia 1960–1971* s. 487–490. WSOY, Helsinki.

MÄKELÄ-MARTTINEN, Leena 2008: *Olen maa johon tahdot. Timo K. Mukan maailmankuva poetiikkaa*. SKS, Helsinki.

NOWAK, Leszek 2012/1998: The Structure of Provincial Thought. Half Essay, Half Thesis. Teoksessa Krzysztof Brzechczyn, Katarzyna Paprzycka (toim.) *Thinking about Provincialism in Thinking (Poznań Studies in the Philosophy of the Sciences and the Humanities, vol. 100)* s. 51–66. Rodopi, Amsterdam/New York, NY.

PAASILINNA, Erno 1961: *Pimeän piiri. Lapin kirjallisuuden vaihteita*. Nuori Ikaros IV. WSOY, Porvoo-Helsinki.

- PAASILINNA, Erno 1974: *Timo K. Mukka*. WSOY, Porvoo-Helsinki.
- PALTTALA, Reija. *Vedenaliset* -romaanin kirja-arvostelu. Savon sanomat 30.9.2008.
- PETÄJÄ, Juha 2018: *Riipaisevan Taivaslaulun jälkeen Pauliina Rauhalan toista romaania saatiin odottaa – uutuus vie takaisin vanhoillislestadiolaisiin maisemiin*. Helsingin Sanomat 11.3.2018.
- PEURA, Maria 2017: *Pohjoinen, provinsialismi, ihminen*. Haastattelu Pro gradu -tutkielmaa varten. Haastateltu Helsingissä 11.12.2017. Tutkielman liite.
- PÖNTINEN, Anu 2016: *Lääpitään ja paljon pahempaaikin – naisen osa suomalaisessa kirjallisuudessa on usein kehno*. Verkkoartikkeli [katsottu 10.4.2018]
<https://yle.fi/uutiset/3-8584696>
- ROYCE, Josiah, PRATT, Scott, L., SULLIVAN, Shannon 2009: *Race questions, provincialism and other American problems*. Fordham University Press, New York.
- SALLAMAA, Kari 1994: *Pohjoinen kirjallisuus on väkevän tunteen ilmaisu*. Kaltio, teemajulkaisu Kansallisen kulttuurin juhluvuosi 1994. Teemana Pohjois-Suomen kulttuuri s. 32–35.
- SAVOLAINEN, Matti 1995: Keskusta, marginalia, kirjallisuus. Teoksessa Matti Savolainen (toim.) *Marginalia ja kirjallisuus. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta* s. 7–35. SKS, Helsinki.
- SHILS, Edward 1961: Centre and Periphery. Teoksessa *The Logic of Personal knowledge: essays presented to Michael Polanyi on his seventieth birthday, 11th March 1961*, juhla-julkaisu s. 117–130. Routledge&Paul, London.
- SOIKKELI, Markku 2001: *Kauhu asuu mummolassa. On rakkautes ääretön* -romaanin arvio. Satakunnan kansa 7.6.2001.
- SOIKKELI, Markku 2014: *Heimosuomalaisuuden romantisoitu kuva*. Kiiltomato 14.12.2014. Verkkoartikkeli [katsottu: 10.3.2018]
<http://www.kiiltomato.net/maria-peura-ja-taivaan-tahdet-putoavat/>
- SONTAG, Susan 2000: Foreword for an English translation of Witold Gombrowicz's novel *Ferdydurke*. Teoksessa Witold Gombrowicz, *Ferdydurke* (1937). Translated from Polish by Danuta Borzchardt. Yale University Press, New Haven&London.
- TIETEEN TERMIPANKKI 10.04.2018: Kirjallisuudentutkimus:ekokritiikki.
<http://www.tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:ekokritiikki>

VAHTOLA, Jouko 1994: *Pohjois-Suomen historian käännekohdat*. Kaltio, teemajulkaisu *Kansallisen kulttuurin juhlavuosi 1994. Teemana Pohjois-Suomen kulttuuri* s. 12–18.

VARIS, Markku 2003: *Ikävä erätön ilta. Suomalainen eräkirjallisuus*. SKS, Helsinki.

VARIS, Markku 2012: *Pohjoisia erätarinoita*. Verkkoartikkeli [katsottu 9.4.2018]

<https://www.ouka.fi/oulu/pohjoista-kirjallisuutta/erakirjallisuus1>

TOLPPI, Anni 2010: *Puoliso: Timo K. Mukka vapautuu seksuaalimystikon taakasta*.

Verkkoartikkeli. Yle. [katsottu: 4.5.2014].

http://yle.fi/uutiset/puoliso_timo_k_mukka_vapautuu_seksuaalimystikon_takasta/6151699

LIITTEET

Pohjoinen, provinsialismi, ihminen. Maria Peuran haastattelu.

Haastatteli Urtë Liepuoniūtė. Helsingissä 11.12.2018

Meistä nöyristä kuolevaisista tuntuu aina kummalliselta tavata kirjailijoita, koska kuva heistä muodostuu nimenomaan heidän teoksien kautta. Kun tapasin Maria Peuran helsinkiläisessä kahvilassa, en voinut mitenkään käsittää, että tämä energiaa ja ajatuksia pulpahtava ihminen voi olla sama synkkiä, vakavia aiheita teoksissaan käsittelevä pohjoissuomalainen kirjailija. Vai onko hän? Ehkä myytti synkästä mutta lumouksellisesta Lapista on jatkunut liian pitkään? Tätä varten onkin tavattu. Pohjoissuomalaista kirjallisuutta ja kulttuuria käsittelevästä Pro gradu -tutkielmastani johtui, että kutsuin Marian keskustelemaan Lapin identiteetistä, taiteesta ja myyteistä.

Muutama vuosikymmen sitten kulttuurijako Pohjois- ja Etelä-Suomen välissä oli melkoinen. Timo K. Mukan aikana eli 60-70-luvuilla, tapahtui jopa jatkuva kulttuuri- ja kirjallisuuskiista: pohjoissuomalaiset kirjailijat taistelivat omasta asemasta suomalaisen kirjallisuuden kentällä ja helsinkiläiset intellektuellit vähät välittivät heistä. Onko tämä jako mielestäsi yhä selkeästi olemassa ja onko järkevää enää puhua pohjoissuomalaisesta kirjallisuudesta erillisenä ilmiönä?

Kyllä mielestäni tilanne on muuttunut ja kirjallisuudesta on tullut yhteistä. Toisaalta kustannustoimittaja, jonka kanssa olen nykyään yhteistyössä, sanoi joskus, että häntä harmittaa, että kaikki puhuvat pohjoissuomalaisuudesta minun kohdalta. Mutta minua itseäni tämä ei häiritse yhtään. Pohjoinen on minun kotini, jonkinlainen pakopaikka: tunnen vahvasti, että juureni on siellä ja kieli on sieltä. Minua ei haittaa yhtään, että sitä katsotaan erikoisena paikkana.

Olen itsekin huomannut, että kun lukee pohjoissuomalaista kirjailijaa – vaikkei tietäisi hänen olevan pohjoisesta – useimmiten sen voi arvata. Heidän tyyliinsä on

usein jotakin sellaista, mitä olen jo muutaman vuoden ajan yrittänyt hahmottaa ja nimittää enkä ole oikein pystynyt siihen.

Suomessa on vieläkin olemassa aika paljon ihmisiä, jotka eivät ole koskaan käyneet Lapissa. Siitä on luotu kuva jonkinlaisena ihmeellisenä maana.

- Lapin eksotiikka?

Niin juuri! Sitten vielä ihmisten määrä. Meillä ihmisiä on vähän ja Lapissa heitä on vielä vähemmän. Se vähäisyys ja etäisyydet aiheuttavat yksinäisyyttä ja pakonomaista liittymistä toisiin. Ehkä siitä johtuu tietynlainen ristiriita identiteettiin, joka sitten näkyy kirjoittamisessa. Sen lisäksi siellä on silti jonkinlainen rankkuus. Pelottaa sanoa näin, koska se tuntuu liioitellulta, tai ehkä hieman mystifioidulta. Mutta se on silti totta. Jokin selvittymisen pakko ja vimma, joka nousee sitten kirjoittaessa esiin.

Tästä tulee mieleen minua askaruttava kysymys, joka sekin tuntuu liioitellulta. Mutta: voiko väittää, että pohjoissuomalainen kirjallisuus on synkkä?

Hmm. Onko Rosa Liksom synkkä?

No tämä on toinen iso kysymys. Onko Rosa Liksom luokiteltavana varsinaiseksi pohjoissuomalaiseksi kirjailijaksi? Hän on kuitenkin paljon erilaisempi verrattuna vaikka Timo K. Mukkaan, joka on varsinkin viime vuosina noussut tietynlaisena symbolina synkästä arktisen hysterial pohjoisesta.

Mielestäni totta kai on! Timo K. Mukka asui melkein koko ikäänsä Lapissa pari Helsinki-vuodesta huolimatta. Mutta he, jotka lähtivät sieltä pois, ovat tietenkin samaa luokkaa. Ja käyttävät sitä kieltä samalla tavalla. Se vain todistaa, ettei Pohjoinen mitenkään määräydy synkkyydellä. Mulla on kanssa tosi hauska uusi novellikokoelma (*nauraa*).

Käsittelet teoksissasi aika usein teini-ikäisten ja nuorten aikuisten elämää. Mikä on sinusta niin kiehtovaa siinä lapsuuden ja aikuisuuden välisen rajan tutkimisessa ja ehkä jopa purkamisessa?

Totta, että se on minusta todella kiinnostavaa. Oma murrosikä oli niin ristiriitainen, että tuntuu edelleen mielekkäältä ratkaista sitä kirjoittamalla. Olin itsetuhoinen, oireilin syömishäiriöillä ja päihdeongelmalla. Sen takia yritän kirjoittamalla ratkaistaa sitä, kirjoittaa itselleni lapsuutta ja nuoruutta. Sitten olen huomannut, että kirjoitan mielelläni havoittuvaisuudesta, helposti romahtavasta psyykeestä. Siitä, miten ihminen on hauras ja helposti murtuva. Sen lisäksi, kun pääsen nuoren ihmisen päälle, pääsen jotenkin helpommin irtaavaan kieleen.

Juuri kielestä halusin kysyä sinulta – tai pikemminkin kielellisestä identiteetistä. Puhut murretta, vaikka olet asunut jo niin monta vuotta Helsingin lähellä, Porvoossa.

No, puhun sellaista ”riisuttua” murretta. Mutta kun menen sinne [Pohjoiseen] tai tapaan ystävän, joka on kotiseudultani kotoisin, sitten puhun täysin murteella. Se on minulle tosi tärkeä. Nytkin koen, kun puhun sitä riisuttua kieltä, että vähän teeskentelen. Se on hirveää. Olen tuomittu ulkopuolisuuteen. Koska meänkieli, tornionjokilaaksonkieli on äidinkieleni. Melkein haluaisin olla kotoisin Ruotsin puolelta, koska silloin voisin sanoa, että se on kieli, äidinkieli. Suomessa se on vain murre. Minusta on tosi kiinnostavaa, että vanhempani eivät ole sieltä päin. Isä on Pohjanmaalta, äiti Savosta. He eivät ole koskaan puhuneet sitä kieltä. Mutta silti se on äidinkieleni. Olen aina puhunut tosi vahvasti sitä ja liittynyt sillä tavalla yhteisöön. Ja vaikka olen asunut nuorena aikuisena ulkomailla, nykyään tämä ajatus pelottaisi minua. Koska jos muuttaisin ulkomaille, menettäisin myös suomen kielen enkä pelkästään murteeni. Jotkut kirjailijat pystyvät siihen – ulkomailla asumiseen ja kirjoittamiseen – mutta minulle se olisi mahdotonta. Se liittyy myös vahvasti siihen ulkopuolisuuden tunteeseen. Että on jatkuvasti ulkopuolinen. Se vaikuttaa sitten koko elämään, myös kieleen.

Graduni aihe liittyy pohjoissuomalaiseen provinsialismiin. Provinsialismi on Itä- ja Keski-Euroopassa varsin arkipäiväinen käsite, mutta Suomessa tuntematon. Kirjoitan siis Pohjois-Suomesta ja provinsiaalisesta mentaliteetista, pyrin luonnehtimaan ja selittämään sen ominaispiirteitä. Ensimmäinen näistä, josta aloitankin tutkielman, on fyysinen ja henkinen autioituminen. Se, mikä alkoi tapahtua maaseudulla 1960-luvun maaltamuuton yhteydessä ja mitä Erno Paasilinna kutsui ”pimeään piiriksi”: pimeys ei ainoastaan hallinnut suhteessa luonnonoloihin vaan myös kansatieteellisessä, kulttuurisessa mielessä.

Kyllä se vaihtelee hieman. Roosa Liksom on esimerkiksi työläisperheestä, jossa ei kovin luettu. Tarinoita kyllä kerrottiin ja se oli tärkeä. Mukka on taas 1960-luvun kirjailija, jolloin kyläyhteisö oli aivan erilainen. Häntä halveksittiin eikä teoksiaan hyväksytty, hänen kirjansa myytiin kirjakaupan tiskin alta. Toisaalta on ihan mieletöntä, että Pellossa oli silloin kirjakauppa. Nykyään se on muuttunut, esimerkiksi Pellossa ollaan ylpeitä siitä, että me olemme heidän kirjailijoita. Sitä nykyään arvostetaan. Mutta jos palaa siihen kulttuuriseen pimeyteen. Omat vanhempiani olivat opettajia ja meillä kotona on aina luettu, myös heidän ystäväpiirissään arvostettiin kirjallisuutta. Kun nyt mietin sitä naapurustoa, minut on sillä tavalla pelastettu: en ollut hirveän *junttimaisuuden* armoilla. Isä varsinkin, mutta myös äitini tukivat minua pienestä asti ja sanoivat, että minusta tulee kirjailija. Toisaalta läsnä on aina ollut uskonto, joka aiheutti ristiriitoja esim. Timo K. Mukalle, mutta myös minulle itselleni. Onneksi vanhempani eivät olleet uskovaisia, niin perheeseen ei tunkeutunut joitakin moraalisääntöjä.

Sanot, että itse olet kasvanut hieman erilaisessa ilmapiirissä verrattuna moneen naapurustolapsista. Mutta millainen se naapurusto sitten oli ja miten se on mielestäsi muuttunut 1960-luvusta asti?

Nykyään Pello on toki oikein pieni ja autioitunut. Mukan aikana se oli todella virkeä, elävä kylä. Vielä minunkin aikana Pellossa oli isokin ylä-aste, myös kylän keskusta, jossa oli kauppoja ja viikonloppuisin saattoi hengata. On todella surullista nähdä, miten

nykyään se on niin tyhjä. Sitten yhteiskunnallisesti puhuen oli sellainen yhteenmukaisuuden vaatimus. Kaikkien piti olla samanlaisia.

Toinen provinsialismin ominaispiirre, josta kirjoitan, on siitä autioitumisesta syntynyt ikävystyminen ja ”ikävystymisen yhteiskunta”. Palataan siis siihen, että kulttuurielämää tai viihdettä ei välttämättä ollut, mikä tekee ihmisen levottomaksi. Ikävystymisestä johtuu, että viihdeitä korvataan muilla asioilla, huumeilla tai jopa elämän haastamisella, äärimmäisten kokemusten ja jännityksen etsimisellä, joista kirjoitat myös itse romaanissa *Valon reunalla* (2005). Tuleeko se siis ikävystymisestä vai muualta?

Hyvä kysymys. Koska kun tässä koko ajan puhutaan ja *sie* kuvaillet Lappia sillä, että siellä ei ollut mitään ja turhautui koko ajan, niin *mie* taas näen kyläyhteisön erilaisena. Kyllä siellä oli: jos ajattelee luontoa tai kaikkea mitä ihmiset tekivät, mistä sai syviä kokemuksia. Mulla itselläni oli nuorena päihdeongelma, mutten ajattele ollenkaan, että se olisi johtunut siitä, ettei tapahdu mitään. Minusta se oli hirveän luova olotila. Jos tuli vaikka yksi ulkomaalainen, joku poika, kuinka jännittävä se oli!

Jos puhutaan syvemmin päihdeongelmista, luulen että se on pikemminkin henkilökohtainen ja ehkä geneettinen juttu. Ei kaikilla, jotka kuuluivat ystäväpiiriini Pellossa, ollut päihdeongelmia. Toiset vain sopeutuvat paremmin. Toisaalta voi puhua tietyistä asioista, jotka liittyvät pohjoiseen. Lestadiolaisuuden rooli on esimerkiksi jännä. Ympäriämme oli valtava, hurmoksellinen uskonnollisuus, mutta sitten kun ihmiset kokoontuivat seuroihin, siellä kuitenkin ryypättiin. Se on tavallaan osaa kansanluonnetta koko Suomessa.

Mutta tästäkin olen miettinyt provinsialismin näkökulmasta. Suomalaiset selittävät usein alkoholisoitumistaan synkillä luonnonoloilla: täällä on pimeää ja kylmää, sen takia ollaan masentuneita ja etsitään virikeitä. Mutta jos mietitään koko Suomea suhteessa vanhoihin länsimaisiin kulttuureihin, niin eikö sekin ole provinssi? Eikä siinä Helsingissäkään ollut vielä muutama vuosi sitten kauheasti viihteen, vapaa-

ajan vaihtoehtoja kuin vaan ryyppäminen. Tiedän, että suomalaiset kyllä vastustaisivat tätä väitettä, mutta Helsinki on kulttuurisesti kuohuva kaupunki vain Suomen mittakaavassa, ei Euroopan tai maailman.

Kun olen itse täysin raitistunut 27-vuotiaana ja tavannut aika paljon saman kohtalon ihmisiä, niin olen aika pitkään katsonut tätä maata – Pohjois-Suomea myöten – omasta näkökulmasta. Kun käyttää alkoholia turhautumisesta, näkee kuinka paljon se turruttaa aisteja: elää elämää, jossa ei näy mitään vivahteita. Mutta kun pääsee siitä täysin irti sellaisessa kulttuurissa, niin ainakin minun elämästäni on tullut paljon mielenkiintoisempi. Väitän, että jos ei pienissä kyläyhteisöissä olisi alkoholia ja uskonnollista hurmosta ongelmien ratkaisuna, jos olisi pelkästään eläminen ja läsnäolo, niin se riittäisi mielenkiintoiseen elämään. Mutta minusta on surullista, kuinka nuorena ei näe niitä vaihtoehtoja niin helposti. Surullista, ettei voi heti nähdä, että on toisenlaisia kulttuureja, vaan pitää itse mennä sen kaiken läpi.

Provinsiaaliseen maailmankatsomukseen kuuluu aika vahva suhde luontoon, jota käsittelen myös tutkielmassani. Moni kirjallisuuden tutkija on väittänyt, että palaaminen luontoon on myös kadotettujen arvojen, menetettyjen kotien etsimistä, varsinkin kun puhutaan 1960-luvusta, jolloin maaltamuutto ja kaupungistuminen käynnistyi täydellä vauhdilla.

Kyllä mikä liittyy Pohjois-Suomeen, se on ensinnäkin todella poikkeuksellista koko Euroopan mittakaavassa, että meillä on niin pitkä kaamosaika. Siitä on vaikea selvittää järjissä. Silloin kun minulla oli vielä alkoholiongelma, ja välillä saattoi ryyppätä päivät pitkät, niin siitä tulee vielä syvempi masennus eikä siitä kaamoksesta pääse mitenkään irti. On vain siinä mustassa koko ajan. Nykyään nautin kaamosajasta. Täällä Helsingissä se on huono, haluaisin nykyään olla siellä pohjoisessa koko kaamosaikana. Haluaisin ylipäänsä olla kaikki vuodenajat siellä, mutten kuitenkaan haluaisi muuttaa sinne.

Mutta siitä suhteesta luontoon: on se toki tosi tärkeä vieläkin. Meillä on esimerkiksi kesäpaikka Raanujärvellä, missä vietettiin kaikki lapsuuden kesät. Siellä tuntui siltä, että

voi olla yhteydessä johonkin oikeaan, kun vietettiin koko ajan luonnossa. Se on minusta lahja. Lahja on myös se, että se paikka ei ollut mitenkään tuhottu. Lahja on, että minun juuret ovat siellä. Siellä haluaisin kuollakin. Jännä, että on niin voimakas tunne johonkin paikkaan.

Provinsialismin ominaispiirteisiin kuuluu myös vahva kirkon ja uskonnollisuuden vaikutus. Pohjois-Suomen tapauksessa se on lestadiolaisuus, joka vielä 1960-luvulla oli hyvinkin vahvassa asemassa. Kuten eräs yhteiskuntatutkija luonnehtii sitä, lestadiolaisuus oli se vaaka talo, joka piti maailman kohtallaan. Onko sinusta järkeä puhua yhä uskonnon roolista pohjoissuomalaisessa nyky-yhteiskunnassa? Onko se vieläkin osaa pohjoissuomalaisten identiteettiä?

On kyllä järkeä puhua siitä, vaikka lestadiolaisuuden asema onkin muuttunut. Jos miettii vaikka Pelloa, uskonto on mielestäni menettänyt valta-asemansa. Mutta vielä 1970–1980-luvuilla, kun kävin itse koulua, kukaan ei esimerkiksi estänyt manipuloimista ja pelottelemasta lapsia, jos opettaja oli tunnustuksellisesti uskovainen. Sellaista ei voisi tapahtua nykyään. Ja Pellon kirkossa pidettiin hurmoshenkisiä rukouskokouksia, joissa ihmisistä ajettiin riivaajia pois. Tällainen oli nuoren ihmisen näkökulmasta hyvin pelottavaa. Esimerkiksi ala-asteella ei ollut mitään suojaa sellaista traumatisoivaa hengellistä väkivaltaa vastaan. Sellaiset kokemukset ovat kyllä vaikuttaneet koko yhteisöön. Sitten pitää muistaa, että kunnalla toimi myös vahva helluntalaisliike ja Jehovan todistajat, joihin myös liittyy ahdistavia kokemuksia.

Tutkielmassani käsittelen myös seksuaalisuutta ja sen yhteyksiä provinsialismiin. Mukan esittämä seksuaalisuus sai aikoinaan aika lailla kritiikkiä ja sille annettiin varmaan kaikki mahdollisimmat etikeetit: primitiivisyys, raakuus, rivous. Olet maininnut, että seksuaalisuus on itsellesi tärkeä aihe, jota käsittelet useammassa teoksessa. Miksi mielestäsi teidän molempien Pellolaisten tuotannossa seksuaalisuutta lähestytään niin poikkeuksellisella tavalla: niin suoranaisesti, kaunistamatta?

Kun *Valon reunalla* käännettiin englanniksi, se oli ehdokkaana kirjallisuuspalkintoon nimeltä *Bad Sex in Fiction (nauraa)*. Mutta kyllä, se onkin kiinnostavaa. Jostain syystä, kun kirjoitan murteella, henkilöhahmoista tulee aika suorasukkaisia, välillä röyhkeitä ja tunkeilevia. Jokin siinä kielessä on, että se mahdollistaa tosi suoran puheen. Mutta se tulee myös suoraan omista kokemuksista, mikä on oikeasti onneton tarina. Kun ajattelee miten nuorena tyttönä ja naisena eli Pellossa silloin: se seksistinen ilmapiiri, hirveä naisen halventaminen. Olen kaikissa elämänvaiheissani nähnyt ja kokenut seksuaalista häirintää. Oli jotenkin tavallista, että joku 35-vuotias mies arvostelee 15-vuotiasta tyttöä sanoilla, että ”sullaki tissit alkanheet kasuamhaan”. Ja tällaisesta voi tulla ihan jossakin seurueessa, kaikkien kuullessa. Mutta en nykyään halua kuvata seksikohtauksia niin paljon. Ehkä se johtuu siitä, että olen nyt kaikkein tasapainoisimmillaan naisena. Aikoinaan olin nuori ja kaunis, mutta niin murskana, niin epävarma, olen vihannut itseäni. Nyt kun olen keski-ikäinen ja vanhenen, olen varmaan tyytyväisin itseeni kuin ikinä. Minun on tosi vaikea ymmärtää miksi se ihana 25-vuotias nainen vihasi itseään. Ehkä sen mukana myös kirjoittaminen muuttuu.

Tästä päästään sujuvasti minun viimeiseen väitteeseen: fallosentrismiin ja patriarkalisuuteen osana provinsialismia. Pohjoisella maaseudulla on toki se mielenkiintoinen seikka, että naisen harteilla oli paljon fyysisiä maantilan töitä ja hän oli tavallaan hyvinkin vahva, ja kun miehet lähtivät savottaan, naiset olivat vastuussa myös koko kotitaloudesta. Mutta omiin kokemuksiin perustuessasi kuvaillet nuoruutesi pohjoista kylää, jossa miehen asema, miehen sana oli kuitenkin vallalla. Pitääkö se yhä paikkansa tänä päivänä?

Naisen asema on kyllä muuttunut. 15-vuotiaana toimin koulun ohella paikallisessa lehdessä. Muistan, kuinka paljon henkistä ja myös fyysistä ahdistelua koin. Että joku miestoimittaja voi tulla minua vastaan ja alkaa yhtäkkiä imitoida panoliikkeitä. Ja se oli kaikille tosi hauskaa. Kun sitä nykyään miettii, tulee mieleen: onko tämä edes totta! Siis uskomatonta. Tai että 35-vuotias avoimesti puhuu, kuinka kiva ois, jos meillä ois rakkaussuhde. Ettei naitais, vain pussailtais ja se ois semmoista viatonta ja ihanaa. Ja kaikki kuuli sen. Ja minä olin viisitoista. Ei sellaista nyt ole. Sitä voisi totta kai tapahtua,

muttei se ole enää mitenkään tavallista. Joku puuttuisi siihen. Se kaikki on kyllä muuttumassa koko ajan: ehkä hitaasti, mutta muuttumassa silti.